

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH**  
**PEDAGOGICKÁ FAKULTA**  
**HISTORICKÝ ÚSTAV FF JU**

**Každodenní život venkovského obyvatelstva ve světle testamentů**  
**(jižní Čechy, 18. - 19. století)**

**České Budějovice 2007**

**Autor: Vladimíra Kubičková**

**Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Grulich, Ph.D.**

### **Prohlášení**

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. V souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

## **Poděkování**

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem osobám, jež mi pomohly při vzniku diplomové práce. Především děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné podněty. Za ochotu a vstřícný přístup děkuji též pracovnícím jindřichohradeckého archivu.

## **Anotace**

Diplomová práce *Každodenní život venkovského obyvatelstva ve světle testamentů (jižní Čechy, 18. - 19. století)* se zabývá testamenty poddaných z let 1788 – 1814, jež se dochovaly v knihách testamentů ve Státním oblastním archivu v Třeboni, pobočce Jindřichův Hradec. První kapitola pojednává o hmotném vybavení venkovských gruntů, pozornost je soustředěna jak na majetek nemovitý a movitý, tak na finančnímu hospodaření poddaných. Další kapitola ukazuje vztahy v rodině a funkci jednotlivých členů v ní. Poté je přiblíženo vnímání Boha, těla, duše, nemoci, smrti a stáří; je sledována instituce tzv. výměnku. Poslední kapitola se věnuje rozboru testamentu jako prameni soukromoprávní povahy, důraz je kladen na jeho formální rozbor.

## **Annotation**

Diploma work *The Daily Life of Villagers in Testaments* (South Bohemia 18. - 19. century)" is based on the serves' testaments in period 1788 – 1814, which were preserved in State Regional Archive in Trebon, branch in Jindrichuv Hradec. The first chapter is concerned with farm lands' material facilities, their real and personal estates as well as with the financial economy of the serves. Next chapter tries to show the relationships in a family and the position of particular members. The apprehension of God, body, soul, illness, death and old-age is introduced and analysed as well as the institution of rent-charge. The last chapter is connected with testament's analysis when the testament is regarded as a formal civil resource.

## **OBSAH**

<b>OBSAH.....</b>	<b>6</b>
<b>I. ÚVOD.....</b>	<b>8</b>
<b>II. HMOTNÝ MAJETEK VENKOVSKÝCH PODDANÝCH.....</b>	<b>16</b>
II.1. Nemovitý majetek.....	17
II.1.1. Grunt.....	17
II.1.2. Živnost.....	22
II.2. Movitý majetek.....	23
II.2.1. Náradí.....	23
II.2.2. Dobytek.....	24
II.2.3. Zásoby naturálií.....	25
II.2.4. Nábytek.....	26
II.2.5. Šaty a cennosti.....	27
II.3. Finanční hospodaření.....	28
II.3.1. Odkazy peněz.....	28
II.3.2. Dluhy a pohledávky.....	30
<b>III. RODINNÉ STRUKTURY Z POHLEDU TESTAMENTŮ.....</b>	<b>32</b>
III.1. Rodina jako základní jednotka společnosti.....	33
III.2. Citové vazby mezi členy rodiny.....	34
III.3. Manželé.....	35
III.4. Potomci.....	38
III.5. Příbuzní, širší rodina.....	47
III.6. Nepříbuzní a vztahy v rámci vesnice a farnosti.....	48
<b>IV. ČLOVĚK A SMRT.....</b>	<b>50</b>
IV.1. Dobrá smrt.....	50
IV.1.1. Smrtelné tělo.....	58
IV.1.2. Nesmrtelná duše.....	60
IV.2. Stáří a instituce výměnku.....	62
IV.2.1. Stáří.....	62
IV.2.2. Instituce výměnku.....	64

IV.2.3.	Výměnkáři .....	64
IV.2.4.	Obsah výměnku.....	65
IV.2.5.	Naturální dávky, byt, zahrádka a zaopatření .....	66
IV.2.6.	Peníze .....	68
IV.2.7.	Pohřeb.....	68
<b>V.</b>	<b>KŠAFTOVNÍ PRAXE .....</b>	<b>70</b>
V.1.	Testament jako právní dokument.....	70
V.2.	Požizování testamentu .....	70
V.3.	Právní postup při sepisování testamentu.....	72
V.4.	Osoba testátora.....	76
V.5.	Dědicové .....	79
V.6.	Poručníci a jejich role v testamentu .....	81
V.7.	Svědci.....	82
V.8.	Právní náležitosti testamentu a vedení sporů o majetek .....	83
V.9.	Absence kšaftu a odpory kšaftů .....	84
V.10.	Rozbor testamentů .....	85
<b>VI.</b>	<b>ZÁVĚR.....</b>	<b>88</b>
<b>VII.</b>	<b>TABULKY .....</b>	<b>91</b>
<b>VIII.</b>	<b>OBRAZOVÉ PŘÍLOHY .....</b>	<b>99</b>
<b>IX.</b>	<b>SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY .....</b>	<b>110</b>
IX.1.	Prameny .....	110
IX.1.1.	Nevydané prameny.....	110
IX.1.2.	Vydané prameny.....	111
IX.2.	Literatura.....	112
<b>X.</b>	<b>SEZNAM TABULEK A GRAFŮ .....</b>	<b>118</b>
X.1.	Seznam tabulek .....	118
X.2.	Seznam grafů .....	119
<b>XI.</b>	<b>SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH.....</b>	<b>120</b>
<b>XII.</b>	<b>SEZNAM ZKRATEK .....</b>	<b>121</b>

## I. ÚVOD

Zájem o venkov, konkrétně o studium venkovských domácností, je doložitelný od dvacátých a třicátých let 20. století.<sup>1</sup> Výzkum pramenů v této době probíhal v duchu pozitivismu, důraz byl kladen na fakta. Docházelo k opisování jednotlivých případů, aniž by byly prameny nějak celkově vyhodnoceny a interpretovány. Venkovskému prostředí se věnovali historici také v letech padesátých, avšak díla vycházející v této době byla poplatná režimu; byla psána v duchu marxistického dějepisectví. Na poddané bylo nahlíženo jako na utiskovaný lid.<sup>2</sup> Další práce se zaměřily na ekonomickou, hospodářskou a sociální situaci poddaných.<sup>3</sup> V devadesátých letech 20. století se autoři zabývali finančním hospodařením poddaných.<sup>4</sup> Nejdůležitějšími prameny se staly berní rula a pozemkové knihy. Vedle finančního hospodaření byly pozemkové knihy využity k pohledu na poddanskou usedlost z perspektivy právních dějin.<sup>5</sup> Více než čtyřicet let stará kniha Vladimíra Procházky je zatím nepřekonaná. Vladimír Procházka stanovil na základě studia pozemkových knih, urbářů, katastrů a matrik základní kategorie majetkového práva poddaných.

---

<sup>1</sup> F. HRUBÝ, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, ČČH 33, 1927, s. 21-59.

<sup>2</sup> J. KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách r. 1680*, Praha 1965; A. KLÍMA, *Čechy v období temna*, Praha 1961; J. KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna*, Praha 1961.

<sup>3</sup> K. KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949; J. VÁLKA, *Česká společnost v 15. – 18. století*, Praha 1972.

<sup>4</sup> M. HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských grutech v předbělohorských jižních Čechách*, JSH 62, 1993, s. 70 – 92; B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a 17. století*, Brno 1999; TÝŽ, *K hospodaření poddaných na pernštejnských panstvích v druhé polovině 16. a v první polovině 17. století*, Časopis Moravského muzea, 113, 1994, s. 59 – 70; TÝŽ, *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 99, 2001, s. 59 – 83.

<sup>5</sup> V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.



Problematika venkova se nyní těší nebývalému zájmu; vychází mnoho publikací zabývajících se venkovským prostředím. Pozornost historiků se od tzv. „velkých dějin“ přesouvá na tzv. „malé dějiny.“ Ve středu zájmu stojí jedinec, jeho osobní pocity, chování, myšlení a profesní i osobní strategie. Metodou, kterou badatelé uchopují prameny a nalézají v nich individuum, je historická antropologie.<sup>6</sup> Jedinec jako individuum však nežije sám, ale v rámci nějakého společenství lidí, jehož primární strukturou je rodina. Se zkoumáním rodiny je spjato i studium dějin každodennosti.<sup>7</sup> Historiky ale nezajímají jen každodenní zvyky a rituály jednotlivých členů rodiny, ale i vybavení domácností, tedy výzkum hmotné kultury. Vedle snahy o postižení života konkrétního jedince nebo snahy o zrekonstruování každodennosti rodiny se historikové snaží postihnout i ekonomickou, hospodářskou a sociální situaci v rámci jedné lokality a tento badatelský způsob práce nazýváme mikrohistorií.<sup>8</sup> Základem mikrohistorické analýzy je však dostatečné množství kvalitativních pramenů, které jsou nezbytností k co nejpřesnější rekonstrukci života jedinců v konkrétní lokalitě a době. Dějiny mentalit<sup>9</sup> se pak snaží postihnout kolektivní vnímání a myšlení lidí v rámci dlouhých epoch. Změny mentality se dají vysledovat právě jen v průběhu několika staletí. Počátek tohoto zkoumání je spjat s francouzskou školou Annales; zakladateli a „duchovními otci“ tohoto přístupu jsou Marc Bloch

---

<sup>6</sup> R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly*, Praha 2002.

<sup>7</sup> J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století* II/1 - 2, Praha 1995; R. VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.

<sup>8</sup> R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly*, Praha 2002, s. 72 – 90; J. GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519-546; J. PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějínách*, in: J. KLÁPŠTĚ – E. PLEŠKOVÁ – J. ŽEMLIČKA (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201 – 208.

<sup>9</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti* I-II, Praha 2000; J. DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. – 18. století* I-II, Praha 1998 – 1999; C. GINZBURG, *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002; R. VAN DÜLMEN, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003.

a Lucien Febre. Změny ve vnímání nelze postihnout během jedné generace, výzkum musí probíhat v tzv. „dlouhých staletích,“ kdy se mění kolektivní mentalita. Výzkum se tedy nezaměřuje na jedince, individuum, ale na kolektiv a hrozí zde nebezpečí, že jednající a konající člověk zmizí ve „vězení“ těchto dlouhých období.<sup>10</sup>

Testamenty z hlediska dějin mentalit analyzoval Philippe Ariès.<sup>11</sup> Svůj výzkum zaměřil na prostředí šlechty, měst i venkova v období tzv. „dlouhého středověku.“ Prameny pocházely především z prostředí amerického a francouzského. Svému výzkumu podrobil na několik set závětí a podařilo se mu zrekonstruovat vnímání smrti i Boha v období „dlouhého středověku.“ Časové období umožnilo rozpoznat důležité změny v testamentární praxi, jež souvisely s proměnou kolektivní mentality lidí. Tato obsáhlá práce věnující se recepci smrti a Boha nebyla zatím překonána a pro historiky zabývající se studiem testamentů je nepostradatelná. Při studiu pramenů provenience středoevropské je však třeba na tuto knihu nahlížet kriticky, neboť jak bylo řečeno, kniha se orientuje na prostředí americké a francouzské, což by při studiu pramenů středoevropských mohlo být zavádějící.

Spolu se studiem dějin každodennosti souvisí i studium rodiny, která hraje v životě každého jedince důležitou roli. V dějinách každodennosti hrají určující úlohu obyčejní lidé. Do rodiny pronikají historici „zevnitř,“ tedy z pohledu jednoho i několika jejích členů; na základě toho je pak možno poodhalit vazby mezi jednotlivými členy rodiny a její fungování. Ke studiu každodennosti a rodiny je možno přiřadit i studium lidové kultury. Tím, že byl obyčejnému člověku přiznán podíl na chodu dějin, se otevřel historikům zcela nový svět bádání. Ústřední význam nese pojem kultury. Tou však již není elitní a vysoká kultura (vývoj v oblasti umění, hudby, náboženství a literatury), ale nově vytvořená kultura, vzniklá na základě studia nevzdělaných vrstev obyvatel, k níž patří i rituální chování. Jelikož každý subjekt na ni měl jiná kritéria, neexistuje

---

<sup>10</sup> R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie*.

<sup>11</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*.

jedna, ale několik kultur. Historická antropologie se zabývá jak objektivní, tak subjektivní zkušeností jedince, tedy aktéra dějin. Dále zkoumá souběžnost „velkých“ i „malých“ dějin.<sup>12</sup> Do tohoto směru bádání se řadí např. Carlo Ginzburg nebo Emmanuel Le Roy Ladurie.

Mikrohistorie studuje životní prostor konkrétních lidí, vztahy a souvislosti, jež jsou makrohistorií nezachytitelné. Do zorného pole historie se dostává rovina každodennosti lidského chování. Mezi historiky pracující s tímto přístupem patří např. již zmíněný Carlo Ginzburg a Emmanuel Le Roy Ladurie, neboť historická antropologie a mikrohistorie se vzájemně prolínají.

Testamenty byly uplatňovány při výzkumu prostředí šlechtického<sup>13</sup> a měšťanského.<sup>14</sup> Poslední vůle jsou prameny hromadné povahy, které však přes svou formalizovanou podobu skrývají i „ego“ svých testátorů, mají vysokou vypovídací hodnotu a jsou použitelné pro rekonstrukci každodenního života i myšlenkového světa kšaftujícího. Na základě jejich studia je možné zrekonstruovat vnímání smrti jednotlivých testátorů. Studium testamentů lze kombinovat s dalšími prameny, např. s pozůstalostními inventáři, svatebními smlouvami a šacunkami, a tak lze vytvořit obraz hmotné kultury i každodennosti

---

<sup>12</sup> R. VAN DÜLMEN, *Historická antropologie*.

<sup>13</sup> V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002; TÝŽ, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.

<sup>14</sup> V. BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, 1991, s. 43 – 73; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, JSH 59, 1990, s. 113-126; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80; M. POLANSKÁ, *Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů*, DP HÚ JU, České Budějovice 2004; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549 – 1651*, DP HÚ JU, České Budějovice 2005.

v domácnostech testátorů. Zásadní práce vznikly v Praze,<sup>15</sup> Ústí nad Labem,<sup>16</sup> a Českých Budějovicích.<sup>17</sup> Zájem badatelů se obrátil i na venkovské prostředí.<sup>18</sup>

Výzkum hmotné kultury a každodennosti vycházel z jedné základní premisy a to, že v testamentu se objevily předměty, které byly pro testátora cenné, nebo jej k nim vázalo citové pouto.<sup>19</sup> To platí však především pro prostředí šlechtické a měšťanské. V testamentech venkovských poddaných je to poněkud jinak. Zde se v posledních vůlích vyskytují především předměty každodenní potřeby, které byly zcela nepostradatelné při zemědělských pracích. Veškeré náčiní se dědilo z generace na generaci i s gruntem, někdy mohla menší část odcházet z gruntu jako součást dědického podílu. Další důležitý odkaz představoval dobytek. Předměty luxusní povahy v domácnostech venkovanů téměř chybí. Hlavní úlohou testamentu bylo odkázání majetku a ustanovení dědiců. Ze závětí můžeme doložit nejen vybavení selských gruntů, velikost majetku, ale i finanční hospodaření poddaných. Prostřednictvím posledních vůlí je možno poodhalit každodenní život člověka žijícího na přelomu 18. a 19. století ve venkovském prostředí, jehož součástí bylo obydlí, polnosti, nářadí, dobytek a oděv. Z výzkumu testamentů pak můžeme vyvodit i fungování rodiny. Majetek

---

<sup>15</sup> P. P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*; TÝŽ, *Smrt a pohřby*; M. POLANSKÁ, *Každodenní život*; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft*; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět.do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3 – 106; J. RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90 – 125.

<sup>16</sup> P. HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: M. HRUBÁ, *Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2002 (= AUP, Philosophica et historica V, Studia historica – Monographia V)*, s. 107 – 122; M. ŠTAJNEROVÁ, *Testamety litoměřických měšťanů z let 1527 – 1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, TAMTÉŽ, s. 87 – 106.

<sup>17</sup> P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*; TÝŽ, *Smrt a pohřby*; M. POLANSKÁ, *Každodenní život*; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft*; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*.

<sup>18</sup> A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.

<sup>19</sup> J. STEJSKALOVÁ, „*Kšaft jako pramen kulturní úrovně měšťanské domácnosti*“, OH 1, 1991, s. 74-80.

se dědil v tzv. „přímé“ linii, většinou přecházel z otce na syna. Díky výzkumu posledních pořízení pak mohly být zrekonstruovány vztahy a vazby v nukleární rodině, kterou tvořil hospodář, jeho manželka a děti. Je také možné doložit postavení ženy v rodině a společnosti. V testamentech se vyskytují i odkazy mimo nukleární rodinu, osobám nepříbuzným. Pokud psal testátor kšaft vlastní rukou, v úvodu závěti rozjímal nad životem, nemocí, smrtí a Bohem. Díky různým dílčím přípisům je možné nahlédnout do nitra jednotlivce.

Poslední vůle odhalují každodenní i myšlenkový svět lidí. Zkoumaná oblast venkova i období, tedy přelom 18. a 19. století zůstávají dosud v české historii téměř neprobádány, protože většina prací se dotýká šlechtického a měšťanského prostředí v období raného novověku z důvodu zachování optimální pramenné základny. Novější dějiny jsou prameny přímo zaplaveny, tudíž je velmi těžké je nějak komplexně zpracovat a vyhodnotit.

Pramennou základnou této práce se staly závěti venkovských poddaných ze dvou panství, Želeč a Mladá Vožice, jež vznikly mezi lety 1788 – 1814 a jež jsou zachovány ve Státním oblastním archivu v Třeboni, pracovišti Jindřichův Hradec.<sup>20</sup> Testamenty byly zapisovány do tzv. „*Knih testamentů*“ nebo „*Knih posledního pořízení*.“ Poslední vůle byly psány česky; jen tři poslední vůle z celkového počtu 158 byly psány v němčině. Zápis kšaftů probíhal podle jednotného vzoru. Jelikož většina poddaných žijících v této době neuměla psát, přicházeli „*před ouřad*“ svou poslední vůli nadiktovat. Pořizování testamentu bylo věcí veřejnou. Aby nemohla být závěť někdy v budoucnu právně napadena, probíhal zápis podle dané normy; připojeny musely být i podpisy svědků. Testamenty obsahovaly obvyklé části charakteristické pro listiny, ale pouze ve zkrácené formě. Omezovaly se pouze na nejnútnejší údaje, což je typické pro dobu jejich vzniku. První věta téměř vždy zněla: „*Dne ... a roku ... předstoupil před ouřad dominikální poddaný ... ze vsi ... a žádal, tuto jeho poslední vůli zaznamenanou míti.*“ Potom je odkazován nemovitý majetek

---

<sup>20</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen /kniha posledního pořízení/; TAMTĚŽ, OS Tábor 217, Vs Želeč inv. č. 24, Testamentenbuch.

budoucímu hospodáři; nejčastěji byl odkazován „*grunt jak stojí a leží*“ nebo „*grunt se vším mohovitým i nemohovitým majetkem*.“ Pak následovaly odkazy dalším dětem a manželce; v testamentu mohlo být vysloveno přání o místě či způsobu pohřbení testátora; důležité bylo připojení podpisů svědků a poznámky, že manželka i děti jsou „*s tím spokojeni*.“ Na závěr následovalo datum a místo schválení a jména „*direktora*“ a „*právního správce*“. Pokud obsahoval testament všechny tyto části a formule, nemusel se testátor obávat právního napadení své závěti.

Když však po několika měsících nebo letech kšaftující usoudil, že jeho potomek, určený v závěti jako budoucí hospodář a držitel gruntu, neposlouchá nebo se chová nějak nevhodně, mohl kšaftující svou poslední vůli samozřejmě změnit. Ke změně závěti došlo ve zkoumaných pramenech několikrát a důvodem byla neposlušnost a neúcta k hospodařícím rodičům; dalším důvodem změny testamentu bylo i pomyšlení na neodbyté děti, které by vinou kšaftujícího strádaly. Pokud se kdokoliv rozhodl svou poslední vůli změnit, napsal nový testament a předešlé závěti pak automaticky pozbývaly platnost.

Právo kšaftovat požíval každý poddaný, tedy jak muž, tak žena, který vlastnil nějaký majetek a dosáhl věku dospělosti; nezbytnou podmínkou však bylo duševní zdraví, neboť lidé duševně nemocní byli z tohoto práva vyjmuti. Proto obsahuje každý testament prohlášení testátora, že byl při psaní či diktování testamentu „*při dobrým a zdravým rozumem*“. Ze 158 posledních vůlí pouze čtyři sepsaly ženy; tři z nich byly vdovy, jedna žena byla vdaná. Žena však mohla odkazovat pouze svůj vlastní majetek, buď tedy věno, které přinesla do manželství, nebo svůj vdovský podíl, který jí ve své poslední vůli určil její manžel.

Prvním pramenem je velkostatek Želeč. Nejstarší zmínka o Želči pochází z roku 1361 a dokládá ves a tvrz v držení pánů z Landštejna. Během 15. století se zde několikrát vystřídali majitelé, až roku 1507 vše koupil Mikuláš Španovský z Lisova. Jeho syn Oldřich ale roku 1550 statek prodal bratřím Vilémovi a Petrovi Vokovi z Rožmberka. Pod přímou Vokovu správu přišla Želeč o šestnáct let později ale byla prodána roku 1596 spolu s bechyňským panstvím Adamu

ze Šternberka. Spojení s Bechyní potrvало do roku 1677, kdy Želeč získal Ferdinand kníže Lobkovic. Pod lobkovicovou správou zůstala Želeč do roku 1879, kdy ji vyženił Jan hrabě Harrach s Marií rozenou Lobkovicovou. Jeho syn Otta odprodal později (1907) část želečského velkostatku Františku Maškovi a Františku Vodňanskému. Zbylá část velkostatku, položená na východ od řeky Lužnice, trvala potom dále jako velkostatek Planá – Strkov. Byla (s Jilemnicí a Hrádkem) součástí harrachovského majetku, který byl posléze na podzim roku 1945 převzat do státní správy.<sup>21</sup> Velkostatek Mladá Vožice byl založen roku 1678 rakouským rodem Kűenburg (Khűnburg), přesněji jednou ze dvou jeho linií, a to linií Ungersbach. V držení rodu byl až do roku 1945, kdy byl majetek velkostatku převzat státem.<sup>22</sup>

---

<sup>21</sup> TAMTÉŽ, inventář Vs Želeč.

<sup>22</sup> TAMTÉŽ, inventář Vs Mladá Vožice.

## II. HMOTNÝ MAJETEK VENKOVSKÝCH PODDANÝCH

Hlavní úlohou testamentu bylo odkázání majetku a ustanovení dědiců. Testament mohl sepsat každý, kdo dovršil věku plnoletosti<sup>23</sup> a kdo vlastnil nějaký majetek. Někdy se stalo, že se testátor nezabýval výčtem všech svých věcí, jež se staly předmětem odkazu; ve své závěti pouze určil dědice „svého veškerého majetku.“ Těchto závětí se u jihočeských poddaných kšaftujících na přelomu 18. a 19. století vyskytlo jen několik (konkrétně 5 závětí ze 158 zkoumaných = 3,16 %). V naprosté většině případů každý testátor pečlivě vyjmenovával nejdůležitější věci ze svého majetku a určil jeho osud v několika dalších desítkách let.

Co se týče dědického práva k poddanským nemovitostem, neexistovala do konce 18. století v českých zemích žádná jednotná praxe. Společný byl systém nedělitelnosti usedlosti a existence jednoho hlavního dědice (předního dědice, dědice hospodáře). Zbylí dědicové pak byli vyplaceni podíly, jež zahrnovaly peněžitý obnos, dobytek, oblečení, vypravení svatby a věno. Z hlediska nároku na dědické podíly byly uplatňovány na českém území tři hlavní systémy. Jednak to byl tzv. český systém rovných dílů, kdy vdova po hospodáři a děti (bez ohledu na pohlaví) měly nárok na stejný podíl; druhý systém byl uplatňován především mezi německým obyvatelstvem severočeské oblasti a docházelo zde ke zvýhodňování vdovy, jednalo se o tzv. severočeský systém vdovské třetiny. Vdova zdědila jednu třetinu pozůstalosti a zbylé dvě třetiny pak byly rozděleny mezi děti rovným dílem. Třetí systém nazývá Procházka jako západočeský systém preferování mužských potomků. Tento systém byl velice různorodý, společné bylo to, že synové obdrželi větší podíly než dcery. Tento systém byl uplatňován v oblasti Chebska a Loketska.<sup>24</sup>

---

<sup>23</sup> Hranicí zletilosti z hlediska oprávnění žádat o majetek byl věk 24 let, A. VELKOVÁ, *Vývoj sociálních a demografických struktur české vesnice v 18. a 1. polovině 19 století*, disertační práce FF UK, Praha 2004 s. 389.

<sup>24</sup> V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 479 – 492.



Zásadní problém, který vyvstává s otázkou dědického práva a jeho praxe na venkově, je vlastní vykonávání tohoto práva.<sup>25</sup> V užším vymezení je možné hovořit o dědickém právu až při vykonávání pozůstalosti po zemřelé osobě. Ovšem na poddanských usedlostech se dědický převod často uplatňoval mezi živými osobami; otec za svého života rozhodl, jak majetek rozdělit a určil podíly pro všechny své děti. Důležitý byl nejen výběr hlavního dědice, ale i doba převodu nemovitosti na něj a určení výše dědických podílů, jež odrážela ekonomické postavení hospodáře.

Odkazy v posledních vůlích nevypovídají pouze o vybavení venkovských domácností, ale také o citovém poutu, jež vázalo lidi k jejich věcem.<sup>26</sup> Odkazy nám umožňují nahlédnout do každodenního života lidí, jež tvořily obydlí, jídlo, předměty každodenní potřeby, oděv. Nešlo jen o samotné předměty, ale i o jejich duchovní rozměr.<sup>27</sup> Zájmu badatelů zůstal utajený majetek nejchudších, kteří neměli co kšaftovat a nehrozily ani dědické spory.<sup>28</sup>

## **II.1. Nemovitý majetek**

### **II.1.1. Grunt**

V testamentech odkazované grunty se nacházely ve vesnicích na panství Želeč a Mladá Vožice. Právě odkázání gruntu a výběr hlavního dědice patřily k nejdůležitějším rozhodnutím v životě venkovských obyvatel jižních Čech žijících na přelomu 18. a 19. století. Toto rozhodnutí činil majitel gruntu,

---

<sup>25</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 119.

<sup>26</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 60.

<sup>27</sup> V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65 an.

<sup>28</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 62.

hospodář, otec, hlava rodiny. Neurčil pouze svého nového nástupce, ale i cenu gruntu, kterou pak musel nastupující hospodář vyplatit svým sourozencům, popřípadě i vdově. Ke gruntu nezbytně patřily i lesy, pole a louky, na nichž se hospodařilo; automaticky přecházely na nového majitele i s gruntem. Jen v několika málo případech byly polnosti od gruntu odděleny ve prospěch jiného sourozence. V jaké situaci pak nejčastěji přicházeli poddaní kšaftovat? Ačkoliv 64 testátorů ze 158 (40,51 %) svůj důvod neudalo, nejčastějším důvodem sepsání poslední vůle byla nemoc a to v 50 testamentech ze 158 závětí (31,65 %). Dalším důvodem byla snaha odstupujícího hospodáře o zamezení rozepří mezi dětmi, které by mohly nastat po jeho smrti, což bylo důvodem 23 sepsaných závětí z celkového počtu 158 (14,56 %). Sešlost věkem pak byla příčinou sepsání kšaftu u 19 posledních vůlí (12,03 %) kšaftujících. Dva testamenty pak měly jiný důvod sepsání (1,27 %).

Stejně jako soběslavští testátoři,<sup>29</sup> neuváděli venkovští poddaní bližší lokaci nemovitosti, ani nepopisovali plošnou výměru majetku. Testátor ve své poslední vůli určil dobu, v níž měl nový hospodář převzít grunt. Tak se mohlo stát ihned po napsání kšaftu, v dovršení synovy dospělosti, podle budoucí vůle kšaftujícího nebo po jeho smrti. Pokud psal kšaftující otec svou poslední vůli v těžké nemoci a ani jeden z jeho synů nebyl plnoletý, určil jako hospodyně na gruntě svou manželku, a to až „do její smrti,“ nebo „dle její vůle,“ nebo měla být hospodyně „do zrostu syna.“ Při svém odchodu na výměnek však hospodyně musela respektovat poslední přání svého zemřelého manžela a musela předat grunt a hospodářství potomkovi určenému v manželově testamentu. Pouze jediný kšaftující přenechal manželce právo zrušit jeho poslední vůli a vybrat si jiného dědice. Tak učinil Pavel Borovský ve své závěti ze 16. března 1798. Pavel Borovský a jeho manželka neměli žádné děti, a tak odkázal „*grunt se vším dobyt看 a hospodářským náradím jak stojí a leží*“<sup>30</sup> svému strýci Josefovi Boháčovi, synovi Jana Boháče. Ve své poslední vůli však Pavel Borovský

---

<sup>29</sup> TAMTÉŽ, s. 64.

<sup>30</sup> Kšaft Pavla Borovského (16. března 1798, Čenkov), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 40.

důkladně zaopatřil i svou manželku, která pak jako vdova měla mít na gruntě byt a stravu. V případě, že by se ale dědic proti manželce kšaftujícího nějak neposlušným ukázal, zanechal jí právo na zrušení jeho poslední vůle a na ustanovení nového dědice. Jak už bylo řečeno, takováto závěť byla jediná a určující roli zde sehrál fakt, že manželé neměli vlastní děti.

V roce 1787 vyšel patent, který zaručoval hospodářství ne pro nejmladšího syna, který se stával hlavním dědicem do této doby, ale od vydání tohoto patentu mělo hospodářství připadnout synovi nejstaršímu. Patent ovšem nechával hospodářům volný prostor při výběru hlavního dědice. Tato změna nebyla přijata ze dne na den. Pokud byl ten který nejmladší syn po celý život připravován nato, že v dospělosti převezme hospodářství, nebylo možné mu jeho nárok sebrat a to i z důvodu, že nejstarší syn mohl mít v době vydání patentu své hospodářství již někde jinde. Patent mohl být akceptován až v rodinách založených po jeho vydání.<sup>31</sup> Jelikož byly zkoumány poslední vůle sepsané mezi lety 1788 – 1814, nemůžeme počítat s vlivem tohoto patentu na rozhodování kšaftujícího hospodáře. Kšaftovní praxe na panstvích Želeč a Mladá Vožice vypadala takto: Pokud měl testátor alespoň jednoho syna, grunt dědil on. U 91 závětí ze 158 (57,60 %) testátor nespécifikoval, který syn zdědí hospodářství. Ze zbylých posledních vůlí (67), v nichž testátor syna určil, vyplývá, že nejčastěji bylo kšaftováno ve prospěch syna nejstaršího, a to u 26 případů (16,46 %). V 17 závětích (10,76 %) se pak dědicem stával syn nejmladší; 6krát (3,80 %) dědil jediný syn kšaftujícího; jiný syn byl určen za hospodáře v 6 testamentech (3,80 %). Dcera se stala hlavní dědičkou v 7 posledních pořízeních (4,43 %). 5 testátorů (3,16 %) nemělo vlastní děti.

Majetek byl zdrojem sporů a konfliktů v rodině. Díky dědickému systému, který znamenal nedělitelnost nemovitého majetku, byl zvýhodňován hlavní dědic. Z důvodů vysoké dětské úmrtnosti pak mohl být dědic několikrát změněn. Ve své závěti také hospodář určil, zda se jeho potomek má ujmout hospodářství ihned po napsání kšaftu nebo až po smrti otce nebo hospodařící otec rozhodne

---

<sup>31</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 148.

dle své vůle, kdy odejde na výminek a grunt předá. Dědic tak zůstával až do převzetí hospodářství v domě rodičů a pomáhal hospodařícímu otci, čímž se učil chodu hospodářství. I dlouhou dobu po dosažení dospělosti budoucího dědice zůstával otec hospodářem se všemi rozhodujícími pravomocmi, což mohlo být často zdrojem různých konfliktů. I když hodnota dědických podílů hospodářových dětí byla stejná, existoval velký rozdíl mezi hlavním dědicem a ostatními dětmi. Dědic díky svému zajištění do budoucnosti neměl ekonomické problémy a nemusel se bát o zaopatření své rodiny a to ani v případě, že přebíral grunt zadlužený. Hlavní dědic vyplácel svým sourozencům jejich podíly, až když převzal hospodářství, a částky byly rozpočítány na mnoho let, takže nezatěžovaly rozpočet nového hospodáře. Zbylí sourozenci však většinou neměli šanci udržet si své dosavadní sociální postavení a často také museli odložit založení vlastní rodiny.<sup>32</sup>

Jak už bylo řečeno, odkaz gruntu patřil k jednomu z nejtěžších rozhodování, jež museli venkovští obyvatelé učinit. Nezřídka se také stalo, že kšaftující byl nucen svou poslední vůli změnit, což učinilo 13 testátorů (8,23 %). Přimělo jej k tomu chování budoucího držitele gruntu, především neposlušnost a neúcta k rodičům. Sepsáním nového kšaftu pozbyl ten první platnosti a kšaftující vedle gruntu znovu přerozdělil i ostatní majetek nebo jen potvrdil stav rozdělení majetku v závěti první. V případě, že měl testátor malé děti, a nevěděl, jak se budou k němu chovat v budoucnosti, určil ve své poslední vůli, jakým způsobem se má budoucí držitel gruntu postarat o vdovu. Ustanovení hospodáře si vymínil nechat na dobu pozdější, až podle toho, „*jak se který k němu chovati bude a vděčným proukáže.*“<sup>33</sup> Josef Chaloupek zase přišel změnit svůj kšaft, neboť když přišel domů po sepsání prvního kšaftu a řekl dětem, že svůj domek odkázal dceři Anně, syn Matěj jej vzal za ruku a s pláčem svého otce žádal, „*aby jemu ten*

---

<sup>32</sup> TAMTÉŽ, s. 146-147.

<sup>33</sup> Kšaft Josefa Svátka (27. listopadu 1788, Lžová), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 1.

domek odkázal, což se skutečně stalo.<sup>34</sup> To je ale spíše kuriózní případ, protože testátor o ustanovení hlavního dědice přemýšlel několik let a většina kšaftujících by pak svou závěť takto rychle měnila.

V případě, že testátor neměl ani vlastní, ani nevlastní potomky, rozdělil svůj majetek mezi své nejbližší; tedy manželku, sourozence, synovce, neteře, mnohdy i své rodiče. Nemovitý majetek pak byl kšaftován i ve prospěch schovance nebo osob, jež dochovaly starého člověka až do smrti.<sup>35</sup> Vlastní nebo nevlastní děti nemělo pouze 5 kšaftujících (3,16 %).

Grunt představoval největší majetek, kterým poddaný disponoval. Kšaftující hospodář určil cenu gruntu ve své poslední vůli sám, takže cena určená hospodářem nemusela odpovídat skutečné ceně, neboť odstupující hospodář chtěl ulehčit synovi či zeti, hospodáři nastupujícímu, a tak mohl svůj grunt záměrně finančně podcenit. Co se týče cen gruntů, nelze nezmínit velký rozdíl mezi oběma zkoumanými panstvími. V testamentech z panství Mladá Vožice se ceny gruntů pohybovaly od 120 zl. do 1580 zl., přičemž průměrná cena gruntů činila 658 zl. Naproti tomu na panství Želeč byly hodnoty gruntů v rozmezí od 23 zl. do 1000 zl., s průměrnou cenou 323 zl.

Tabulka 1

Uvedená hodnota majetku

PANSTVÍ	Uvedeno		Neuvedeno		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Mladá Vožice	22	31,43	48	68,57	70
Želeč	35	39,77	53	60,23	88
<b>Celkem</b>	<b>57</b>	<b>36,08</b>	<b>101</b>	<b>63,92</b>	<b>158</b>

<sup>34</sup> Kšaft Josefa Chaloupka (15. října 1807, Hlavatce), TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 67.

<sup>35</sup> V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 507.

## Tabulka 2

Konkrétní hodnota majetku.

<b>PANSTVÍ</b>	<b>Nejnižší hodnota majetku</b>	<b>Nejvyšší hodnota majetku</b>	<b>Průměrná hodnota majetku</b>
Mladá Vožice	120	1580	658,10
Želeč	23	1000	323,00
<b>Celkem</b>	<b>23</b>	<b>1580</b>	<b>452,30</b>

(Pozn.: Hodnoty v tabulce jsou udávány ve zlatých.)

### II.1.2. Živnost

Testament jako pramen pro zjištění zaměstnání obyvatel je pramenem nedostačujícím, neboť jen několik kšaftujících udalo v poslední vůli živnost.<sup>36</sup> Většina obyvatel na venkově hospodařila, a tak si sama opatřovala své živobytí. V každé větší vesnici pak samozřejmě nemohla chybět hospoda; pro několik vesnic současně pak sloužil mlýn. Lidé živící se i jinak než zemědělstvím a soběstačným hospodářstvím po sobě také zanechali kšaft. Ve zkoumaných testamentech se zachoval příběh Tomáše Hemra,<sup>37</sup> pohodného ze Želče. Ten ve své první závěti ze 7. ledna 1790 určil za svého hlavního dědice syna Matěje, jemuž odkázal své pohodenské sídlo se vším náradím v ceně pěti set zlatých. O dva roky později, tedy 4. února 1792, kšaftoval znovu, neboť jak se prokázalo, syn Matěj svého otce neposlouchal. A tak se novým dědicem pohodenského sídla stal syn Šimon, který svého otce vždy poslouchal; neposlušnému synovi Matějovi přenechal otec sídlo pohodenské v Tučapech, které koupil a které mělo hodnotu menší, a to čtyři sta zlatých. Byly odkazovány i další živnosti, 5 mlýnů

---

<sup>36</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 66.

<sup>37</sup> Kšaft Josefa Svátka (27. listopadu 1788, Lžová), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec,, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 1.

(3,16 % ze 158 závětí), 3 hospody (1,90 % ze 158 kšaftů); dále kšaftoval 1 pekař (0,63 %), 1 kovář (0,63 %), 1 kramář (0,63 %) a ve 2 kšaftech ze 158 nebyla živnost specifikována (1,27 %).

## II.2. Movitý majetek

Každý testátor vlastnil nějakou movitou věc. Záleželo však pouze na něm, jestli v poslední vůli majetek konkretizoval nebo kšaftoval „*všechen svůj movitý a nemovitý majetek*.“ Pokud uvedl testátor výčet předmětů, šlo o věci, kterým přiřkl hodnotu.<sup>38</sup>

### II.2.1. Nářadí

Zemědělskému nářadí byla v testamentech venkovských obyvatel věnována patřičná pozornost, protože patřilo k nejcennějším věcem nacházejícím se na gruntu. Častokrát byly vyjmenovány nejdůležitější kusy zemědělského nářadí i s cenou,<sup>39</sup> kterou testátor odhadoval. Testament měl pak spíše podobu pozůstalostního inventáře, neboť zde byly vyčteny všechny hospodářovy věci. To dokládá velkou důležitost tohoto typu majetku. Většina nářadí se samozřejmě dědila spolu s gruntem a automaticky přecházela na nového majitele, ale mnohdy

---

<sup>38</sup> V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 70.

<sup>39</sup> Kšaft Matěje Forejta neb Roubala (25. ledna 1807, Předboříště), ... „*Nyní se dělá inventář od dobytka a nářadí, totiž 1 klisna 50 zlatých, ... 1 svině 8 zlatých, 1 vůz 40 zlatých, 1 špatnej vůz 15 zlatých, 2 rádla a náhradníky 10 zlatých, 1 brány 2 zlatý, 1 řezačka s kosou 45 zlatých, 2 hrabice a kosa 4 zlatý, 2 senný kosa, 2 sekyry 2 zlatý, 1 malá sekerka, 2 vidle, 1 kopáč, 2 držení, suma 1580 zlatých 40 krát. ...*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 179.

testátor odkázal ten který kus náradí synovi či dceři odcházející na cizí grunt. Náradí se dědilo z generace na generaci. Jeho pořizovací hodnota byla vysoká, a tak se neustále opravovalo a užívalo až do jeho úplného rozpadu. A jaké náradí se tedy na gruntech vynacházelo? Byl to alespoň jeden vůz, dále pluhy a brány; zbytek pak tvořilo tzv. náradí malé (kosal, sekery, pily, motyky).

## II.2.2. Dobytek

Dobytek patřil k častým odkazům, neboť vlastní hospodářství představovalo hlavní zdroj obživy. Nejběžnějším odkazovaným hospodářským zvířetem byla kráva,<sup>40</sup> která nacházela nejširší uplatnění, byla zdrojem masa a mléka i tažným zvířetem.<sup>41</sup> Dále byly odkazovány ovce, býčci, prasata, včely a koně. Tak jako v případě soběslavských měšťanů<sup>42</sup> směřovaly odkazy k manželkám, dětem, vnoučatům i dalším příbuzným. Často si testátor vymínil pro sebe a svou manželku, že nový hospodář jim „jednu krávu při svém žlabě každý rok vyživí,“ což znamenalo nemalé přilepšení ve stravě výměnkářů.

Na základě testamentů je pak možné stanovit i cenu odkazovaného dobytka, neboť kšaftující vždy k odkazovanému kusu dobytka připsal i jeho cenu, aby docílil spravedlnosti v odkazech mezi všemi svými dětmi. Není však vyloučeno, že otec mohl cenu zvířete záměrně podcenit a to v případech, kdy chtěl stranit svému oblíbenému potomkovi. Pokud se stalo, že při psaní závěti byly již některé děti odbyté, kšaftující tuto poznámku do své závěti připsal spolu s majetkem, který si jeho potomek odnesl z domu; v otcově závěti pak tyto děti

---

<sup>40</sup> Kšaft Jana Lemberky (12. dubna 1792, Košice), ... „dobytek všečen připadne držiteli gruntu Josefovi, jenom bude on povinen bratru Václavovi jednu krávu a Janovi taky jednu krávu, též jednoho dvouletýho bejčka vydati...“, TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 17.

<sup>41</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 73.

<sup>42</sup> TAMTÉŽ, s. 73.



nedostali nic, protože již „odbyty byly,“ nebo jim otec v závěti připsal peníze nebo dobytek, aby dorovnal hodnotu dědického podílu.

### II.2.3. Zásoby naturálií

Odkazy obilí se vyskytly téměř u všech testamentů. Kšaftující hospodář si vymíňoval jak pro sebe, tak pro svou manželku určitou dávku obilí,<sup>43</sup> kterou mu po odchodu na výmínek musel vydávat nový hospodář. Někdy si testátor vymínil pro sebe a svou manželku „stravu při společném stole“ u nového hospodáře s podmínkou, že pokud by mu u syna nechutnalo nebo by mu tento způsob z nějakého jiného důvodu nevyhovovalo, určil si ve své poslední vůli i dávky obilí, které by mu pak nový hospodář vydával namísto společného stravování. V závěti pak bylo počítáno i na průběh stravování po smrti jednoho z výměnkářů- v tomto případě byly dávky obilí zmenšeny na polovinu. Pokud se v domácnosti žilo nějaké „neduživé dítě,“ hospodář na něj pamatoval ve svém kšaftu a zaopatřil jej až do smrti bytem na gruntě, stravou a oděvem, jež mu musel nový hospodář poskytnout.<sup>44</sup> Kšaftování a starost o neduživé sourozence se vyskytla v 4 případech ze 158 kšaftů (2,53 %).

---

<sup>43</sup> Kšaft Vojtěcha Blažka (28. srpna 1788, Želeč), ... „on syn Tomáš povinen jest otci svému následující vejminku pro něj a pro jeho manželku dávat, totiž mimo schránky tepla a světla, žita 12 mír, pšenice 2 míry, ječmena 2 míry, hrachu 1 míru, též pro oba dvě krávy svou pící vyživí. Kdyby ale jeden z nich, totiž kšaftující neb jeho manželka zemřela, tak po smrti jednoho neb druhého jenom polovic téhož sutého obilí odváděti a jednu krávu živiti povinen bude. ...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 6.

<sup>44</sup> Kšaft Josefa Vrkoče, ... „2) Nechává na vůli jeho pozůstalej vdově Mariji, by ona dle její libosti na gruntu hospodařila, když ale hospodářství se zbaví, má jí syn Václav mimo bytu, tepla a světla následující sutou vejminku každoročně vydávat, totiž žita 7 mír, ječmene 5 mír, hrachu 1 míru, pšenice 1 míru, též jí má hospodář odchovat jednu krávu a žactvo darovat. 3) Po smrti máteře má ta vejminka celistvá neduživé dceři Anně připadnout...“, TAMTÉŽ, fol. 71.

Vedle obilí bylo v testamentu často myšleno i na jiné potraviny. Někdy si například testátor ve své poslední vůli vymínil pro sebe a svou manželku „*záhon pro zeli*“ nebo pro nějakou jinou plodinu, kterou si pro svou potřebu chtěl starý hospodář pěstovat. Zmínky o ovoci a zelenině se v testamentech téměř nevyskytují. S odchodem na výměnek se zcela změnil sociální statut hospodáře. Z člověka zaopatřujícího od mládí svou rodinu se stal člověk nepotřebný, představující břemeno pro nového hospodáře, ačkoliv se staří výměnkáři samozřejmě snažili vypomáhat novému majiteli gruntu jak s hospodářstvím, tak s výchovou dětí.

#### **II.2.4. Nábytek**

Testament jako pramen pro zkoumání vybavení domácností je nedostačující. Ačkoli se v testamentech objevily některé konkrétní kusy nábytku, jejich umístění v domácnostech zůstalo utajené.<sup>45</sup> Nábytku všeobecně nebyla v testamentech venkovských poddaných věnována velká pozornost. Byly kšaftovány pouze nejcennější kusy nábytku.<sup>46</sup> Pro zkoumané závěti bylo zachováno i několik pozůstalostních inventářů, ovšem ty se věnují především hospodářskému nářadí a dobytku; zmínky o nábytku v domácnosti jsou sporadické.

Nejdůležitější součástí nábytku byla truhla.<sup>47</sup> Truhly sloužily k ukládání šatů a ložního prádla.<sup>48</sup> Často byly do truhel ukládány i cenné předměty. V testamentech se truhla objevila jako nejčastěji kšaftovaný kus nábytku. Téměř vždy byla dědičkou truhly žena. Josef Brázda dokonce ve svém testamentu

---

<sup>45</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 73.

<sup>46</sup> V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 70.

<sup>47</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 73.

<sup>48</sup> V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů*, 113-126.

hovoří o „ženském nábytku“, <sup>49</sup> který měla dcera dostat při svatbě jako věno. Také Václav Hladovec ve své poslední vůli nařídil budoucímu hospodáři, že musí své sestře „svatbu vystrojiti, truhlu, šaty, jak sluší vypraviti.“ <sup>50</sup> Ostatní nábytek se v posledních vůlích venkovských poddaných nevyskytl.

### II.2.5. Šaty a cennosti

Kšaftování oděvu a ložního prádla nepatřilo na venkově k častým zvyklostem. Nejčastějšími dědičkami se stávaly ženy. Ložní prádlo spolu s peřinami tvořily základní výbavu nevěsty. Co se týče oblečení, to se dědilo z generace na generaci a nosilo se až do úplného rozpadu. Život na venkově představoval každodenní tvrdou práci; do slavnostních šatů se lidé oblékali jen několikrát za rok; například při různých náboženských svátcích a poutích, kdy se spolu s rodinou a přáteli vyšli bavit. Práce byla v těchto dnech byla zakázána.

Velkou finanční zátěž pro domácnost představovalo vypravení svatby dcerám. Pokud se v rodině kšaftujícího nacházela alespoň jedna neprovdaná dcera, kšaftující otec na ni samozřejmě ve své poslední vůli pamatoval. Pokud ze svého gruntu odstupoval ihned po napsání kšaftu, přikázal novému držiteli gruntu, svým nezletilým sourozencům „svatbu vystrojiti,“ pokud se jednalo o sestry, těm musel nový hospodář ještě „svatební šaty dáti.“ <sup>51</sup> To se týká 20 závětí ze 158 (12,66 %).

Zmínky o cennostech poddaných v jejich testamentech téměř chybí. Cenných předmětů se v domácnostech na venkově moc nenacházelo. Domácnost byla vybavena především věcmi praktickými, účelovými. Cenné předměty pak samozřejmě přecházely z generace na generaci jakožto dary při vzácných

---

<sup>49</sup> Kšaft Josefa Brázdy (12. listopadu 1809, Zahrádky), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 232.

<sup>50</sup> Kšaft Václava Hladovce (30. března 1807, Šebířov), TAMTÉŽ, fol. 170.

<sup>51</sup> Srov. Kšaft Václava Hladovce, Poz. 50.

příležitostech, jakými byly svatby nebo křty. Na rozdíl od domácností měšťanů se na venkově nevyskytovalo drahé nádobí vyrobené ze zlata, stříbra či křišťálu. Mezi nejcennější věci patřily různé liturgické předměty, jako například růžence.

### **II.3. Finanční hospodaření**

Odkazy finančních částek hrály v posledních pořízeních velmi důležitou roli. Nebyly odkazovány jenom peníze, ale často byl kšaftován grunt obtížený dluhy, jejichž splacení patřilo k povinnostem nového hospodáře.

#### **II.3.1. Odkazy peněz**

Peníze hrály v testamentech poddaných určující úlohu. Ne vždy testátor odkazoval své peníze potomkům; pokaždé však určil cenu svého gruntu, který mohl odkázat pouze jednomu ze svých dětí (pouze u 2 případů ze 158 závětí /1,27 %/ byl grunt předán dvěma potomkům zároveň). Cena gruntu pak byla rozpočítána mezi všechny děti kšaftujícího a nový hospodář pak musel všechny své sourozence vyplatit.<sup>52</sup> Sourozenci si tuto částku přinášeli jako věno do svého

---

<sup>52</sup> Kšaft Víta Boháče (29. prosince 1788, Malšice), „Dne 29. prosince 1788 roku předstoupil před ouřad dominikální zdejší poddaný Vít Boháč ze vsi Malšic a přednesení učinil, by poněvač již věkem pošlý jest a sám dále hospodařiti v stavu nejni, jemu svoleno bylo grunt ještě za jeho živobytí svému nejmladšímu synu Vojtěchovi popustiti a takový zápisem připsat nechati, při kterýmžto připsání a popuštění gruntu on následující pořádnost zaznamenanou míti žádal. 1) ten grunt že popouští svému synovi nejmladšímu Vojtěchovi se všim hospodářským nářadím, též s dvěma klisnami, s dvouma volama, jednou krávou a jednou jalovicí a jednou prasnicí za sumu 400 zlatých a takových peněz takto rozděleno míti chce. 2) Josefovi, synu má z nich patřiti 100 zlatých, kterých držitel gruntu Vojtěch když Josef je potřebovat bude v třech ročních termínech

nového domova. Někdy si testátor vymínil nějakou finanční částku pro sebe a pro svou manželku; v testamentu pak bylo pamatováno i nato, co se s ní stane, až oba rodiče zemřou,<sup>53</sup> většinou přecházela na nového hospodáře. Pouze v 1 případě ze 158 testamentů (0,63%) kšaftující odkázal své manželce „*to, co do manželství přinesla*“<sup>54</sup> a pozůstalá vdova pak mohla nakládat se svým majetkem dle své vůle. Ve většině případů však věno splynulo s majetkem manžela. Ve 12 případech ze 158 testamentů (7,59 %) si pak testátor vymínil i určitou částku peněz, jež mají jeho děti vyplatit jemu i manželce na pohřeb. Vedle peněz na pohřeb někdy odkázal testátor i určitou finanční částku na mše určitěmu kostelu, v němž měly být za zemřelé rodiče slouženy mše. Na mše sloužené za spásu jak duše hospodáře, tak duše jeho manželky, bylo pamatováno ve 12 posledních vůlích (7,59 %). Několik testátorů pak pamatovalo ve své závěti i na chudé, kteří měli dostat po smrti kšaftujícího částku peněz, přesně určenou v závěti.

---

*vyplatí, ostatním šesti dětem, který ačkoliv již odbytý a zaopatřený jsou vesměs poroučí též 100 zlatých, dostane Jan 16 zlatých (40 krát), Matěj 16 zlatých (40 krát), František 16 zlatých (40 krát), Kateřina 16 zlatých (40 krát), Jana 16 zlatých (40 krát), Rozina 16 zlatých (40 krát), činí 100 zlatých, pro sebe a svou dispozici otec zanechává taky 100 zlatých, Vojtěchovi držiteli gruntu též připadne 100 zlatých. 3) Tejkale se těch 100 zlatých, který kšeftující pro sebe zanechává, ty kdyby on nevybral a co by z nich po jeho smrti zůstalo synovi Josefovi připadnout mají. ...“; TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 6 - 7.*

<sup>53</sup> Kšaft Václava Nováka (28. dubna 1791, Dražičky), ... „otec kšaftující pro sebe zanechává 70 zlatých, co by však otec z těch 70 zlatých za jeho živobytí neproutratil, tak po vypravení pohřbu a vybití 10 zlatých na mše svatý má ta ostatní cena nejmladšímu synovi Josefovi připadnout. ...“; TAMTÉŽ, fol. 13.

<sup>54</sup> Kšaft Jakuba Kubce (28 listopadu 1788, Horní Střítež), TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 2.

### II.3.2. Dluhy a pohledávky

Úvěrové hospodářství se na přelomu 18. a 19. století týkalo velké části obyvatelstva. Kšaftující ve svém testamentu uváděl jména lidí, u kterých měl pohledávky nebo dluhy<sup>55</sup> a jejich důvody. Nastupující hospodář měl povinnost uhradit dluhy a pohledávky, které se vyskytovaly nejen při převzetí gruntu, ale i těch, které se mohly objevit v budoucnosti. Ve 28 posledních vůlích ze 158 (17,72 %) testátor odkazoval novému hospodáři hospodářství s dluhy, ale toto číslo mohlo být ve skutečnosti vyšší, neboť můžeme předpokládat, že ne každý testátor se o dluzích spojených s gruntem ve své závěti zmínil. Testátoři pečlivě vyjmenovali jména věřitelů, místa bydliště a částky, jež jim dlužili; většinou však nespecifikovali, za co konkrétně dlužili. Věřitelé většinou patřili k příbuzným nebo známým kšaftujícího.<sup>56</sup> Úvěry na venkově regulovala katolická církev tím, že zakázala brání úroků při půjčování peněz.<sup>57</sup> Prodej gruntů i v rámci nejbližší rodiny probíhal tak, že kupující nevlastnil sumu, za niž byl grunt prodán, ale splácel ji v určených termínech a bez úroků. Pokud se jednalo o syna nebo zete odstoupujícího hospodáře, byla mu ještě z ceny gruntu odpočítána část jeho dědického podílu. Ostatní peníze pak splácel nový hospodář několik let. V testamentu mohla být určena ještě další suma peněz, kterou měl nový hospodář vyplatit svým sourozencům v den svatby jakožto věno, které si odnesli do nové domácnosti. Nový hospodář byl také povinen živit nezletilé sourozence a pak jim na své náklady vypravit svatbu. Sirotci po hospodáři byli bráni jako zátěž na grunt. Pro nedospělé sirotky existovala instituce tzv. sirotčích pokladen,<sup>58</sup> kam přicházely „*vejrunky*“ (pravidelné splátky gruntu), jež si sirotci mohli

---

<sup>55</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), ... „*ustanovuju nade vším mého zete Jana Břízu s manželkou Rozárii Trnkovou nyní Břízovou za plnomocné dědice a v tom vůle poslední jest, aby oni mého jmění a statku dědici byli a moje dluhy na sebe přihnuly.*“, TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 21.

<sup>56</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 90.

<sup>57</sup> B. CHOCHOLÁČ, *Poddanský úvěr*, s. 64.

<sup>58</sup> TAMTÉŽ, s. 67.

vyzvednout v dospělosti, nejčastěji při příležitosti svatby.<sup>59</sup> Úvěrové hospodářství bylo pro poddané výhodné. Nově nastupující hospodář nemusel vlastnit částku, za niž kupoval grunt, naproti tomu se ale zavazoval se plnit různé podmínky (zabezpečení věna a výměnku), čímž zbavil starostí odstupujícího hospodáře.<sup>60</sup> Každý poddaný se několikrát za život zúčastnil krátkodobých i dlouhodobých úvěrů.

---

<sup>59</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), ... „Naproti tomu ale nadejmenování dědicové nejmladší dceři Anně Marii Trnkové dědičného podílu budou povinováni vložit sedmnácte set zlatých = 1700 zlatých, kterýžto peníze do sirotčí kasy při konci roku 1793 složené býti mají, kdyby ale Anna Marie Trnková dříve než by zletilá byla do stavu přijíti měla, žádám by její podíl ze sirotčí kasy vydáný byl. Za třetí nadejmenovaný dědic Jan Bříza dceru Annu Marii při svém stole jako své dítě chovati bude tak dlouho, pokudž Bůh jí k nějakému stavu nepovolá, ona naproti tomu bude jemu ve všem poslušna a povolná tak, jako otci svému...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 21 – 22.

<sup>60</sup> B. CHOCHOLÁČ, *Poddanský úvěr*, s. 65.

### III. RODINNÉ STRUKTURY Z POHLEDU TESTAMENTŮ

Testamenty jako pramen byly zkoumány pro bližší poznání chodu rodiny a vztahů ve společnosti především pro dobu raného novověku a prostředí měšťanské<sup>61</sup> a šlechtické.<sup>62</sup> Hlavním účelem pořízení kšaftu bylo uspořádání majetku a stanovení hlavního dědice; tímto se kšaftující snažil zamezit rodinným sporům, jež by nastaly po jeho smrti. Majetek se dědil v takzvané přímé linii, většinou přecházel z otce na syna. Díky výzkumu testamentů mohly být zrekonstruovány vztahy a vazby v nukleární rodině, kterou tvořil hospodář, jeho manželka a děti. Na přelomu 18. a 19. století hrála důležitou roli i tak zvaná rodina širší, příbuzné i nepříbuzné osoby, tedy čeled', kmotřenci a vzdáleněji i podruzi.<sup>63</sup>

Manželka a děti byly vždy určovány podle osoby muže, což dokládá o jeho rozhodujícím postavení. Pokud byly děti nezletilé nebo žily v domácnosti rodičů, byly v testamentu uváděny pouze jejich křestní jména.<sup>64</sup> V případě, že byla některá z dcer již vdaná, bylo v testamentu uvedeno jméno jejího manžela a jméno vesnice, kde dotyčná žena žila. Vždy byl zdůrazněn její současný stav (vdaná či vdova) a byl připojen počet dětí, jež vychovávala. Když žil mimo domov syn, byla v testamentu vedle jeho jména uvedena také jeho živnost či povolání (voják, šenkýř, pohodný) a jméno vesnice, v níž bydlel.

---

<sup>61</sup> J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997; M. POLANSKÁ, *Každodenní život*; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*.

<sup>62</sup> V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*; P. KRÁL, *Mezi životem a smrtí*.

<sup>63</sup> J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 19.

<sup>64</sup> Srov. A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 97.



### III.1. Rodina jako základní jednotka společnosti

Rodina na přelomu 18. a 19. století byla tvořena rodiči, dětmi, (které mohly pocházet i z několika manželství), výměnkáři, čeledíny a děvečkami; všichni tito lidé sdíleli společnou domácnost. Postavení členů rodiny nebylo rovnocenné; rodina byla uspořádána patriarchálně.<sup>65</sup> Na veřejnosti zastupoval rodinu muž a právě on odpovídal za hmotné zabezpečení všech jejích členů; měl moc nad vším movitým a nemovitým majetkem patřícím k domu.<sup>66</sup> Nadřazené postavení muže nad ženou vycházelo z Bible, neboť první muž Adam byl stvořen jako předobraz Boha.<sup>67</sup> Za výchovu potomstva odpovídal jak muž, tak žena. Každý člen rodiny měl svou funkci, práci, kterou musel zastávat. Muž se staral o obživu rodiny, žena, která byla svému muži podřízena, se starala o plynulý chod domácnosti. Její postavení omezené na domácnost bylo dáno i faktem, že v určitém věku byla stále těhotná a starala se o děti.<sup>68</sup> Největší samostatnosti a možnosti rozhodovat požívala žena, když ovdověla. Jelikož muž byl považován za hlavního držitele majetku, on sepisoval poslední vůli. Pokud pořizovala testament žena, bylo to převážně až v jejím vdovském stavu.

Na vesnickém gruntě musel pracovat každý člen domácnosti, který byl schopný práce, výjimku tvořili staří výměnkáři (ačkoliv i ti pracovali, dokud jim to jejich věk a stav dovolil) a malé děti. Každodenní tvrdou prací v zemědělství si rodina získávala obživu; druh práce byl určován ročním obdobím a na odpočinek především v letních měsících nezbyval čas.

---

<sup>65</sup> R. VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1991, s. 41.

<sup>66</sup> TAMTÉŽ, s. 17.

<sup>67</sup> N. OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001, s. 212.

<sup>68</sup> R. VAN DÜLMEN, *Kultura I*, s. 46.

### III.2. Citové vazby mezi členy rodiny

Manželství bylo svazkem, který nemohl člověk rozdělit.<sup>69</sup> Toto právo náleželo jen Bohu, který si mohl kdykoliv k sobě na věčnost povolat jednoho nebo oba manžele. V několika výjimečných případech mohlo dojít k odloučení manželů, např. při neplodnosti páru, nevěře manželky nebo při duševní chorobě manželky.<sup>70</sup> Sporům v rodině se snažil otec jakožto hlava rodiny zažehnat, neboť neustálými hádkami a rozpory by mohlo utrpět jeho společenské postavení.<sup>71</sup> Když psal ten který hospodář svou poslední vůli na smrtelné posteli s vědomím, že po sobě zanechá manželku a nedospělé děti, vyjádřil ve svém testamentu starost o manželku a výchovu dětí. Velké citové pouto k manželce dokládají i testamentsy, v nichž kšaftující určil manželku jako hospodyni na gruntě „*dle její vůle*“ nebo „*až do její smrti*.“ Je to jednak důkazem důležitého postavení ženy v rodině, lásky a důvěry manžela ke své ženě, ale i starosti o ní. Vztah k dětem není v testamentech většinou explicitně vyjádřen; pouze v případě, že kšaftující píše svou poslední vůli na smrtelné posteli, v situaci, kdy má malé děti, si ve své závěti dělá starost o jejich výchovu. Jelikož se děti stávají téměř výlučnými dědici, je jasné, že pro své rodiče byli vším, tak jako je tomu dnes, ačkoliv jinak se venkovská rodina z přelomu 18. a 19. století odlišovala od rodin dnešních. Na rozdíl od dnešních dětí, které jsou středem pozornosti rodičů a centrem veškerého rodinného dění, počet dětí v rodině před dvěma sty lety byl vyšší. Matka se mohla věnovat jen těm mladším; na starší již nezbývalo dost času.<sup>72</sup> Děti byly povinovány poslušností vůči rodičům.<sup>73</sup> Již od útlého věku také musely pracovat jak v domácnosti, tak s hospodářstvím. Jedno z dětí, které pak zůstalo na gruntě s rodiči a bylo vybráno jako hlavní dědic, dědic gruntu, muselo

---

<sup>69</sup> TAMTÉŽ, s. 162 – 191.

<sup>70</sup> Z. WINTER, *Z rodiny a domácnosti staročeské*, Praha 1911, s. 151 – 159.

<sup>71</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 137.

<sup>72</sup> TAMTÉŽ, s. 138.

<sup>73</sup> R. VAN DÜLMEN, *Kultura I*, s. 52.

zajistit svým rodičům výměnek a péči v době stáří a nemoci. Jaké pouto vázalo otce a celou rodinu k dalším pokrevním příbuzným a přátelům? Tyto vztahy nemůžeme z testamentů přesně vysledovat. Pro platnost testamentu bylo důležité dosvědčení alespoň dvou svědků a tyto si testátor vybíral z okruhu sousedů, kmotrů, přátel nebo příbuzných. Pokud se z důvodu „*smrtné nemoci*“ nemohl dostavit k „*ouřadu*,“ nadiktoval kšaftující svou poslední vůli doma dvěma svědkům a ti ji pak s přísahou nadiktovali vrchnostenským úředníkům. V tomto případě testátor naprosto svěřil budoucí osud gruntu a celé rodiny do rukou lidem blízkým, kterým absolutně věřil a kteří za jeho života jej nemohli zklamat svým jednáním a smýšlením.

### **III.3. Manželé**

Jediná legitimní forma soužití dvou lidí různého pohlaví, která byla společností a církví tolerována, bylo manželství.<sup>74</sup> Partner byl vybírán podle ekonomického a sociálního postavení rodiny. Pouze ze stavu manželského pak mohly přicházet na svět děti. Sňatek byl uzavírán slibem partnerů před svědky. Na venkově se termín svatby řídil podle ročních období a prací, jež v nich probíhaly. První porod pak neměl připadnout na letní měsíce z důvodů velkého pracovního zatížení a zvýšené možnosti infekce v této době.<sup>75</sup> Manželství bylo uzavíráno před Bohem a jen Bůh jej mohl přerušit smrtí jednoho z partnerů. Svatba byla důležitým mezníkem v životě každého člověka a právě na svatbu ještě svobodných dětí bylo v testamentech často pamatováno. Kšaftující otec ve své poslední vůli určil svému nástupci, aby svým svobodným sourozencům „*svatbu či svatební oběd*

---

<sup>74</sup> TAMTÉŽ, s. 163.

<sup>75</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 98.

vypravil;“<sup>76</sup> sestrám pak musel jejich bratr, nový majitel gruntu ještě v den svatby „*peřiny a truhlu vydat*,“<sup>77</sup> někdy pak ještě musel přidat otcem přesně stanovený počet dobytka.

Na přelomu 18. a 19. století byla společnost uspořádána patriarchálně; povinností muže bylo rodinu chránit a zajistit členům rodiny výživu. Právě proto to byl muž, kdo sepisoval závěť. Hlavními důvody bylo předání majetku a také zabezpečení nezletilých dětí.<sup>78</sup> Ve zkoumaných pramenech (158 testamentů) pouze čtyřikrát kšaftovala žena, z nich pak byly tři ženy vdovami.<sup>79</sup> Jelikož se k jednomu testamentu (Marie Semorádový) zachoval i protokol o průběhu řízení pozůstalosti a inventář majetku pozůstalosti po vdově. V dědickém řízení bylo zjištěno, že jí kšaftovaná, po jejím nebožtíku prvním manželovi, „*flejšovská hospoda*,“ jí vlastně nepatřila, a tudíž nedědila osoba, kterou Marie Semorádová určila ve své poslední vůli.

---

<sup>76</sup> Kšaft Martina Vrkoče (14. listopadu 1794, Bezdčín), „...za třetí, syn Matěj má Ondřejovi a Anně svatbu na svůj náklad vybíti.“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 25.

<sup>77</sup> Kšaft Václava Hladovce (30. března 1807, neuvedeno), „... a [pro] jednoho každého svatbu vystrojiti, oné dceři truhlu, šaty pak vypraviti.“, TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 170.

<sup>78</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 99.

<sup>79</sup> Kšaft Marie Semorádový (6. ledna 1808, Skřejšov), „Po zaznamenání dle vyslyšení dvou níže psaných svědků poslední vůle Mařeny zemřelý Semorádový ze vsi Skřejšova v Pánu, zanechává děti, totiž: Václav, syn, voják v Křekovicích; Matěj, syn, voják; Mařena, dcera provdaná za Jana Roubala v Flejšově; Anna, doma 19 let; Jan, syn 16 let; Mezi nima uzurpeno a zavrženo jest jejich každou radu, že poněvadž Tomáš Semorád, jakožto její muž, kterej se tam před čtrnácti lety na ty děti přičinil, aby on k své starosti nechodil a tu hospodu svým[u] budoucím[u] vládnutí měl a ty děti vyplácel, poněvadž nejmladší[ho] syn[a] Jana by to bejt nemohlo, jak patří a ten nevlastní otec za jeho dobré oné starosti, že se on o naše dobře staral, tak jemu to všicky jednemu každému po tři sta zlatých, dva kusy hovězího dobytka, tak při jejich štěstí svatbu vystrojil a synovi Janovi, jakž by jemu [se] řemeslo líbilo na řemeslo uved, on se jakožto otec staral...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 188.

Vedle role testátorů vystupovali muži v testamentech jako dědici, dlužníci, věřitelé, poručníci i svědci. Ženy se vyskytovaly především v roli dědice. Pokud byla žena provdána, vždy byla v pramenech uváděna jako „*manželka toho a toho*“; pokud byla ještě svobodná, byla uváděna jako „*dcera toho a toho*“; byla tedy přiřazována k manželu či otci; vdova užívající nejvíce samostatnosti byla v kšaftu označena jako „*vdova po tom a tom muži*.“ Při ovdovění jednoho z partnerů se častěji vyskytovaly druhé sňatky vdovců než vdov, neboť chod domácnosti a výchova dětí se bez matky neobešly.<sup>80</sup> Naproti tomu se vdova pak nezářídka vdala za mnohem mladšího muže, například s druhorozeným či sociálně slabším, jemuž tím dopomohla k vlastnímu hospodářství.

V testamentech se stávala hlavní dědičkou manželka či dospělý syn. Manželka se stávala plnoprávnou hospodyní na gruntě a to buď „*až do své smrti*“,“<sup>81</sup> nebo „*do zrostu nejstaršího syna*“,“<sup>82</sup> nebo mohla „*hospodařit dle své vůle*“<sup>83</sup> a pak předat grunt dědici ustanoveném v závěti zemřelého. Zanechal-li

---

<sup>80</sup> J. PETRÁŇ a kol., *Dějiny* II/1, s. 168.

<sup>81</sup> Kšaft Jakuba Kubky (27. září 1802, Nasavrky), *sedláka z Nasavrck. Niže psaných kšaftovních svědků vyjevují jim svěřenou poslední vůli Jakuba Kubky, sedláka z osady nasavského, kterou jim ještě při dobrém rozumu a paměti následovně oznámil. Za prvé za generálního dědice ustanovil syna Martina, kterému ten, ve vsi Nasavrkách pod N. 9, ležící sedlský grunt k jeho budoucímu hospodářství, dědičné právo se všim příslušenstvím v pádu zejména poroučím. ... Za čtvrté manželce, dokavade vdovou jest a zůstane, poručil za hospodyně na gruntu se synem Martinem, vyživení až do smrti...*, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol.92.

<sup>82</sup> Kšaft Jakuba Motyčky (8. března 1796, Lhotka), *dne 6. července 1796 předstoupili před právní ouřad Jan Svatoň, rychtář slapskej Jan Mrázek z Lhotky a přednešení učinili, že by tehdejší zemřelý Jakub Motyčka dne 8. března toho roku k vyslyšení jeho poslední vůle, že k sobě byl povolal, přijdouce oni k němu, natrefíce jej při dobrým rozumu, jim jeho poslední vůli takto vyjevil. Za prvé za hlavního dědice, že ustanovuje a míti žádá svého nejstaršího syna Františka z druhého manželstva, kterému on ten grunt v starej zákupní ceně, též se všim dobyt看em a nářadí k vlastnosti postoupil, jemu míti žádá. ... Po něm pozůstala vdova má až do zrostu toho syna hospodařit...*“, TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 34.

<sup>83</sup> Kšaft Matěje Forejta neb Roubala (25.ledna 1807, Předbořiště), „...*Jakubovi synovi odkazují hospodářství, aby zase rozepsaný druhé z té živnosti vyplácet mohl a jiní ale odkazují mej milej*

kšaftující po své smrti ještě nezletilé potomky, stávala se jejich poručnicí vdova a spolu s ní mohl být ustanoven ještě jeden poručník. Pokud dědilo grunt jedno z dětí, vdově byla v poslední vůli vyměřena výše ročního výměnku, většinou ve formě naturálií.

Nejeden manžel ve své poslední vůli také myslel nato, že se po něm pozůstává vdova znovu provdá, a určil, co se bude dít s gruntem v tomto případě. Tímto způsobem zasahoval do chodu domácnosti i po své smrti. Ne každý byl ve své závěti k manželce, která by se znovu provdala, tak přející jako Martin Kovář.<sup>84</sup> Ten pozůstalou vdovu ustanovil „za hospodyni až do její smrti a do zrostu nejstaršího syna Josefa, kterýžto hospodářství ona i v tý shodě míti má, kdyby i třebas svůj vdovskej stav proměnila.“

#### III.4. Potomci

Jak už bylo řečeno, děti mohly přicházet na svět pouze ze stavu manželského; byly požehnáním od Boha a bezdětnost byla chápána jako Boží trest za předchozí hříchy.<sup>85</sup> Děti byly jednak pokračovateli rodu, jednak byly pro rodiče i zajištěním klidného stáří.<sup>86</sup> Na venkově přelomu 18. a 19. století pak děti představovaly také jistý pracovní potenciál. Převažovala-li v rodině děvčata nad chlapci, znamenalo to značnou zátěž pro rodiče, jelikož museli dát každé dceři věno,<sup>87</sup> které odpovídalo možnostem rodiny. Z hlediska práva dožadovat se

---

manželce do její vůle, aby hospodařila. ...“ TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der lezwilligen Anordnungen, fol. 178.

<sup>84</sup> Kšaft Martina Kováře (16. dubna 1789 Bezděčín), TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 7 – 8.

<sup>85</sup> R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 84.

<sup>86</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 134.

<sup>87</sup> J. PETRÁŇ, *Dějiny* II/1, s. 158.

majetku byl mezníkem zletilosti věk 24 let, který ale nebyl přesně evidován.<sup>88</sup> Dospělost však byla spíše hranicí sociální, neboť dítě dosáhlo dospělosti tehdy, mělo-li vlastní hospodářství a rodinu.<sup>89</sup> Po uzavření sňatku se odstěhoval ten který z potomků do vlastního domu; s rodiči zůstával budoucí či současný vlastník gruntu.

Pokud opouštěl na smrt nemocný kšaftující manželku a malé děti, myslel ve své poslední vůli na jejich výchování. Kládl na srdce nejen matce dětí, ale i ustanoveným poručníkům, aby dbali na jejich řádnou výchovu. Vedle manželky to byly právě děti, kdo se stával hlavním dědicem. Většinou byly v testamentu všechny řádně vyjmenovány. Někdy přidal testátor ke jménu i věk toho kterého potomka a vždy zmínil rodinný stav a bydliště. V případě vdaných či ženatých potomků bylo zmíněno, čím byli odbyti a jestli mají ještě něco dostat. Pokud měl kšaftující děti s více než jednou manželkou, v testamentu pak rozlišoval děti „z prvního a z druhého manželstva.“ Někdy však kšaftující odkázal pouze „dětem“ a nevyjmenovával je. Kuriózní případ nastal v jednom případě, kdy kšaftující přišel „k ouřadu“ nadiktovat svou závěť podruhé, jelikož v závěti první zapomněl na jednoho syna.<sup>90</sup> Pokud již nějaké z dětí testátora zemřelo a zanechalo po sobě děti, kšaftující na svá vnoučata v závěti pamatoval, a tak je alespoň částečně zajistil.

---

<sup>88</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 389.

<sup>89</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 134.

<sup>90</sup> Kšaft Martina Hrušky (6. února 1792, Maršov), „Dne 6. února 1792 roku předstoupil před ouřad Martin Hruška z Maršova a přednesení učinil, že by on v své zde na listu dva vnešený poslední vůli svého syna Vojtěcha omylem z podílu byl vynechán, pročez on tuto žádal článek šestý své poslední vůle takto změnit...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 15.

Tabulka 3

Hlavní dědic

PANSTVÍ	Uvedeno		Neuvedeno		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Mladá Vožice	18	25,71	52	74,29	70
Želeč	49	55,68	39	44,32	88
<b>Celkem</b>	<b>67</b>	<b>42,41</b>	<b>91</b>	<b>57,59</b>	<b>158</b>

Tabulka 4

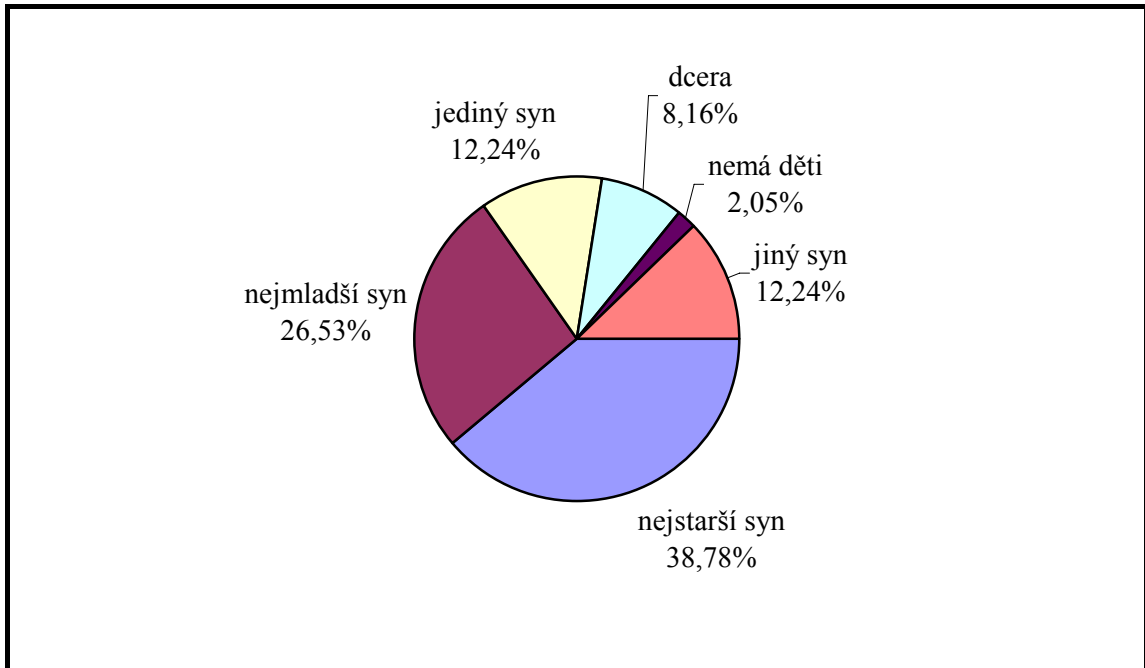
Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814)

HLAVNÍ DĚDIC	Celkem	
	Počet	%
Nejstarší syn	19	38,78
Nejmladší syn	13	26,53
Jediný syn	6	12,24
Jiný syn	6	12,24
Dcera	4	8,16
Nemá děti	1	2,05
<b>Celkem</b>	<b>49</b>	<b>100,00</b>



Graf 1

Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814)



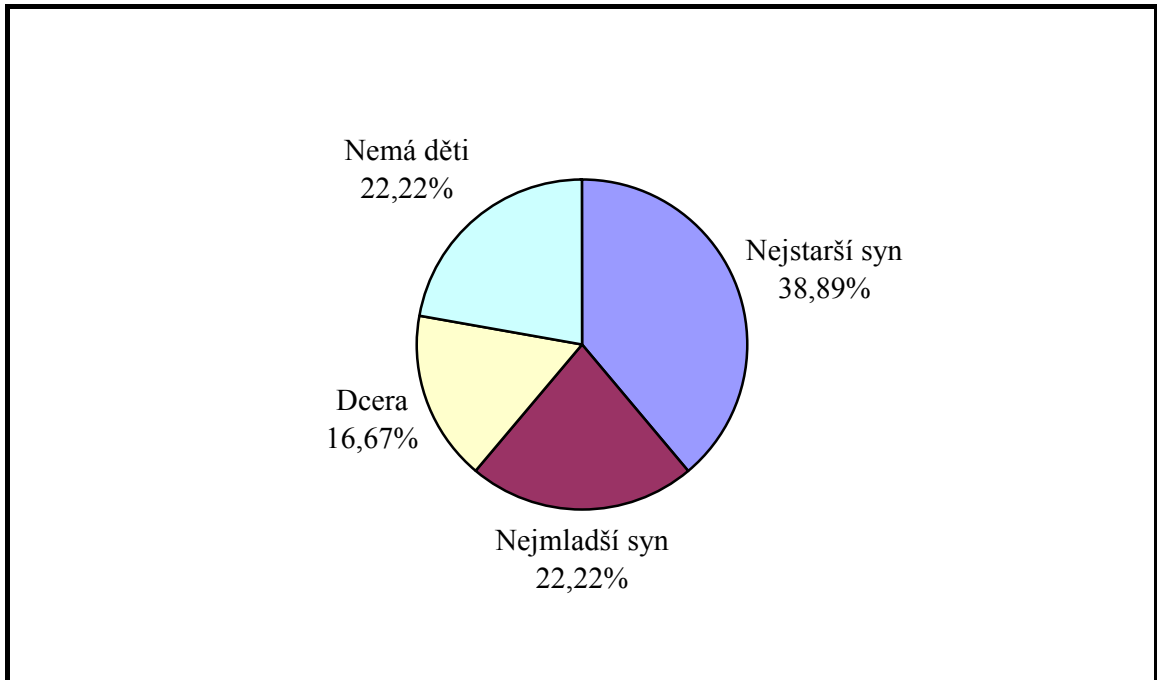
Tabulka 5

Hlavní dědic (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)

HLAVNÍ DĚDIC	Celkem	
	Počet	%
Nejstarší syn	7	38,89
Nejmladší syn	4	22,22
Dcera	3	16,67
Nemá děti	4	22,22
<b>Celkem</b>	<b>18</b>	<b>100,00</b>

Graf 2

Hlavní dědic (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)



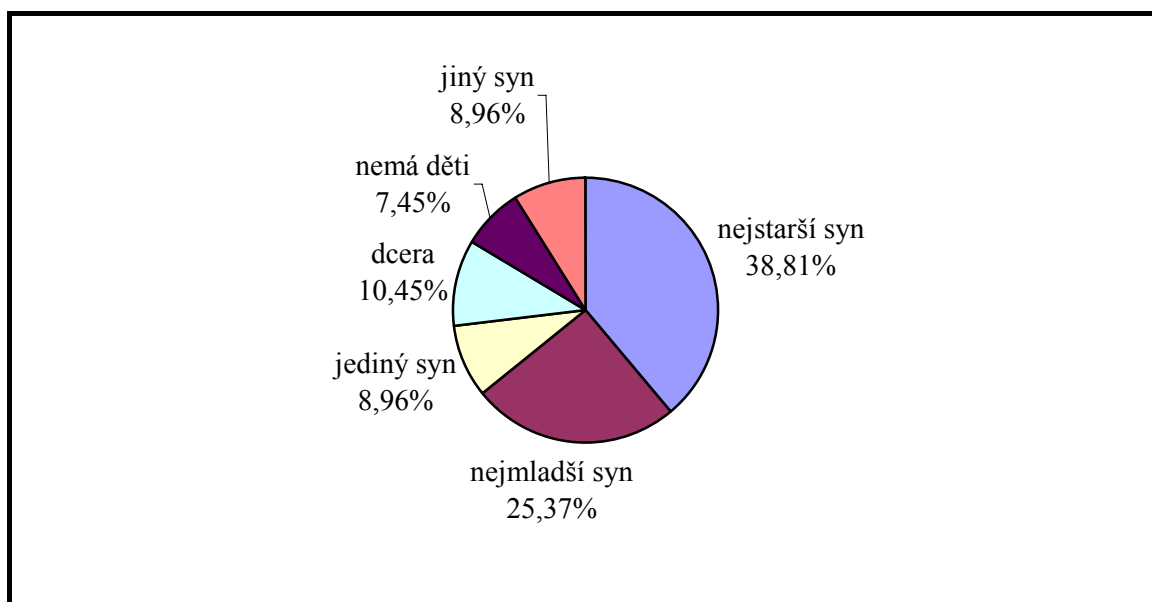
Tabulka 6

Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 - 1813)

HLAVNÍ DĚDIC	Celkem	
	Počet	%
Nejstarší syn	26	38,81
Nejmladší syn	17	25,37
Jediný syn	6	8,96
Jiný syn	6	8,96
Dcera	7	10,45
Nemá děti	5	7,45
<b>Celkem</b>	<b>67</b>	<b>100,00</b>

Graf 3

Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 - 1813)



Pokud měl kšaftující jak syny, tak dcery, přecházelo hospodářství na jednoho ze synů. Důležitou úlohu v testamentu sehrálo určení jednotlivých dědických podílů, které vyplácel nový majitel gruntu svým sourozencům. Cena gruntu byla kšaftujícím odhadnuta na určitou sumu (samozřejmě mohlo docházet k záměrnému podceňování v zájmu hlavního dědice) a „šacovaná cena“ byla rozpočítána mezi všechny děti, někdy testátor zahrnul do podílů i manželku. Hlavní dědic ustanovený v závěti pak vyplácel tento podíl bratrům a sestrám v přesně daných termínech. Ostatní sourozenci byli novým vlastníkem gruntu vypláceli nejen penězi, ale v testamentu byl novému hospodáři vyměřen i počet dobytka a nářadí, jež musel svým sourozencům odevzdat. Někdy byly přesně určeny termíny splátek, v nichž vyplácelí mělo proběhnout.

Jak už bylo řečeno, pokud měl hospodář alespoň jednoho syna, hospodářství i s gruntem přenechal jemu. To se však nestalo ve dvou posledních vůlích. A to u kšaftujícího domkaře Františka Kose.<sup>91</sup> Chalupu dědila dcera Kateřina, ačkoliv měl testátor syna Jana a dále ještě dceru Marii. Druhým

---

<sup>91</sup> Kšaft Františka Kose (11. srpna 1800, Želeč), TAMTÉŽ, fol. 52 – 53.

testamentem, v němž dědila dcera na úkor syna byl kšaft Matouše Jandy.<sup>92</sup> Ten ačkoliv měl syna Jana a Jakuba a dcery Marii, Kateřinu a Annu, své hospodářství odkázal jedné z dcer, a to Anně. Jako důvod pak uvedl, že „*synové se od otce odloučili a jsou již odbyti.*“ Dcerám dal při jejich svatbě jako výbavu nejen peřiny, truhlu, ale i nějaký kus dobytka a peníze. Pokud testátor neměl ani jednoho syna, grunt přecházel na jednu z dcer a jejího manžela

Ve zkoumaných testamentech nedošlo nikdy k úplnému vydědění dítěte, ale stalo se, že otec napsal poslední vůli podruhé, neboť ho syn, jemuž hospodářství ve své poslední vůli odkázal, svého otce neposlouchal, a tudíž ve své druhé závěti změnil své rozhodnutí a hospodářství odkázal synovi poslušnému. Tak tomu učinil i pohodný Tomáš Hemr; k napsání druhé závěti došlo dva roky po prvním kšaftování.<sup>93</sup>

Z důvodu vysoké dětské úmrtnosti pak kšaftující určil, co se má stát s dědickým podílem, kdyby některé z jeho malých dětí zemřelo. To platilo pro děti ještě neplnoleté, bez vlastní rodiny a jejich dědický podíl pak přecházel na sourozence či na matku a sourozence. Pokud by mělo dítě již svou rodinu, dědický podíl by přecházel na jeho potomky. Takto byla vnoučata alespoň částečně zajištěna.<sup>94</sup> Hospodář živící a vším zaopatřující rodinu žil s neustálým vědomím, co se stane s jeho neplnoletými ratoolestmi v případě, že zemře; tento důvod byl častou příčinou změn závětí.

U některých testamentů se pak pod podpisy svědků podepsaly i některé z plnoletých dětí testátora a případně dodaly, že jsou „*s tím spokojeni.*“

---

<sup>92</sup> Kšaft Matouše Jandy (11. října 1796, Hlavatce), hlavní dědičkou se stala dcera Anna, ačkoliv měl kšaftující syna Jana a Jakuba a dále dceru Kateřinu a Marii, TAMTÉŽ, fol. 46.

<sup>93</sup> Kšaft Tomáše Hemra (4. února 1792, Želeč), „*Dne 4. února 1792 roku předstoupil před ouřad Tomáš Hemr zdejší pohodnej a před všemi učinil, že by on dle jeho na listu osm testament číslo devět vepsaný poslední vůle synu Matějovi sídlo pohodenské byl odkázal, a jej za hlavního dědice byl ustanovil. Poněvadž ale onen syn proti otci se již nyní neposlušným poukázal, pročez otec z té příčiny jsa býti svou poslední vůli změnití a jinšího dědice na své sídlo na místo syna Matěje ustanoviti a tak následovně kšaftoval. ...*“, TAMTÉŽ, fol. 14.

<sup>94</sup> Kšaft Jana Lemberka (12. dubna 1792, Košice), „*...po zemřelý dceři Kateřině dětem sto zlatých.*“, TAMTÉŽ, fol. 16.

Z důvodů velké ngramotnosti venkovských poddaných žijících na přelomu 18. a 19. století se většina podepisovala třemi křížky, které připojili ke svému jménu nadepsanému úředníky. Ne vždy však byly všechny děti spokojeny. Proto také můžeme najít druhé kšafy, jež rušily ty původní z důvodů nespokojenosti jednoho či více potomků s dědictvím.<sup>95</sup>

Tím, že kšaftující otec ve své závěti rozdělil grunt, určil jeho cenu a splátky, v nichž jeho nový majitel vyplácel sourozence, rozhodoval o důležitém dění v domácnosti i po své smrti. Jen zřídka se stávalo, že testátor, který odkázal hospodářství vdově a který zároveň určil ve své poslední vůli svého nástupce (jednoho ze synů), se vyslovil, že manželka může zrušit jeho poslední vůli a určit jiného dědice. Tak tomu bylo například v závěti Pavla Borovského,<sup>96</sup> který neměl vlastních dětí, odkázal svůj grunt „svému strejci Josefovi Boháčovi.“ Přičemž však zanechal „své manželce právo jeho poslední vůli zrušiti a jiného dědice ustanoviti.“ V tomto případě je však rozhodující fakt, že manželé neměli děti; pokud by děti měli, Josef Boháč by asi nebyl ke své manželce tak velkorysý.

Co se týče splátek, někdy byl určen přesný termín, v nichž nový majitel gruntu vyplácel své sourozence částkou, kterou stanovil otec. Například odstupující Martin Novák<sup>97</sup> určil svému nastupujícímu synovi Janovi částku dvanáct zlatých (z celkové sumy stopadestátdevět zlatých), jakožto podíl jeho sestry Kateřiny, a ten měl jeho syn odevzdat každý rok na svatého Havla do sirotčí kasy, ze které si pak mohla dcera Kateřina ve věku plnoletosti peníze vybrat. Tímto způsobem zaopatřil kšaftující svou neplnoletou dceru.

---

<sup>95</sup> Kšaft Tomáše Tůmy (20. října 1795, Malšice), „... že ale Jakub syn s tím vejbytem jako druhý děti spokojen nejní, tehdy vymíňuji, že on ještě více mimo hospodářskýho nářadí dostal, totiž na místa pár volů za padesát zlatých a sedmdesátičtyr zlatých hotových peněz, jemu jsem dal jednoho vejrunku za osmnáct zlatých....“, TAMTÉŽ, fol. 69.

<sup>96</sup> Kšaft Pavla Borovského (16. března 1798, Čenkov), TAMTÉŽ, fol. 40.

<sup>97</sup> Kšaft Martina Nováka (17. srpna 1797, Zhoř), TAMTÉŽ, fol. 73-75.

Naproti tomu Vojtěch Kršek<sup>98</sup> zemřel bez kšaftu. Zanechal po sobě manželku a čtyři nezletilé děti. Jako hospodyně byla určena vdova Alžběta, a to až do zrostu nejstaršího syna Tomáše. Vdově pak bylo ustanoveno „*dobře hospodařiti, stavy dobytka, pole v dobrým stavu zachovati, kde jí zapovězeno zůstává nějaké dluhy udělati.*“ Synovi Tomášovi pak byla vyměřena částka, kterou musel vyplatit sourozencům z celkové sumy třistadevatenáct zlatých, na něž byl grunt šacován.

Důležitá je skutečnost, jak se odlišovalo postavení dědice gruntu od jeho sourozenců. Dědic, kterého určil otec ve své poslední závěti, byl od malička vychováván s vědomím, že jednou převezme grunt. Samozřejmě toto postavení neslo i nějaké nevýhody, neboť i v dospělosti musel poslouchat otce, který hospodařil dle své vůle. Na druhou stranu měl zajištěnou budoucnost, a to i v případě, že přebíral grunt zadlužený. Jen v jednom případě ze 158 testamentů přenechal svůj grunt odstupující otec dvěma synům.<sup>99</sup> Ostatní sourozenci si z otcovského domu odnášeli nejen věno; nový dědic je musel po svém nástupu na grunt vyplácet částkou, jež určil otec. Většina sourozenců však nedosáhla stejného nebo lepšího sociálního postavení, neboť jejich dědický podíl mohl být otcem záměrně podhodnocen, navíc byli vypláceni po dobu několika let, což ztěžovalo zakládání si vlastní rodiny bez peněz v hotovosti.<sup>100</sup>

---

<sup>98</sup> Rozvržení (6. prosince 1806), TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 120.

<sup>99</sup> Kšaft Vojtěcha Blažka, (28. srpna 1788, Želeč), „*Dne 28. srpna 1788 roku předstoupil před dominikální ouřad Vojtěch Blažek, zdejší poddaný, a spolu rychtář želečskej a svou poslední vůli neboližto Dispositionem tuto zaznamenanou míti žádal. Za prvé majíce on grunt zde ve vsi Želči od téhož gruntu jednu třetinu, že již dávno popustil svému nejstaršímu synu Matějovi, ty druhý dvě třetiny gruntu svého odevzdává a popouští druhému synovi Tomášovi s dvěma klisnama, jeden pár volů...*“, TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch,, fol. 5.

<sup>100</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 187- 188.

### III.5. Příbuzní, širší rodina

V odkazech venkovských poddaných je pamatováno i na osoby tvořící širší rámec rodiny, tedy neteře, synovce, sourozence, zetě, švagry, vnoučata; v několika závětech kšaftující pamatuje i na své rodiče. Kšaftování ve prospěch vnoučat se dělo hlavně v případě, že jeden z jejich rodičů (syn či dcera kšaftujícího) byl po smrti, tudíž přecházel dědický podíl zemřelé dcery či syna ve prospěch vnoučat testátora. Pokud testátor neměl vlastní děti, odkazoval svůj majetek neteřím, synovcům nebo svým sourozencům. Výjimku tvoří poslední vůle Jiříka Kostlánse,<sup>101</sup> který ačkoliv měl syna Jana, kšaftoval ve prospěch svého zetě Františka Sýkory, mistra krejčovského, „*poněvadž jmenovaný František Sýkora všechn náklad na ten domek vedl, od nejmenšího až do největšího svýma penězi zaplatil, co se ale jemu nedostalo, tak se mezi dobrýma lidma vydlužil, aby domek dostavěti mohl.*“ Pro sebe a svou manželku si pak kšaftující vyhradil onen domek až do smrti; zeťovi po tu dobu vymínil schránku, kde mohl zatím přebývat.

Na otcovském gruntě zůstávalo jen jedno z dětí, jeden ze synů, a ostatní děti museli odejít z rodného domu a založit si vlastní domácnost. Pokud odešli synové a dcery do vzdálenějšího městečka nebo vesnice, styky mezi nimi a rodiči i ostatními sourozenci byly řídké. Jednak z důvodu špatného komunikačního propojení, tak i kvůli velké pracovní vytíženosti lidí, neboť bylo obtížné odjet na několik dní a zanechat dobytek a hospodářství bez potřebné pracovní síly. Na rozdíl od testamentů měšťanů<sup>102</sup> se ukázalo, že venkovští poddaní téměř nekšaftovali ve prospěch svých sourozenců. Pokud měl testátor děti, odkazy byly určeny výhradně vždy jim. Když nějaké z vlastních dětí zemřelo a zanechalo

---

<sup>101</sup> Kšaft Jiříka Kostlánse, (28. srpna 1792, Malšice), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 18 – 19.

<sup>102</sup> Táborští měšťané určili za hlavního dědice svého sourozence devětkrát. M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 122. V Soběslavi kšaftovalo ve prospěch sourozenců 15 % kšaftujících. A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 122.

po sobě děti, dědický podíl směřoval k nim spolu s dalším odkazem, který testátor určil ve svém testamentu. Rodiče se v testamentech objevovali hlavně jako sepisovatelé posledních vůlí.<sup>103</sup>

V době, kdy psal hospodář svou závěť, výměnkáři již byli většinou po smrti, ale zachovalo se několik posledních vůlí, kde bylo kšaftováno i ve prospěch starých rodičů hospodáře. Po svatbě dětí se rodina rozšířila o další členy, a to zetě, snachy, švagry a švagrové.<sup>104</sup> V případě, že kšaftující neměl syna, grunt přebíral zeť s dcerou kšaftujícího. Do širší rodiny vedle hospodáře a jeho dětí patřili i čeledíni a děvečky; jejich existence na gruntě byla odrazem většího a bohatšího statku, který byl schopen uživit nejen hospodáře, jeho děti a staré výměnkáře, ale i čeled'. Úlohu čeledínů a děveček pak převzali potomci hospodáře v době, když dorostli do potřebného věku.<sup>105</sup> Odkazy čeledínům a děvečkám nebyly časté; jednalo se o případy, kdy testátor neměl vlastních dětí a kšaftoval ve prospěch lidí, kteří se o něj starali v době stáří a nemoci. Pokud měl kšaftující vlastní děti, odkazy směřovaly v jejich prospěch.

### **III.6. Nepříbuzní a vztahy v rámci vesnice a farnosti**

Vedle blízce a vzdáleně příbuzných hrály úlohu v testamentech i osoby nepříbuzné. Nepříbuzní vystupovali jako dědici, věřitelé, dlužníci, poručníci a svědci. Jako dědici se objevovaly nepříbuzné osoby pouze v tom případě, když kšaftující neměl žádné pokrevní příbuzné. V tomto případě pak lidé odkazovali své věci čeledínům a děvečkám, kteří s nimi žili několik let v domácnosti a kteří se o ně starali v době stáří a nemoci. Kšaftoval-li člověk osamělý, odpouštěl dluhy všem lidem, kterým kdy půjčil a pamatoval i na sirotky a církve. V případě

---

<sup>103</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 126.

<sup>104</sup> TAMTÉŽ, s. 126.

<sup>105</sup> TAMTÉŽ, s. 128.



odkazů církvi se jednalo o zbožné odkazy, jimiž si chtěl testátor zajistit lepší posouzení své duše. Peníze určil faráři nebo kostelu, kam celý život chodil, kde se pravidelně setkával se svou rodinou a přáteli a kde prosil Boha o spásu duše své i bližních. Za peníze odkázané v poslední vůli měl farář po stanovenou dobu sloužit mše ke spasení duše testátora; dalším důležitým důvodem sloužení mší byla pomoc rodině při překonávání těžkého období po odchodu blízkého. Existoval pevně daný systém sloužení mší za zemřelého.<sup>106</sup> Takto si v kšaftu vymínil například Václav Novák z Dražiček<sup>107</sup> 70 zl. pro sebe; z peněz, které by neutratil, měl být zaplacen pohřeb a 10 zl. mělo být věnováno na mše svatý. Zbytek peněz měl připadnout nejmladšímu synu Josefovi.

Směřování odkazů v rámci vesnice umožnilo nahlédnout do širších rodinných, přátelských a sousedských vztahů v rámci vesnice nebo farnosti. Bylo zjištěno, že pokud měl kšaftující vlastní potomky, právě oni se stávali výlučnými dědici. V případě, že měl pak testátor alespoň jednoho syna, určil jej za hlavního dědice. Změny testamentů pak poukázaly na různé neshody v rodině a jejich příčiny. Pokud neměl testátor vlastních dětí, jeho odkazy směřovaly na různě vzdáleně příbuzné osoby, ale i na osoby nepříbuzné, přátele a sousedy, čeledíny a děvečky, kteří se o testátora starali v době jeho nemoci nebo stáří.

---

<sup>106</sup> J. – C. SCHMITT, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002, s. 42.

<sup>107</sup> Kšaft Václava Nováka (28. dubna 1791, Dražičky), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 13.

## IV. ČLOVĚK A SMRT

Vztah člověka a smrti se začal radikálně proměňovat od druhé poloviny 20. století, kdy nastává takzvané vytěšňování smrti, odsouvání procesu umírání a smrti na okraj společnosti. Lidé umírají tiše, opuštěni, mimo domov. I samo užívání slova „smrt“ se minimalizuje a je nahrazováno perifrázemi či eufemismy.<sup>108</sup>

Jak vnímal smrt „obyčejný“ člověk žijící na vesnici na přelomu 18. a 19. století? Obával se, či ji bral jako záležitost každodenní a přirozenou? Smrt byla brána a prožívána jako nevyhnutelná a samozřejmá. Umíralo se doma, za přítomnosti všech blízkých členů rodiny a přátel, kteří svou blízkostí pomáhali umírajícímu cestu na věčnost usnadnit; smrt měla veřejnou podobu.<sup>109</sup> Člověk, který se po celý život choval jako dobrý křesťan, se neměl čeho obávat. Na smrtelné posteli docházelo k jakési rekapitulaci vlastního života, při níž umírající zhodnotil své celoživotní chování i smýšlení, o němž všemohoucí Bůh samozřejmě ví a které bude, po tom co duše opustí tělo, zváženo na miskách vah obávaným Bohem soudcem.<sup>110</sup>

### IV.1. Dobrá smrt

Smrt byla v myšlení lidí neustále přítomná. Souvisela s vyšší dětskou úmrtností a nižším průměrným věkem, kterého se lidé dožívali,<sup>111</sup> a také s faktem, že lidé umírali doma za přítomnosti členů rodiny. Součástí přípravy na dobrou smrt bylo

---

<sup>108</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti* II, s. 357 – 363.

<sup>109</sup> TÝŽ, *Dějiny smrti* I, s. 32 – 33.

<sup>110</sup> TÝŽ, *Dějiny smrti* I-II, Praha 2000.

<sup>111</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 61.

již od středověku sepsání kšaftu. K tomuto aktu nemělo dojít až na smrtelné posteli, ale v rozkvětu sil si měl člověk neustále připomínat nestálost života a neznalost dne a hodiny smrti a měl sepsat i svou poslední vůli. V 18. století však začala vítězit povinnost vůči dědicům nad zbožnými fundacemi, jež dosud byly primárním důvodem sepsování posledních vůlí. Závěť se stala aktem prozíravosti.<sup>112</sup> Smrt byla chápána jako přechod ze světa živých do říše mrtvých. Místa, kde se člověk setká se všemi zemřelými příbuznými; světa, v němž se bude mít každý lépe, než na tomto bídném světě, (ačkoliv se mnohým samozřejmě nechtělo tento svět opustit). Smrt mohla být očekávaná i neočekávaná.<sup>113</sup> Podle křesťanského učení byl již každý v době svého narození dost starý nato, aby zemřel, a tudíž neměl být nikdy smrtí zaskočen.<sup>114</sup> Byla návratem k Bohu, nečinila rozdíly mezi lidmi a byla spravedlivá ke všem.<sup>115</sup> Přesto však člověk nevěděl, kdy ho smrt potká. Tak jako šlechticové ve svých testamentech,<sup>116</sup> používali poddaní na přelomu 18. a 19. století v testamentech frázi, „že neznají dne ani hodiny smrti.“ Neočekávanou smrt dokládají testamenty, jež přišli nadiktovat svědkové, kteří vyslyšeli kšaft u lože umírajícího,<sup>117</sup> jenž je k sobě nechal povolát a který by jinak zemřel bez poručení závěti. Na přelomu 18. a 19. století venkovští poddaní sepsovali poslední poručení většinou v době nemoci, kdy cítili, že budou povoláni k Bohu na věčnost. Chtěli zabránit rozepřím, jež by mohly nastat po smrti hospodáře

---

<sup>112</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti I*, s. 242 - 244.

<sup>113</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 79.

<sup>114</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti I*, s. 127.

<sup>115</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 82.

<sup>116</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 57.

<sup>117</sup> Kšaft Martina Kováře (16. dubna 1789, Bezděčín), „Dne 16. dubna 1789 předstoupili před ouřad Jan Douša konšel bezděčinský, též Vencl Čížek a přednesení učinili, že by oni od Martina Kováře k vyslyšení poslední vůle předvolaní byli, přijdouce oni tam, natrefíce jej při dobrým a zdravým rozumu a jim jeho poslední vůli takto vyjevil...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 7.

mezi pozůstalou vdovou a potomky nebo mezi dětmi vzájemně.<sup>118</sup> Dalším častým důvodem byla sešlost věku.<sup>119</sup> Neznalost dne a hodiny, důvod sepsání kšaftu ve středověku primární, byla zmíněna jako příčina porčení testamentu na přelomu 18. a 19. století jen u několika kšaftujících.<sup>120</sup> Člověk v této době žil v nedostatečné hygieně, neobvyklé nebyly různé epidemie a dětská úmrtnost byla vysoká. Každý se po celý život setkával ve svém okolí se smrtí. Proto musel být na smrt připraven, což znamenalo i včasné porčení závěti. Podmínky, v nichž ten který člověk žil, byly dány Boží vůlí. Bůh byl neustále přítomen. Dával lidem dobro i zlo; trestal lidské hříchy, byl spravedlivým vládcem.<sup>121</sup> Bůh byl všemohoucí, všudypřítomný a věčný.<sup>122</sup>

---

<sup>118</sup> Kšaft Matěje Forejta neb Roubala (25. ledna 1807, Předbořiště), „*Ve jménu nejsvětější Trojice Boha otce, syna a ducha svatého, já, Matěj Forejt neb Roubal ze vsi Předbořiště, jsem navštíven od pána Boha těžkou nemocí. Bud' mě pán Bůh všemohoucí pozdraví, nebo mě k sobě na věčnost povolat ráčí, přitom všem se vůli pána Boha odevzdávám, jak se jemu libit bude, poroučím duši mou do jeho božskejch rukou, poněvadž jsem ji od něj na křtu svatém přijal, tělo mé do země k pochování k chrámu Páně kamberskému k svaté Anně. Činim pořádnost mezi mou milou manželkou a mejma dítkama, aby po mé smrti mezi nimi svatej pokoj byl...*“, TAMTÉŽ, fol. 178.

<sup>119</sup> Kšaft Tomáše Budila (10. března 1797, Kamberk), „*Ve jménu otce i syna i ducha svatého, amen. Já, Tomáš Budil, poněvadž poznávám, že oudy mé čím dál mdlejší a smyslové kratší se nacházejí, jsouce sa ještě při dobrým rozumu, před sebe jsem vzal a vůli Boží se odevzdávám a poroučím, ať se stavu jeho svaté vůle, tak jak on sám ráčí chtít, sešlý pak se z tohoto světa odebrati musím. Odevzdávám a poroučím se Bohu všemohoucímu, duši mou jemu odevzdávám, tělo pak mé zemi... aby když mě Bůh z tohoto světa povolá, mé tělo u svaté Anny počestně pohřbeno bylo dle křesťanského katolického způsobu.*“, TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 18 - 19.

<sup>120</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá) „*Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice svaté, otce, syna i ducha svatého, já, Antonín Trnka, rychtář planskej, přemejšlející sobě krátkost života lidského a nejistotu hodiny smrti, při dobrým rozumu jsouce postavený, aby po mej smrti nepovstaly mezi dědicema žádný rozbroje a soudy, s tímto písmem mou poslední vůly prohlašuju a tento testament činim...*“, TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, folio 21.

<sup>121</sup> J. DELUMEAU, *Strach II*, s. 37 – 49.

<sup>122</sup> J. LE GOFF – J.- C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, s. 36.

V grafu a tabulce jsou uvedeny konkrétní důvody sepsání závěti.

Tabulka 7

Důvody závěti

PANSTVÍ	Uvedeno		Neuvedeno		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
Mladá Vožice	40	57,14	30	42,86	70
Želeč	54	61,36	34	38,64	88
<b>Celkem</b>	<b>94</b>	<b>59,49</b>	<b>64</b>	<b>40,51</b>	<b>158</b>

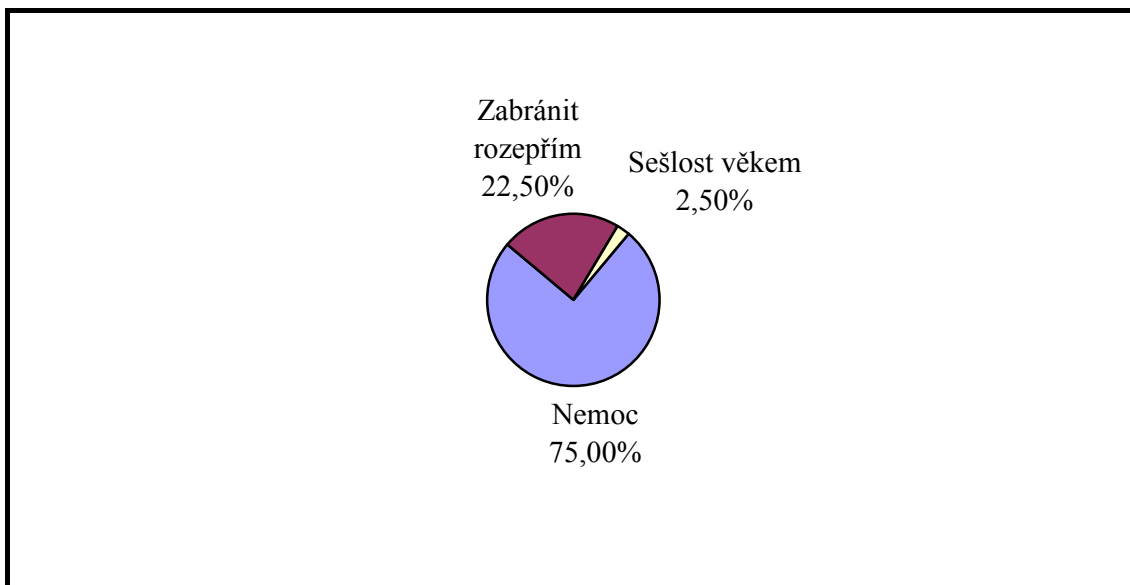
Tabulka 8

Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)

DŮVOD ZÁVĚTI	Celkem	
	Počet	%
Nemoc	30	75,00
Zabránit rozepřím	9	22,50
Sešlost věkem	1	2,50
<b>Celkem</b>	<b>40</b>	<b>100,00</b>

Graf 4

Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)



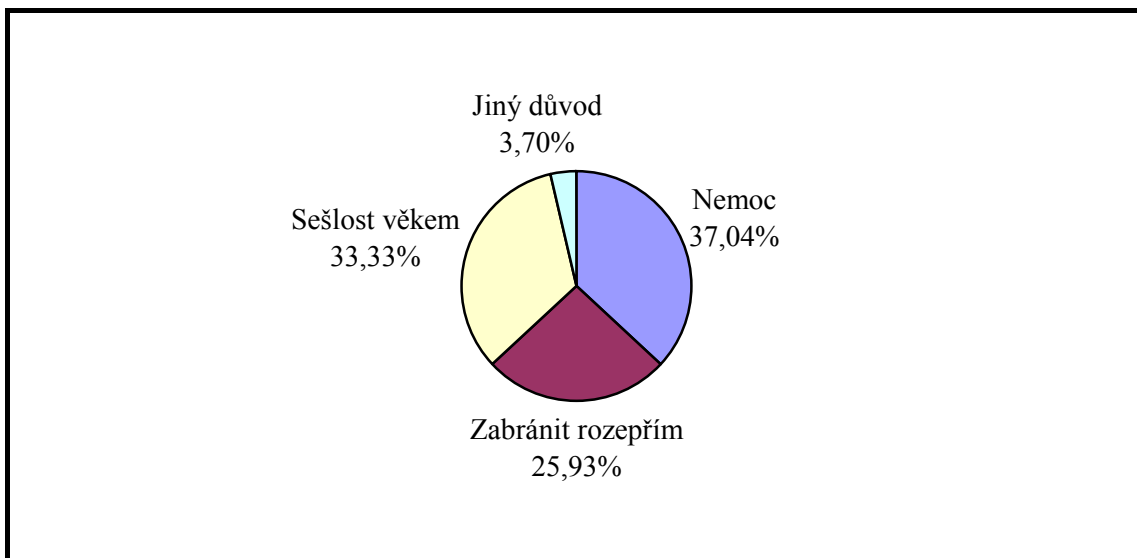
Tabulka 9

Důvod závěti (Panství Želeč, 1788 – 1814)

DŮVOD ZÁVĚTI	Celkem	
	Počet	%
Nemoc	20	37,04
Zabránit rozepřím	14	25,93
Sešlost věkem	18	33,33
Jiný důvod	2	3,70
<b>Celkem</b>	<b>54</b>	<b>100,00</b>

Graf 5

Důvod závěti (Panství Želeč, 1788 – 1814)



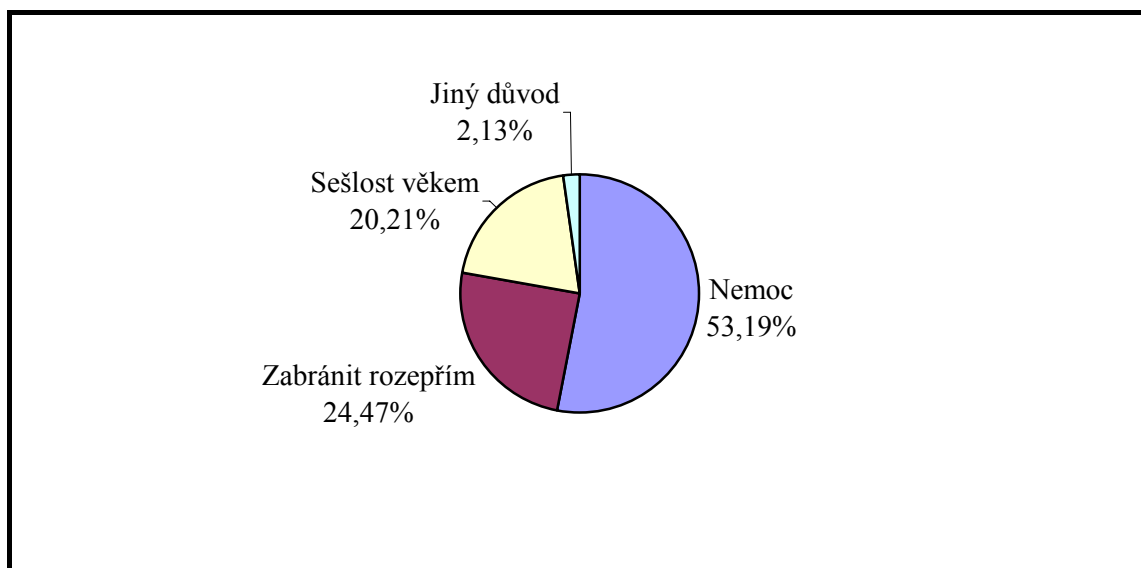
Tabulka 10

Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813 a Želeč, 1788 – 1814)

DŮVOD ZÁVĚTI	Celkem	
	Počet	%
Nemoc	50	53,19
Zabránit rozepřím	23	24,47
Sešlost věkem	19	20,21
Jiný důvod	2	2,13
<b>Celkem</b>	<b>94</b>	<b>100,00</b>

## Graf 6

Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813 a Želeč, 1788 – 1814)



Smrt byla bránou do života věčného. Neustále byl očekáván konec světa a poslední soud.<sup>123</sup> V den posledního soudu pak měl vstát z mrtvých pouze ten, kdo byl pohřben řádně, dle křesťanského způsobu a jehož hrob nebyl nikým znesvěcen.<sup>124</sup> Proto se také někteří testátoři zabývali přáním o místě a způsobu pohřbu. Zmínky o Bohu, duši a pohřbu tělesné schránky stály na začátku závěti, až potom došlo k rozdělení majetku. Lpění na hmotných statcích mohlo člověku při posledním soudu přitížit.<sup>125</sup>

Ze závětí vzniklých na přelomu 18. a 19. století vyplývá, že člověk i v této době vnímal smrt pouze jako přechod, bránu do života věčného. V této době hrálo náboženství a katolická církev u lidí žijících na venkově důležitou roli. Každý chodil pravidelně do kostela, v němž se při bohoslužbách setkával s téměř neměnným okruhem lidí, většinou příbuzných, přátel nebo sousedů. V kostele se také dovídal o novém dění. Lidé se modlili ke svému všemohoucímu Bohu,

<sup>123</sup> J. DELUMEAU, *Strach II*, s. 12 – 53; N. OHLER, *Umírání*, s. 191 – 193.

<sup>124</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti I*, s. 50.

<sup>125</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 89.



na němž záleželo, jak se bude život jeho oveček ubírat. Pokud byl člověk nemocný, modlil se k Bohu za své uzdravení, když tušil, že brzy zemře, odevzdával se do Jeho rukou. Člověk věřil, že celý svět má pevně daný řád; pouze místo, den a hodina smrti byly nejisté. Smrt nebyla tak obávaná jako dnes; samozřejmě se člověk bál, ale přítomnost celého kruhu rodiny u lože umírajícího jistě smrt ulehčovala. Dobrému křesťanovi pak muselo samotnou smrt usnadnit i pomyšlení na všechny dobré činy vykonané během života a také víra v milost Pána Ježíše Krista, který je dobrotivý a který již jednou celé lidstvo vykoupil svou smrtí. Již od středověku dělala křesťany představa náhlé smrti, neboť narušovala světový řád a mohla znamenat Boží hněv.<sup>126</sup> Člověk se nestihl vyzpovídat ze svých hříchů a přijmout od kněze svátost posledního pomazání. Mezi hříchy patřila i smrt bez porřízení poslední vůle.<sup>127</sup> Na přelomu 18. a 19. století však ubývalo takto vzorných křesťanů; mnoho lidí psalo svou poslední vůli na smrtelné posteli. Pokud ve svém testamentu ten který křesťan určil několik zlatých pro kostel nebo faráře, doufal za přímluvu u Všemohoucího. To dokazuje, že lidé nežili vždy podle pravidel, jež má každý křesťan dodržovat a nebyli si jisti svým spasením.<sup>128</sup> Pokud sepsal ten který poddaný svou závěť sám, vlastní rukou, v invokaci po vzývání nejsvětější Trojice boží, (které se po své smrti zcela odevzdal), udal důvody sepsání závěti. Dále vyslovil přání o místě pohřbu, popřípadě se křesťan zmínil, kdo měl pohřeb zařídit a zaplatit. (Zařídit pohřeb rodičům bylo považováno za naprostou samozřejmost spadající na jejich děti, především na dědice gruntu.) V testamentech venkovských poddaných se také vyskytovaly almužny chudým a peníze věnované určitému kostelu či faráři, jež měl po určitou dobu za zemřelého (popřípadě i jeho manželku) sloužit mše. Na rozdíl od šlechtických testamentů<sup>129</sup> neudávali poddaní konkrétní počet mší, jež za ně měly být slouženy. V poslední vůli určili pouze konkrétní sumu peněz, jež měl dědic kostelu vydat. Chudí byli považováni za zástupce zemřelého.

---

<sup>126</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti* I, s. 23.

<sup>127</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 100 an.

<sup>128</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 48.

<sup>129</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 59.

Almužna, jež jim byla určena a jež přijali, byla součástí modliteb, které pomáhaly zemřelému ke spáse. Tím, že zesnulý nechal materiálně nasytit chudé, přispěl k nasycení své trpící duše po své smrti.<sup>130</sup> Je tedy zřejmé, že člověk nevnímal smrt jako konec. Pokud kšaftující neuměl psát a přišel svou poslední vůli nadiktovat před vrchnostenský úřad, chybí jakékoliv zmínky o Bohu a smrti, jelikož testamenty byly sepisovány podle jednotného vzoru, aby nemohly být někdy v budoucnu právně napadnuty. V kšaftech se v tomto případě objevovaly pouze věci majetko-právní, ostatní soukromé záležitosti si lidé předávali doma ústně.<sup>131</sup>

Smrt byla nejdůležitějším okamžikem v životě člověka. Každý se smrti obával, ale na druhou stranu byla smrt oproti dnešní době každodenní součástí života, byla věcí veřejnou.<sup>132</sup> Umírající nebyl sám, jeho smrtelnou postel obklopovali členové rodiny, nechyběl ani kněz, který pomáhal duši, o níž v posledním okamžiku sváděly boj nebeské a pekelné síly.<sup>133</sup>

#### **IV.1.1. Smrtelné tělo**

Smrt v křesťanském chápání znamená oddělení duše a těla, jež se nadále vydávají svou cestou. Nejdůležitější je spása duše; tělo slouží pouze jako hmotná a smrtelná schránka pro nehmotnou a nesmrtelnou duši.<sup>134</sup> Přesto však nebyl osud tělesné schránky žádnému křesťanu lhostejný, neboť tělo bylo i prostředkem spásy. V den vzkříšení pak bude duše, dle křesťanského učení, navrácena

---

<sup>130</sup> J. – C. SCHMITT, *Revenanti*, s. 43.

<sup>131</sup> P. ARIÈS, *Dějiny smrti II*, s. 212.

<sup>132</sup> TAMTÉŽ, s. 32.

<sup>133</sup> P. KRÁL, *Smrt*, s. 121 – 128. Můžeme předpokládat, že i na přelomu 18. a 19. století v prostředí venkova probíhalo umírání obdobně.

<sup>134</sup> Srov. J. LE GOFF – J.C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 813.

do znovuzkříšeného těla při Posledním soudu.<sup>135</sup> Mnoho zkoumaných testamentů obsahuje právě zmínky o způsobu vykonání pohřbu a dále se také testátoři vyslovili s přáním, kde chtěli být pohřbeni.<sup>136</sup> Vypravení pohřbu patřilo k povinnostem dědiců;<sup>137</sup> bylo dáno finančními možnostmi rodiny i společenskou pozicí mrtvého. Jediný možný správný způsob vykonání tohoto obřadu byl „*způsob křesťanský*“,“<sup>138</sup> což testátoři ve svých posledních přáních zdůrazňovali. Právě prostřednictvím těla ukazoval Bůh člověku, že se jeho čas blíží.<sup>139</sup> Vždyť většina testamentů jako důvod sepsání udává právě „*(těžkou) nemoc*“,“<sup>140</sup> či „*sešlost oudů*“.“<sup>141</sup> Těžká nemoc, hlavně v pokročilém věku, byla znamením brzkého konce a správný křesťan se na ní musel dobře připravit. Musel uspořádat všechny své věci pozemské a rozdělit a odkázat majetek. Dalším tělesným ukazatelem byla vedle nemoci sešlost věku, tedy stáří.<sup>142</sup> Starý člověk již nemohl pracovat, paměť mu špatně sloužila, také mohl být nemocný. A právě na poslední období života, tedy stáří, pamatovali kšaftující ve svých testamentech. Poté, co odkázali grunt jednomu či dvěma potomkům, určili si ve své poslední vůli i míru

---

<sup>135</sup> TAMTÉŽ, s. 813.

<sup>136</sup> Srov. Kšaft Matěje Forejta neb Roubala, Poz. 118.

<sup>137</sup> Kšaft Matěje Makoče (15. října 1805, Větrov), „...*On kšaftující ustanovuje, aby syn František jak kšaftujícímu, tak jeho máteři slušný pohřeb vypravil.*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 58.

<sup>138</sup> Srov. Kšaft Tomáše Budila, Poz. 119.

<sup>139</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 52.

<sup>140</sup> Kšaft Matěje Janovského (19. ledna 1794, Želeč), „*Testament tak řečený kšaft ode mě napsaný k smrti pracujícího hospodáře. Poněvadž všemohoucí Pan Bůh mě smrtnou nemocí jal, domnívám se, navštívil, tak já ještě v dobrý paměti mejm synům dědictví mého hospodářství odevzdávám, a to tak, jak sem po mym otci dostal...*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 22 - 23.

<sup>141</sup> Kšaft Vavřince Trojana (30. října 1789, Oustrašice), „*Dne 30. října předstoupil před ouřad dominikální Vavřinec Trojan z Oustrašic s přednešením, by jemu svoleno bylo chalupu svou skrze jeho sešlý věk a nemožnost k dalšímu hospodářství synu nejstaršímu Janovi odstoupiti. Ouřad vidíce tu žádost slušnou býti, svolíce, že Trojan takto kšaftovně zřídil...*“, TAMTÉŽ, fol. 8.

<sup>142</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 53.

své „*suté vejminy*“, jež jim byl hlavní dědic povinen každoročně odvádět. Kromě toho musel nový majitel gruntu svým rodičům zajistit „*byt, světlo a teplo*“, měl tedy povinnost své rodiče nechat dožít na svém gruntě. V několika testamentech pak můžeme najít i případy, kdy kšaftující odkázal svůj majetek a určil také, kdo zdědí majetek, kdyby jim vybraný dědic náhle zemřel; smrt měl každý neustále na paměti.

Tělo jakož i duši dostal člověk propůjčeny od Boha. Na rozdíl od duše však bylo tělo smrtelné, hmotné a hříšné. V okamžiku smrti se tělo a duše rozdělily a pak už byla určující jen další cesta duše každého křesťana.<sup>143</sup>

#### IV.1.2. Nesmrtelná duše

Nejcennějším majetkem věřících byla duše.<sup>144</sup> Po smrti člověka se dostala k Bohu. Aby se tak stalo, musel se člověk chovat celý svůj život jako správný křesťan. Člověk žil po celou dobu s vírou, že Bohu neunikne ani jeden hřích, ale také doufal, že Bůh přihlédne i ke všemu dobrému, co za svůj život ten který jedinec vykonal.<sup>145</sup> Ve svých testamentech venkovští poddaní odkázali „*duši Bohu, tak jak ji na křtu svatém od něho přijali*.“<sup>146</sup> Křesťané věřili, že duše byla člověku zapůjčena na určitou dobu od Boha. Člověk ji přijal při křtu svatém a

---

<sup>143</sup> TAMTÉŽ, s. 54.

<sup>144</sup> TAMTÉŽ, s. 54.

<sup>145</sup> J. DELUMEAU, *Strach I*, Praha 1997, s. 281.

<sup>146</sup> Kšaft Matěje Forejta neb Roubala (25. ledna 1807, Předbořistě), „*Ve jméno nejsvětější Trojici Boha otce a ducha svatého, já Matěj Forejt neb Roubal ze vsi Předbořic jsem navštíven od Pána Boha těžkou nemocí tak, že jsem sobě povědom bejt nemohu, jestli mne pan Bůh všemohoucí pozdraví a nebo mne k sobě na věčnost povolati ráčil, přitom všem se na vůli pána Boha odevzdávám, jak se jemu líbit ráčit bude, jestli mě pan Bůh všemohoucí z toho světa povolati ráčil, odevzdávám duši mou do jeho božskejch rukou, poněvadž jsem jí od něj na křtu svatým přijal, tělo mé ...*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 178.

po době vyměřené Bohem ji musel svému Stvořiteli vrátit zpět. Křest byl chápán jako počátek duchovního života člověka.<sup>147</sup>

Mnozí věnovali část svých peněz tomu kterému kostelu či faráři a žádali, aby po určitou dobu od jejich úmrtí byly slouženy mše pro spásu jejich duše.<sup>148</sup> Milodar byl chápán jako jeden z prostředků, jimiž lze duši v očistci pomoci. Tento zvyk se rozšířil ve 13. století<sup>149</sup> a po dlouhou dobu se stal naprostou samozřejmostí. Pro církve znamenaly milodary obrovský zdroj příjmů. Přímluvy za mrtvé pak spojovaly kult živých a mrtvých. Pozůstalí lidé na zemřelého nemohli zapomenout a on „žil“ i nadále s nimi,<sup>150</sup> ačkoliv intervaly mší sloužených za mrtvého se postupně prodlužovaly, tak jako se postupně zmírňovala bolest ze ztráty blízkého. Výběr kostela souvisel většinou s pravidelnou návštěvou testátora. Dále se ve zkoumaných testamentech objevovaly odkazy chudým lidem.<sup>151</sup> Lidé totiž věřili, že kněží, mniši a chudí byli zástupci Boha na zemi a jejich modlitby, jež si měl takto kšaftující zajistit, měli, oproti modlitbám jiných lidí, větší váhu u Boha.<sup>152</sup> Zbožné odkazy se u venkovských obyvatel zkoumaného období neobjevovaly pravidelně. Kšaftující nevymíňoval modlitby pouze pro svou duši, ale mnohdy pamatoval ve své poslední vůli i na duši své manželky. Na rozdíl od testamentů měšťanů<sup>153</sup> z raného novověku nejsou doloženy odkazy ve prospěch špitálu v testamentech

---

<sup>147</sup> A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt*, s. 74.

<sup>148</sup> Kšaft Václava Nováka (28. dubna 1791, Dražičky), „...otec kšaftující pro sebe zanechává sedmdesát zlatých. Co by však otec z těch sedmdesáti zlatých za jeho živobytí neproutralil, tak po vypravení pohřbu a vybytí deseti zlatých na mše svatý, ta ostatní cena nejmladšímu synovi Josefovi připadnout...“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 13.

<sup>149</sup> J. LE GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie*, s. 683 a 820.

<sup>150</sup> N. OHLER, *Umírání a smrt*, s. 39.

<sup>151</sup> Kšaft Josefa Brázdy (12. listopadu 1809, Záhorky), „...dceři Alžbětě odkazují sto zlatých a pro chudé jeden zlatý.“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 232.

<sup>152</sup> P. ARIÈS, *Dějiny I*, s. 228.

<sup>153</sup> Srov. A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 57.

jihočeských poddaných z přelomu 18. a 19. století. Zbožné odkazy se v posledních vůlích nacházely až na konci, až za odkazy příbuzným a přátelům.<sup>154</sup> Činily od 1 do 10 zl. Na rozdíl od testamentů měšťanů z raného novověku<sup>155</sup> nekonkretizovali jihočeští poddaní, na co přesně má ten který kostel, jež přijme odkázané peníze, tyto využít. Taktéž nebyl odkazován jiný majetek nebo zvířata.<sup>156</sup> V příloze jsou uvedeny tabulky ukazující příjmy jednotlivých kostelů na obou panstvích.

V okamžiku smrti se tělo a duše oddělily, proto umírající odevzdávali duši a tělo zvlášť. Ačkoliv byl pro každého křesťana nejdůležitější osud jeho duše, nezapomínali ve svých posledních vůlích ani na osud své tělesné schránky. Duši měly být zváženy všechny dobré i špatné skutky. I díky testamentu mohla být duši ulehčena cesta do ráje.<sup>157</sup> Pořizování testamentu na přelomu 18. a 19. století mělo za hlavní příčinu rozdělení a uspořádání majetku, pamatovali poddaní ve svých posledních vůlích na Boha i osud své duše, kterou odevzdávali do Jeho rukou.

## **IV.2. Stáří a instituce výměnku**

### **IV.2.1. Stáří**

Pojem stáří nelze pro dobu přelomu 18. a 19. století přesně vymezit. Na rozdíl od dnešního důchodového věku nebyla stanovena přesná hranice, kdy hospodář přenechal svůj grunt dědici a odešel na výměnek.<sup>158</sup> Stárnoucí lidé již nemohli

---

<sup>154</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 94.

<sup>155</sup> TAMTÉŽ, s. 95; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 57 – 58.

<sup>156</sup> Srov. M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 96.

<sup>157</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 59.

<sup>158</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 387.

zcela zastávat svou práci, ubývaly jim síly a k tomu se přidávaly vnější znaky stáří, např. šedivé vlasy.<sup>159</sup> Pojem stáří nebyl tedy chápán pro nějaký konkrétní dosažený věk, ale pro dobu, kdy „starý“ hospodář zanechal aktivního života, přenechal svůj grunt jednomu z potomků a odešel dožít na výměnek. Oproti středověkému chápání stáří, kdy člověk, který dosáhl vysokého věku, byl člověkem váženým,<sup>160</sup> se od raného novověku nahlížení na stáří proměnilo; staří lidé byli zátěží pro mladé, byli líčeni jako chromí a nemocní.<sup>161</sup> Sedláci, kteří se nemuseli bát o svou další budoucnost a ve své poslední vůli si zajistili dostatečně velký výměnek, přenechávali své hospodářství nejdříve, pro tuto skupinu lidí neznamenal odchod na výměnek vážnou společenskou degradaci.<sup>162</sup> Chalupníci a domkaři si zanechávali ve své závěti grunt až „do smrti“ nebo „dále do své vůle,“ neboť jako výměnkáři by představovali pro nového hospodáře značné zatížení. Dalším důvodem, proč si kšaftující ponechal své hospodářství co nejdéle, byla i skutečnost, že nejmladší syn určený v testamentu jako dědic, byl ještě nedospělý. I po odchodu na výměnek se však snažili staří rodiče vypomáhat novému hospodáři nejen pracemi v zemědělství, ale i s výchovou dětí (vnoučat), na níž se podílely především manželky odstoupivších hospodářů.<sup>163</sup> Pokud neměl kšaftující děti a v době stáří a nemoci se o něj starali příbuzní nebo osoby nepříbuzné, např. čeledín nebo děvečka, testátor na ně pamatoval, a tak se jim odvděčil. Aby testament nemohl být právně napadnutelný, musel kšaftující přidat formuli, že ačkoliv kšaftuje z důvodu nemoci nebo sešlosti věkem, píše svou poslední vůli „*při dobrým a zdravým rozumu.*“ Jen tak měl jistotu, že jeho poslední vůle nebude po jeho smrti ze strany příbuzných napadena. Odevzdání gruntu a odchod na výměnek sice představovaly přechod z jedné životní fáze do další; zcela určitě však neznamenal úplný konec aktivního života výměnkářů.

---

<sup>159</sup> R. VAN DÜLMEN, *Kultura I*, s. 207

<sup>160</sup> P. ARIÈS, *Dějiny II*, s. 15.

<sup>161</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 74.

<sup>162</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 392.

<sup>163</sup> TAMTÉŽ, s. 390.

#### **IV.2.2. Instituce výměnku**

Do 17. století se zmínky o výměnku vyskytují v písemných pramenech jen zřídka. Od této doby jejich počet narůstá souběžně s rozšiřováním pozemkových knih, do nichž byly výměnkářské smlouvy převážně zapisovány. Instituce výměnku podléhala rozhodování vrchnosti. Právě v zájmu vrchnosti bylo předání gruntu novému hospodáři, jež bude schopen včas odvádět dávky, plnit povinnosti a dobře hospodařit. Od poloviny 18. století přibylo zásahů státu do této problematiky, neboť výměnek představoval jeden z hlavních důvodů zadlužování gruntu, a proto byly kupní smlouvy na grunt zatížený výměnkem omezeny předchozím souhlasem vrchnosti. Všeobecný občanský zákoník vyhlášený patentem 1. června 1811 se také vyjádřil k tomuto problému. Roku 1848 bylo zrušeno poddanství a odpadla povinnost schválení výměnku od vrchnosti, ale i nadále byl výměnek jakožto věcné břemeno zapisován do pozemkových knih.<sup>164</sup>

Alice Velková, která se ve své disertační práci zabývala problematikou výměnkářských smluv, zjistila, že výměnkářské smlouvy vzniklé během 18. století se vyskytovaly především u hospodářů ze selských a chalupnických gruntů; jen zřídka je pak mohla doložit pro domkařské usedlosti. V 19. století pak došlo k výrazným změnám. Výměnek se v této době stal institucí zajišťující osoby ve stáří pro různě velká hospodářství, ačkoliv se samozřejmě odlišovaly výměnky selských a domkařských usedlostí.<sup>165</sup>

#### **IV.2.3. Výměnkáři**

Jak už bylo řečeno, do konce 18. století odcházeli na výměnek především sedláci. Nejčastějšími důvody odchodu na výměnek byly stáří a nemoc; v bohatších

---

<sup>164</sup> TAMTÉŽ, s. 223-225.

<sup>165</sup> TAMTÉŽ, s. 225-226.



rodinách bylo hlavním důvodem brzké zajištění nového hospodáře, který mohl po převzetí gruntu založit vlastní rodinu. Převod usedlosti ze starého otce na syna byl i v zájmu vrchnosti, neboť mladý hospodář plnil lépe své robotní povinnosti než hospodář starý a sešlý. Na druhou stranu však brzký odchod na výměnek představoval ekonomické zatížení gruntu, se kterým se nový hospodář musel nějak vyrovnat. Dalším důvodem neshod a sporů pak byla vysoká částka výměnku, kterou ani staří hospodáři nemohli sami spotřebovat a přebytky pak prodávali.<sup>166</sup> Jak bylo zacházeno s výměnkáři ve sledovaných rodinách můžeme jen těžko vysledovat. Protože si odstupující hospodář ve své poslední vůli přál i možnost dostávat naturální podobu výměnku v případě, že by mu nevyhovovala „*strava při společném stole*“ u syna nebo zetě, můžeme se domnívat, že s výměnkáři nebylo v mnoha rodinách zacházeno podle jejich představ.

Výměnek nepobírali jen staří rodiče, kteří přenechali grunt jednomu z dětí, ale odstupující hospodář ve své poslední vůli pamatoval i na „neduživé děti“, u nichž bylo jasné, že se neprovdají či neožení a zůstanou na gruntě až do smrti. Byly to děti hluché či němé nebo obtížené „*padoucí nemocí*.“ V testamentech z panství Želeč se takovéto děti objevily čtyři; na panství Mladá Vožice to bylo pouze jedno dítě. Ve všech případech jim odstupující hospodář v kšaftu určil vedle dědického podílu i výměnek v podobě jídla a oděvu až do smrti.

#### IV.2.4. Obsah výměnku

V testamentech jihočeských poddaných si při odchodu na výměnek kšaftující nejčastěji vyhrazoval „*stravu při stole nového hospodáře*.“ Téměř vždy pak byla k tomuto připojena výhrada, že „*pokud by otec či matka nového hospodáře s jídlem u syna spokojeni nebyli, bude jim onen každoročně povinen dáti*“ a následoval přesný rozpis dávek obilí, které by v tomto případě musel nový

---

<sup>166</sup> TAMTÉŽ, s. 230.

hospodář odvádět. Kromě toho si mohl kšaftující určit sumu peněz, jež měl každý rok spolu s manželkou obdržet. Samozřejmě nezapomněl ve svém testamentu určit, co se má stát se zbylými penězi, až oba výměnkáři zemřou. V bohatších rodinách si pak testátor vymínil pro sebe a manželku, že „*nový hospodář jim jednu krávu každý rok při svém žlabě vyživí.*“<sup>167</sup> Někdy si také testátor přál záhon na zahrádce, nejčastěji pro zelí. Ve své poslední vůli také odstupující hospodář připomněl, že po smrti jednoho z rodičů-výměnkářů se výše jejich ročního výměnku zmenší na polovinu. Součástí výměnku byl i nárok na určité prostory, šlo především o zajištění bytu<sup>168</sup> nebo světničky na dožití výměnkářů.

#### IV.2.5. Naturální dávky, byt, zahrádka a zaopatření

Hlavním obsahem výměnku hospodářů ze středních a vyšších vrstev bylo určité množství plodin, nejčastěji obilí (žito, ječmen, pšenice, oves) a z luštěnin to byl hrách.<sup>169</sup> Určenou dávku pak nový hospodář odevzdával výměnkářům jednou do roka. Když zemřel jeden z výměnkářů, dávky byly zmenšeny na polovinu.

---

<sup>167</sup> Kšaft Tomáše Bárty (8. ledna 1793, Čenkov), „... *budoucí držitel gruntu Josef každoročně následující sutou vejminku pro její vyživení vydávati totiž, žita 8 měr, ječmena 3 míry, hrachu 1 míru, pšenice 1 míru, též jí jednu krávu vyživí a pár záhonů pro zelí popřeje.*“; SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch., fol. 20.

<sup>168</sup> Kšaft Jana Zemana (13. listopadu 1794, Planá), „... *by oni manželce jí v tej chalupě byt, teplo a světlo popřály, tu jí do smrti vyživili.* ...“; TAMTÉŽ, fol. 24.

<sup>169</sup> Kšaft Tomáše Boháče (15. listopadu 1794, Košice), „... *Za paté otec ještě za svého živobytí tu chalupu s těma kapaninama synu mladšímu Matějovi odstoupil, tak z gruntu pro sebe a pro svou manželku následující vejminku vyhrazuje a jemu takovou syn starší každoročně odevzdávati musí, totiž 1 míru pšenice, 12 mír žita, 2 míry ječmene, 1 míru hrachu, 2 míry ovsa, též mu dvě krávy vychová a několik záhonů pro zelí popřejí. Po smrti jak jednoho ten na živu zůstávající jen polovic tý vejminky potáhne. Byt sobě taky vyhrazuje konečně: Za šesté má ta zahrádka u chalupy též v lukách kus trávníku navždy k tej chalupě přináležel a připojen bejtí...*“; TAMTÉŽ, fol. 28.

Výměnek formou naturálních dávek byl možný pouze u statků, ke kterým patřily i polnosti. Výměnkáři pak žili odděleně od nového hospodáře a to zcela nebo měli oddělenou pouze stravu z určených naturálních dávek.<sup>170</sup> Tento typ výměnku byl pro staré rodiče výhodný i v tom, že mohli část obdržených naturálních dávek prodat a zakoupit si další nutné potřeby, např. obuv nebo oděv.<sup>171</sup> Zajištění si místa, kde mohl starý hospodář s manželkou dožít, bylo velmi důležité. Z testamentů jihočeských poddaných nelze ve většině případů přesně doložit, zda výměnkáři žili společně s rodinou mladého hospodáře nebo zda měli svůj výměnkářský příbytek nebo alespoň světničku. Nejčastěji si kšaftující přeje, aby mu jeho nástupce „*byt, teplo a světlo zaopatřil*.“ Ke statkům i domkařským chalupám patřila zahrada.<sup>172</sup> V testamentech jihočeských poddaných je v požadavcích výměnku zmiňována zahrada, ovocný sad a nejčastěji si pak kšaftující vyměňoval „záhon pro zelí.“<sup>173</sup> Užívání části zahrady nebo záhonů podstatně zlepšovalo stravu výměnkářů. K nejdůležitějšímu zaopatření výměnkářů samozřejmě patřilo zaopatření stravou. Z většiny testamentů vyplývá ochota kšaftujícího, „*při stole nového hospodáře se stravovat*;“ jež je však omezena podmínkou, že „*kdyby s tím otec a matka spokojeni nebyli, musí jim onen hospodář každoročně obilí a jiného vydati*.“

Další důležité zaopatření bylo samozřejmě zajištění bytu, světla a tepla;<sup>174</sup> tedy různě velkého prostoru, kde mohl odstoupivší hospodář spolu se svou manželkou dožít. V testamentech poddaných se ani jednou nevyskytuje zmínka o zaopatření oblečení, neboť lidé žijící na vesnici na přelomu 18. a 19. století za něj nevydávali zbytečné peníze a oblečení bylo nošeno a neustále spravováno až

---

<sup>170</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 239.

<sup>171</sup> V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 446 – 447.

<sup>172</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 246.

<sup>173</sup> Srov. Kšaft Tomáše Boháče, Poz. 169; kšaft Tomáše Bárty, Poz. 167.

<sup>174</sup> Kšaft Martina Novotného (1. května 1790, Dražičky), „... 4) *Sobě odstupující otec stravu, byt, teplo a světlo u syna Tomáše až do smrti vyhrazuje a vyměňuje*.“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 11.

do úplného rozpadu. Kromě zaopatření bytu a stravy však zaopatření zahrnovalo i slušné zacházení s výměnkáři ze strany nové rodiny.

#### **IV.2.6. Peníze**

Součástí výměnku byly i peněžní dávky, které však nebyly pravidlem u všech gruntů. Peníze si ve své poslední vůli vymínil kšaftující jak pro sebe,<sup>175</sup> tak pro svou manželku, pokud v době sepisování poslední vůle žila. V případě úmrtí jednoho z manželů měla být peněžní částka zmenšena na polovinu. Ve svém kšaftu pak testátor určil i dědice, který převezme tyto zbylé peníze po smrti obou výměnkářů. Peníze většinou spadaly na hlavního dědice hospodáře, který výměnek rodičům vydával a který byl povinován oběma rodičům zaplatit pohřeb.

#### **IV.2.7. Pohřeb**

Vypravení pohřbu a jeho náklady byly ve většině případů starostí hlavního dědice, u něhož staří výměnkáři žili. Zmínky o vykonání pohřbu se nacházejí především v testamentech, jež psaly poddaní vlastní rukou, protože právě v těchto posledních vůlích reflektují svůj pozemský i posmrtný život. Testátoři si přáli, aby „tělo dle křesťanského způsobu pohřbeno bylo.“<sup>176</sup> Častokrát si určili i

---

<sup>175</sup> Kšaft Martina Novotného (1. května 1790, Košice), „...f) Pro sebe otec zanechává 25 zlatých... 3) Co by však otec za svýho živobyetí neprouratil, to synu Tomášovi připadnout má. ...“, TAMTÉŽ, fol. 11.

<sup>176</sup> Kšaft Tomáše Budila (10. března 1797, Kamberk), „... Odevzdávám se a poroučím Bohu všemohoucímu, duši mou jemu odevzdávám. Tělo pak mé zemi ..., aby když mě Bůh z tohoto světa povolá, mé tělo u svaté Anny počestně pohřbeno bylo dle křesťanské(ho) katolického způsobu. ...“, TAMTÉŽ, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letztwilligen Anordnungen, fol. 19.

konkrétní místo, poblíž kostela, kam celý život chodili a kde chtěli, aby jejich tělo čekalo na zmrtvýchvstání. Někdy byla žádost o vykonání způsobu pohřbu spojena i s konkrétní částkou peněz, jež měl hlavní dědic na pohřeb vyplatit. Někteří kšaftující vyslovili i přání, aby byly slouženy mše svaté<sup>177</sup> za spásu jejich duší i duší manželů. Vždy byl v poslední vůli konkretizován kostel, kde měly být mše slouženy a suma peněz, jež měl hlavní dědic odevzdat tomu kterému kostelu a faráři.

Odchod na výměnek znamenal přechod z jedné životní fáze do další. Nový majitel gruntu byl povinen zajistit odstoupivšího hospodáře i s manželkou. Výměnek měl nejčastěji podobu tzv. sypaných dávek a většinou znamenal velké zatížení gruntu. Výměnkáři nedoživali svůj život jen pasivně, ale dokud mohli, pomáhali na usedlosti jak s hospodařením, tak s výchovou dětí nového majitele. Fakt, že hospodář ve svém testamentu pamatoval i na zaopatření svého výměnku je důkazem, že ne všechna soužití výměnkářů s rodinou nového hospodáře byla bez problémů, ale můžeme říci, že výměnek byl výhodný pro obě strany. Nový hospodář přebíral grunt dříve, než po smrti otce, což umožnilo dřívější zakládání rodiny. Odstupující otec zase uspořádal majetkové poměry mezi svými dětmi ještě za svého života a i po odchodu na výměnek synovi s hospodářstvím vypomáhal.<sup>178</sup>

---

<sup>177</sup> Kšaft Matěje Mrázka (3. dubna 1794, Dražičky), „... na mše svatý 10 a na pohřeb 10 (zlatých)...“; TAMTÉŽ, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 22.

<sup>178</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 250.

## V. KŠAFTOVNÍ PRAXE

### V.1. Testament jako právní dokument

Testament, kšaft, poslední vůle nebo pořízení a moderní termín závěť, označují termín pro prameny soukromoprávní povahy, v nichž testátor odkazoval pozemský majetek příbuzným a přátelům ve snaze zabránit rozepřím, jež by mohly nastat po jeho smrti. Sepsání kšaftu bylo důležitým aktem v životě člověka. Právo kšaftovat bylo významným právem poddaných, které si častokrát těžce vydobyli na vrchnosti. Rozsah tohoto práva na venkově byl užší než ve městech a městečkách. Do úpravy převodů majetku v posledních vůlích mohla zasahovat vrchnost, a to především v případech velkého zadlužení statku.<sup>179</sup> V knihách testamentů paství Želeč a Mladá Vožice se dochovalo celkem 158 posledních vůlí, z toho jen 4 testamenty kšaftovaly ženy; poslední pořízení vznikla mezi lety 1788 – 1814.

### V.2. Pořizování testamentu

Protože poslední vůle vstupovala v platnost až po smrti testátora, mohl onen během svého života kšaftovat dle své libosti, přičemž platnosti nabyt testament s nejpozdnější datací. Do knih testamentů byla poslední pořízení zapisována chronologicky, a pokud testátor přišel kšaftovat podruhé, byl v novém zápisu poslední vůle zmíněn i testament první, s datací a stránkou knihy, na které se nacházel. Kšaftující také uvedl důvod, proč závěť změnil. Pokud si testátor v posledním pořízení nechal grunt až do smrti, klidně nadále užíval majetku a

---

<sup>179</sup> V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 496 – 499.

pozoroval chování hlavního dědice. Když uznal, že dědic určený v prvním kšaftu, se k němu nechová tak, jak by si přál, sepsal závěť novou. V ní předal hospodářství jinému z dětí, jež se chovalo lépe a podle představ.

Tabulka 11

Změny závěti

PANSTVÍ	Změněné závěti		Celkem
	Počet	%	
Mladá Vožice	1	1,43	70
Želeč	12	13,64	88
<b>Celkem</b>	<b>13</b>	<b>8,23</b>	<b>158</b>

Dalším způsobem, jak změnit závěť, bylo dodatečné připsání změn či nových odkazů.<sup>180</sup> Tyto doložila například Michaela Hrubá<sup>181</sup> pro královská města severozápadních Čech. V posledních vůlích jihočeských poddaných se takovéto přípisy nevyskytují. Pokud chtěli kšaftující přidat nějaké dodatky ke své závěti, sepsali nový testament. Z dochovaných testamentů jihočeských poddaných nelze přesně zjistit a zobecnit, kdy psali poddaní žijící na přelomu 18. a 19. století svou poslední vůli, protože jen u několika posledních vůlí je připsána poznámka, kdy byl kšaft veřejně prohlášen a stvrzen, což znamenalo, že testátor zemřel. Další možností, jak zjistit, kdy testátor zemřel, je pořizování pozůstalostního inventáře, jež se však zachovaly jen pro několik testamentů. Další možností jsou tzv. „odpory kšaftů.“<sup>182</sup> Ty měly být vzneseny do šesti týdnů od publikace poslední vůle; ve zkoumaných knihách testamentů se však odpory

<sup>180</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 25.

<sup>181</sup> M. HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle,“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002 (= AUP, *Philosophica et historica V, Studia historica – Monographia V*), s. 111.

<sup>182</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 28.

kšaftů nevyskytují. Většinou ale poddaní kšaftovali na konci života, a to buď ve stáří nebo v době těžké nemoci, což se vylučovalo s křesťanskou zásadou připravenosti na smrt, jež zahrnovala i včasné sepsání poslední vůle.

### V.3. Právní postup při sepisování testamentu

Sepsání závěti bylo právním pořízením, při němž bylo nutné dodržovat určitou formu, jinak mohlo dojít ze strany příbuzných a přátel k právnímu napadení a zrušení platnosti testamentu. Proto vypadají na první pohled téměř všechny poslední vůle stejně. K sepsání kšaftu mohlo dojít několika způsoby. Buď testátor napsal své poslední pořízení sám; těchto závětí se mezi venkovskými poddanými nenachází mnoho z důvodu značné negramotnosti obyvatel žijících na vesnici na přelomu 18. a 19. století. Většina testamentů vznikla na vrchnostenském úřadě, kam přišli poddaní nadiktovat svou poslední vůli. Spolu s testátorem se dostavili i svědci, někdy i dospělé děti testátora a manželka. Pokud se sepisování závěti účastnily děti a manželka testátora, pod svůj podpis pak připojily, že „s tím spokojeni jsou,“ což zaručilo, že testament nemohl být od nich v budoucnu, po smrti kšaftujícího, právně napaden. Většina svědků byla negramotná, a tak pod své jméno zapsané úředníkem stvrdili účast pouze třemi křížky. Pokud byl testátor nemocný a nevěřil, že se uzdraví, zavolal si k sobě několik svědků a svou poslední vůli jim na své smrtelné posteli nadiktoval. Tito svědci pak došli k úřadu a poslední vůli přetlumočili a nechali zapsat do knihy testamentů. Kšafty nabývaly právní platnosti po smrti testátora; většinou po lhůtě uplynutí šesti týdnů. Pozůstalí se shromáždili u vrchnostenského úřadu, kde byla poslední vůle „prohlášena,“ a pokud nedošlo k jejímu napadení, vcházela v platnost. V knihách testamentů z panství Želeč a Mladá Vožice bylo prohlášení poslední vůle zaznamenáno jen u několika kšaftů. Tak tomu bylo například u Tomáše Tůmy, který kšaftoval 20. října 1795 v Malšicích vlastní rukou. Jako svědky své poslední vůle si pozval Matouše Kárníka z Malšic a souseda Jakuba Sýkoru. Po



smrti Tomáše pak přišli spolu se zletilými potomky kšaftujícího i svědkové na úřad, aby stvrdili své podpisy a poslední vůle byla potvrzena a veřejně prohlášena.<sup>183</sup>

Tabulka 12

Místo pořízení kšaftu (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)

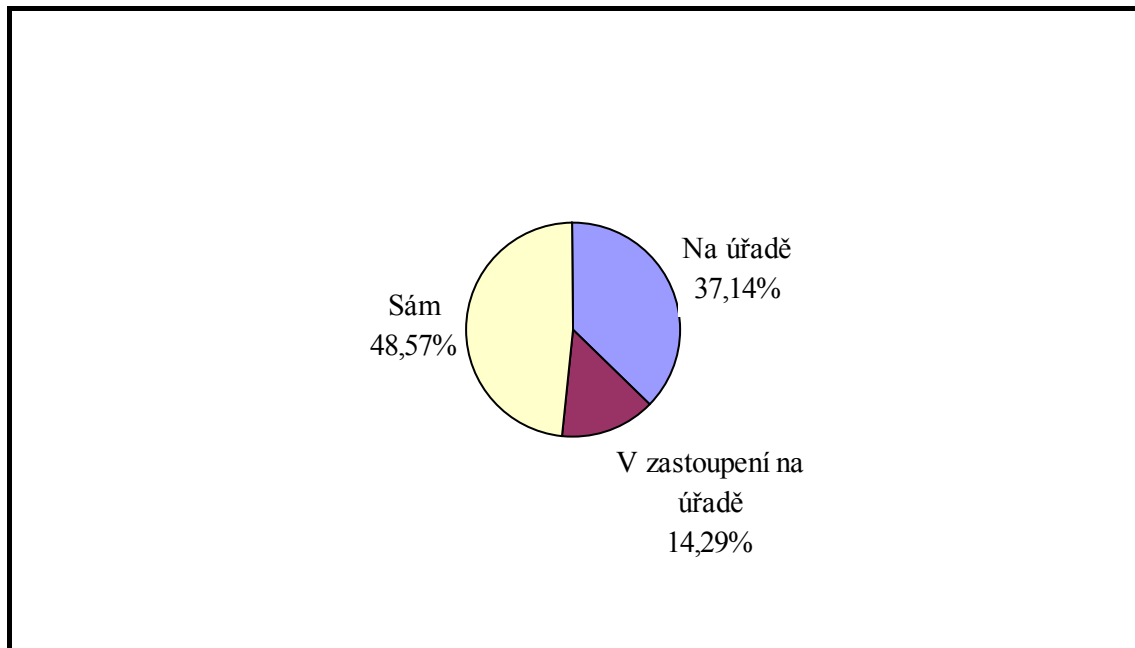
MÍSTO POŘÍZENÍ KŠAFTU	Celkem	
	Počet	%
Na úřadě	26	37,14
V zastoupení na úřadě	10	14,29
Sám	34	48,57
<b>Celkem</b>	<b>70</b>	<b>100,00</b>

---

<sup>183</sup> Kšaft Tomáše Tůmy (20. října 1795, Malšice), „... za tou příčinou sem tu mou poslední vůli podpisem stvrdil a ještě k tomu taky podepsáních dva svědky slušně požádal, aby oni jí svými vlastními podpisy potvrdili. Tak se stalo v Malšicích dne 20. října 1795, Tomáš Tůma, Matouš Kárník, Jakub Sýkora, soused- svědkové.“; „Když tak svědkové kšaftovní jejich podpisy při právě stvrdili, tak tato poslední vůle při právě dominikálním želečským u přítomnosti již zletilých nápadníků dne 6. února 1796 roku veřejně prohlášena byla.“ Jan Nepomuk Novák, právní správce; „Potvrzena tato poslední vůle při právě želečským dne 1. marce 1796 roku veřejně prohlášena byla.“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 35.

Graf 7

Místo pořízení kšaftu (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)



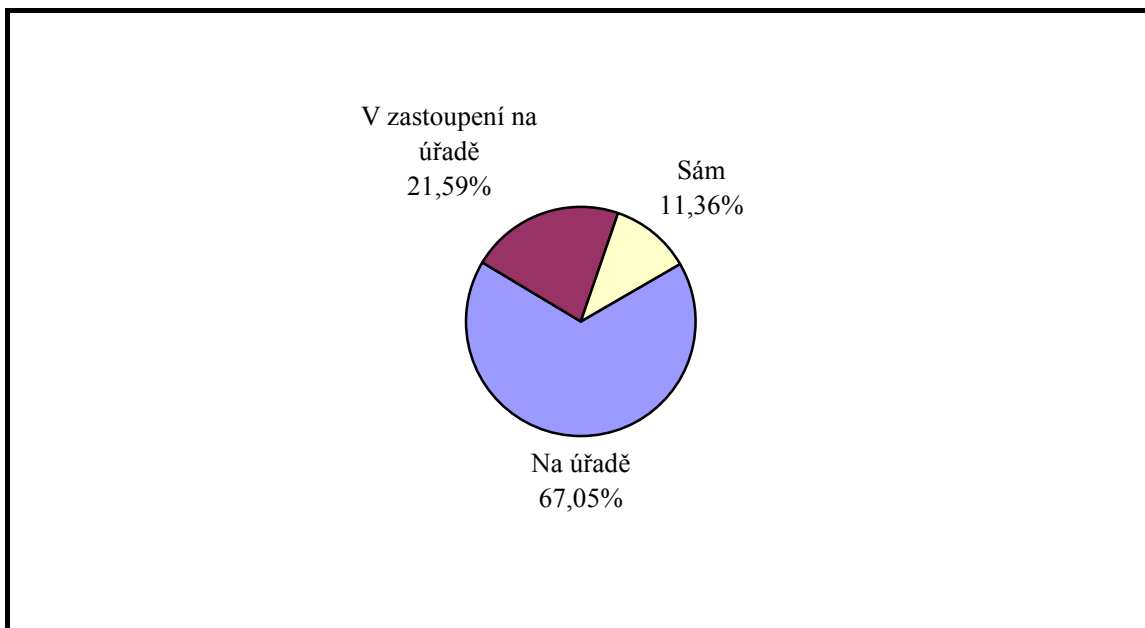
Tabulka 13

Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814)

MÍSTO POŘÍZENÍ KŠAFTU	Celkem	
	Počet	%
Na úřadě	59	67,05
V zastoupení na úřadě	19	21,59
Sám	10	11,36
<b>Celkem</b>	<b>88</b>	<b>100,00</b>

Graf 8

Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814)



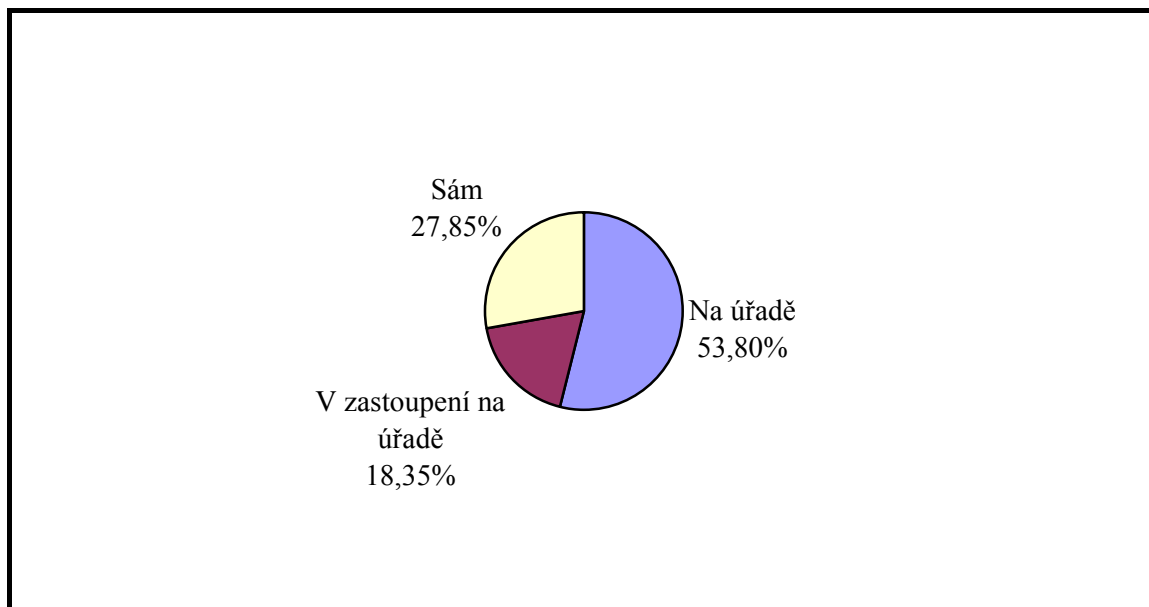
Tabulka 14

Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 – 1813)

MÍSTO POŘÍZENÍ KŠAFTU	Celkem	
	Počet	%
Na úřadě	85	53,80
V zastoupení na úřadě	29	18,35
Sám	44	27,85
<b>Celkem</b>	<b>158</b>	<b>100,00</b>

## Graf 9

Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 – 1813)



### V.4. Osoba testátora

Právo sepsat závěť se nevztahovalo na všechny poddané; z této výsady byly vyjmuty osoby duševně nemocné nebo neploleté (do 24 let života).<sup>184</sup> Z testamentů jihočeských poddaných nelze zjistit, v kolika letech svou poslední vůli sepisovali. Jelikož je jako důvod sepsání kšaftu uvedena nemoc nebo sešlý věk, můžeme se domnívat, že poslední vůli pořizovali poddaní až na konci života, v době kdy byly všechny děti (nebo většinu z nich) již ploleté. Na přelomu 18. a 19. století byla většina poddaných negramotná, a proto přicházeli kšaftující „*před vrchnostenskej ouřad svou poslední vůli nadiktovat.*“<sup>185</sup> Pokud

---

<sup>184</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 389; A. Velková uvádí, že hranicí zletilosti, kdy byl člověk oprávněn žádat o majetek, byl věk 24 let, ale ani tato hranice nebyla přesně evidována a kontrolována.

<sup>185</sup> Kšaft Martina Hrušky (29. února 1788, Maršov), „*Dne 29. února 1788 roku předstoupil před dominikální ouřad Martin Hruška, zdejší poddaný ze vsi Maršova, a před všemi učinil, by jemu*

byl ten který poddaný vážně nemocný a očekávalo se, že brzy zemře, nechal si k sobě zavolat přátele nebo sousedy, kterým svůj kšaft nadiktoval. Tito svědci pak přišli před „*vrchostenskej ouřad*“, kde nadiktovali konšelům přesné znění závěti již zemřelého testátora. Zápis v knize testamentů byl uveden tímto způsobem: „*Dne 16. dubna 1789 předstoupili před ouřad Jan Douda konšel bezděčinský, též Vencl Čížek a přednesení učinili, že by oni od Martina Kováře k vyslyšení poslední vůle předvolaní byli, přijdouce oni tam, natrefíce jej při dobrým a zdravým rozumu, jim takto jeho poslední vůli vyjevil. ...*“<sup>186</sup> Ze 158 dochovaných testamentů sepsaly kšaft pouze čtyři ženy; z nich pak byly tři vdovy; jeden testament patřil vdané ženě. Tento fakt dokládá, že žena neměla rovnoprávné postavení s mužem; největší samostatnosti se těšily právě vdovy. Muž, který psal svou poslední vůli, nerozhodoval o předávání majetku pouze po své smrti, ale většinou určil, co se stane s majetkem i po smrti manželky (mezi manželčin majetek patřilo především věno,<sup>187</sup> s nímž přicházela na nový grunt a tento její majetek jí patřil až do smrti. Žena měla právo sepsat závěť a rozhodnout o budoucím majiteli svého věna).

Z testamentů nelze doložit náboženské složení vesnic. Ze zmínek odkazů peněz věnovaných kostelu, faráři, na sloužení mší svatých nebo přání o způsobu provedení pohřbu je možno doložit především katolické vyznání kšaftujících poddaných; o evangelické příslušnosti jihočeských poddaných nejsou v jejich testamentech konkrétní důkazy. Testátoři pocházeli buď z vesnic kolem městečka Želče nebo Mladé Vožice a testamenty svědčí o velké různorodosti jejich sociálního postavení. Ne u všech testamentů však lze určit velikost majetku, protože testátor ve své poslední vůli neodhadoval výši odkazovaného majetku, ale odkázal „*všechn svůj movitý a nemovitý majetek*.“ Tato formulace nám nedovoluje poznat výši testátorova hmotného majetku. Právní normy nezmiňovaly, co mělo být v poslední vůli odkázáno, proto záleželo na libovůli

---

*dovoleno bylo, tuto jeho vůli zaznamenati, kteroužto takto přednesl...“*, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 2.

<sup>186</sup> Kšaft Martina Kováře, TAMTÉŽ, fol. 7.

<sup>187</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 24.

kšaftujícího, jakou část majetku ve své závěti zmínil. Nikdy nedošlo k úplnému výčtu veškerého testátorova jmění, byl odkazován grunt, náradí, dobytek,<sup>188</sup> polnosti, peníze, nějaký konkrétní kus nábytku, což byla nejčastěji truhla. Kšaftující nikdy neopominul „*nevybyté*“ děti; pokud odstoupil z gruntu ihned po sepsání závěti, určil v ní i novému hospodáři, aby svobodným sourozencům vypravil svatbu či svatební oběd, popřípadě zaplatil i svatební šaty. Sobě a manželce pak odkázal testátor různě velký roční výměnek, jež mu musel nástupce vyplácet. Většinou to byly různě velké dávky obilí<sup>189</sup> (nejčastěji žita, pšenice, ječmena, ovsy) a hrachu, dále peníze a často si přál kšaftující pro sebe a manželku jednu krávu při žlabu hospodáře vyživit. Většina venkovských poddaných hospodařila a tím zcela zaopatřovala svou rodinu; mezi kšaftujícími je pak dále pět mlynářů, tři hospodští, jeden kovář, jeden pekař, jeden kramář a u dvou dalších testamentů (ze 158 dochovaných) nebyla živnost testátora blíže specifikována. V závětích poddaných z panství Želeč i Mladá Vožice není zaznamenán ani jeden testament tovaryše, podruha, čeledína nebo děvečky, tedy lidí, jež byli vázáni službou na něčím hospodářství. Ve prospěch těchto lidí však bylo kšaftováno, a to v případě, že kšaftující neměl vlastní rodinu a tito lidé se o kšaftujícího starali v době jeho nemoci nebo stáří. Spolu s hospodáři však na vsi žili i příslušníci elity, lidé vzdělaní, kteří oproti ostatním dovedli číst a psát, lidé s postavením. Většinou zastávali nějaký úřad a celá vesnice si jich vážila; patřil k nim například Antonín Trnka,<sup>190</sup> rychtář z Plané. Pokud tito lidé sepsali poslední pořizování, napsali jej vlastní rukou a jejich testamenty jsou pro badatele

---

<sup>188</sup> Kšaft Martina Turka (29. února 1788, Hlavatce), „... 1) *Za dědice a budoucího držitele svého gruntu mýti chce a ustanovuje nejmladšího syna Jana, kterýžto grunt kšaftující témuž synovi Janovi s dvouma koněma, s dvouma volama, s dvouma krávama, s dvěma vozma, s dvěma pluhama, též s dvouma bránama, též s ostatním vším malým náradím v ceně tři sta zlatých pravím 300 zl, poroučí a zanechává.*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 3.

<sup>189</sup> Kšaft Matěje Lutovského jinak Horkey (29. dubna 1788, Planá), „...*Syn Matěj povinen až do jeho smrti následující sutý obilí vydávati, totiž žita 4 míry, ječmena 2 míry, ovsy 1 míru. Též pro sebe zanechává záhon na zeli.*“, TAMTÉŽ, fol. 4.

<sup>190</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), TAMTÉŽ, fol. 21 – 22.

velmi cenné, neboť dovolují více se přiblížit myšlenkovému světu lidí žijících na přelomu 18. a 19 století díky úvahám o životě, víře, Bohu i smrti, jež vyjádřili právě v posledních vůlích.

Nejdůležitějším rozhodnutím kšaftujícího bylo určení nového dědice gruntu a odhad ceny gruntu. Při určování ceny gruntu mohlo dojít k jejímu záměrnému podhodnocování ve prospěch nového majitele, jemuž chtěl odstupující otec usnadnit ekonomickou situaci a hospodaření na gruntě. Odhadnutou cenu pak testátor rozpočítal a rozdělil mezi všechny své děti a určil i termíny splátek, jež pak byl nový hospodář nucen svým sourozencům vyplácet; tímto testátor výrazně zasahoval do budoucího života všech svých dětí.

## V.5. Dědicové

Primární úlohou testamentu bylo rozdělení majetku a určení hlavního dědice, který nepřebíral pouze grunt, ale spadaly na něj i dluhy, jimiž byl grunt obtížen. Dále musel vyplatit ostatní dědice, své sourozence a musel zabezpečit rodiče, kteří zůstali na výměnku při gruntě. Potomci patřili mezi hlavní dědice a pokud měl kšaftující alespoň jedno dítě, směřoval hlavní odkaz majetku jemu. I v případě, že ten který hospodář zemřel bez zanechání své poslední vůle, hlavními dědici se stávaly děti s manželkou zemřelého. Kšaftující určil cenu gruntu, dědické podíly a termíny splátek, v nichž byl hlavní dědic povinen vyplácet své sourozence. Hlavní dědic byl oproti ostatním sourozencům zvýhodněn, neboť si udržel své dosavadní společenské postavení. To bylo pro ostatní bratry a sestry těžší, neboť své dědické podíly dostávaly po dobu několika let a neměly peníze k dispozici ihned při odchodu z otcovského domu. Tento fakt také způsoboval i horší podmínky k uzavření sňatku a s tím související odsunutí vstupu do manželství a zakládání vlastní rodiny.<sup>191</sup> Jistou finanční pomoc sice

---

<sup>191</sup> A. VELKOVÁ, *Vývoj*, s. 188.

představovalo věno, ale budování si nové rodiny bylo pro ostatní sourozence výrazněji těžší. Pokud měl kšaftující nezletilé děti, stanovil jako hospodyni a správkyni majetku svou manželku, popřípadě ještě určil ve své poslední vůli poručníky, kteří měli dohlédnout na výchovu dětí a zacházení s majetkem. Te měl být spravován tak, aby nedocházelo k jeho zmenšování. Pokud měl kšaftující alespoň jednoho syna, byl to on, kdo zdědil hospodářství. Ve dvou případech zvolil kšaftující hospodář jako hlavní dědičku dceru, ačkoliv měl i syna.<sup>192</sup> Zvláštní případ zaopatření dětí představovalo zaopatřování „*dětí neduživých*.“ Takovéto děti se narodily s nějakou vrozenou nemocí; v posledních pořizích jihočeských poddaných to byly děti s padoucnicí nebo děti němé a hluché. Celkem se objevily v závětech čtyři (tři *neduživé* děti v testamentech z panství Želeč a jedno na panství Mladá Vožice). Kšaftující na ně musel ve svém testamentu pamatovat zvlášť a připsat jim celoživotní výměnek. Tyto děti zůstávaly na gruntě a žily až do své smrti v rodině nového hospodáře, tedy sourozence, který měl testamentem uloženou povinnost, živit *neduživou* sestru či bratra až do jejich smrti. Tak například Martin Hruška,<sup>193</sup> který jako dědičný podíl určil všem svým dětem 27 zlatých, odkázal svému synovi Janovi, obtíženému padoucí nemocí, 50 zlatých. Bartoloměj Krtina,<sup>194</sup> který kšaftoval na smrtelné posteli, vymínil pro svou neduživou dceru Annu každoročně 7 měr žita, 5 měr ječmene, 1 míru hrachu, 1 míru pšenice a odchování krávy. Tento výměnek byl nejprve určen pro manželku a dcera Anna jí měla dostávat až po smrti své matky. Kšaftující také myslel na vnoučata, která zajišťoval především v případě, že zemřel syn či dcera testátora. Vnoučatům v závěti vymínil dědičný podíl syna či dcery a takto je alespoň částečně zajistil.

---

<sup>192</sup> Kšaft Matouše Jandy (11. října 1796, Hlavatce), hlavní dědičkou se stala dcera Anna, ačkoliv měl kšaftující syna Jana a Jakuba a dále dceru Kateřinu a Marii, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 46; Kšaft Františka Kose (11. srpna 1800, Želeč), chalupu dědila dcera Kateřina, ačkoliv měl testátor syna Jana a dále ještě dceru Marii, TAMTÉŽ, fol. 52 – 53.

<sup>193</sup> Kšaft Martina Hrušky (6. února 1792, Maršov), TAMTÉŽ, fol. 15.

<sup>194</sup> Kšaft Bartoloměje Krtiny (17. srpna 1797, Hlavatce), TAMTÉŽ, fol. 35 - 36.



Ve zkoumaných testamentech nedošlo k úplnému vydělení dítěte z dědického podílu, ale nejednou se stalo, že kšaftující otec přišel změnit kšaft a své hospodářství odkázal jinému dítěti, neboť dědic určený v prvním testamentu otce neposlušal. Tyto případy nám umožňují blíže poznat fungování rodiny a vztahy v jejím rámci na přelomu 18. a 19. století.

## V.6. Poručníci a jejich role v testamentu

V některých testamentech určil kšaftující poručníky, jimž svěřil správu majetku a výchovu nezletilých dětí až do doby, kdy hospodářství převzal v testamentu určený dědic, v tomto případě většinou nejstarší syn. Určení poručníků však nepatřilo k povinnostem testátora. Poručníky se mohli stát příbuzní, přátelé nebo sousedé; osoby, kterým testátor důvěřoval. V posledních vůlích jihočeských poddaných pak poručníky byly ve všech případech osoby mužského pohlaví; většinou byli určeni poručníci dva. Poručník měl spravovat majetek tak, aby se jeho hodnota nezmenšovala<sup>195</sup> a dohlížet na řádnou výchovu sirotků. Pokud kšaftující poručníky neurčil, za správu majetku a výchovu dětí odpovídala jeho manželka, popřípadě starší, dospělí potomci. V testamentech jihočeských poddaných žijících na přelomu 18. a 19. století se osoby poručníků téměř nevyskytují. Hlavním důvodem byl fakt, že většina hospodářů kšaftovala až na konci života, když byly téměř všechny nebo všechny děti plnoleté, a tudíž si testátor nemusel dělat starosti s jejich výchovou. Někdy si kšaftující vyžádal, aby dědický podíl patřící nezletilým potomkům, dal nový hospodář do sirotčí kasy, odkud si její dítě vyzvedlo po dosažení plnoletosti.<sup>196</sup>

---

<sup>195</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 62.

<sup>196</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), ... „Naproti tomu ale nadejmenování dědicové nejmladší dceři Anně Marii Trnkové dědičného podílu budou povinováni vložit sedmnácte set zlatých = 1700 zl., kterýžto peníze do sirotčí kasy při konci roku 1793 složené býti

Poručníci chránili vdovu a sirotky před možným napadením ze strany příbuzných a dohlíželi na vykonávání posledního pořízení a to především tak, aby nedocházelo ke zkrácení dědických podílů dětí ze strany jejich matky.<sup>197</sup> Poručnictví bylo záležitostí cti, kterou prokazoval poručník zemřelému testátorovi, a proto bylo záležitostí bezplatnou.

## V.7. Svědci

Podstatou testamentu bylo svědectví minimálně dvou křesťanských svědků. V testamentech venkovských poddaných žijících na přelomu 18. a 19. století to byly dvě nebo tři osoby mužského pohlaví; lidé bez úhony a s dobrou pověstí.<sup>198</sup> Z důvodu velké ngramotnosti venkovských obyvatel nalezneme v závětech jen málo podpisů svědků psaných vlastní rukou. Většinou svědkové stvrdili svou účast při sepisování testamentu třemi křížky, jež připojili ke svému jménu nadepsanému úředníkem. Jelikož bylo svědectví velmi vážným aktem, museli svědkové svůj podpis potvrdit přísahou.

Za svědectví rovněž jako za poručnictví nebyl testátor povinen těmto osobám za jejich námahu platit; v testamentech jihočeských poddaných se

---

*mají, kdyby ale Anna Marie Trnková dříve než by zletilá byla do stavu přijíti měla, žádám, aby její podíl ze sirotčí kasy vydaný byl.*

*Za třetí nadejmenovaný dědic Jan Bříza mou dceru Annu Marii při svém stole jako své dítě chovati bude tak dlouho, pokudž jí Bůh k nějakému stavu nepovolá, ona naproti tomu bude jemu ve všem poslušna a povolná tak jako otci svému, přitom žádám níže podepsaných svědků, aby oni jakožto otcové po mé smrti mou nejmladší dceru Annu Trnkovou v ochraně a přízi míti sobě laskavě oblíbili, jí ve všech jak duchovních tak světských důležitostech zastati sobě neztížili, to moje poslední vůle jest, že nejináče po mé smrti pokračováno býti má, nýbrž nařizuju, aby jeden každý, co mu tady vykazuju, s tím spokojen byl....“ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch,, fol.21 - 22.*

<sup>197</sup> A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 34.

<sup>198</sup> TAMTÉŽ, s. 35.

neobjevuje ani žádný odkaz ve prospěch svědků. Vedle podpisu svědků častokrát připojily podpis i děti kšaftujícího a dodaly formuli, že „*s tím spokojeni jsou*,“ což zaručovalo, že později po smrti otce nebude testament z jejich strany právně napaden.

Pokud kšaftovali poddaní na smrtelné posteli, měli právo povolat k sobě dva svědky, známé nebo sousedy, kterým důvěřovali, a jim nadiktovat svou poslední vůli. Testátor musel připojit formuli, že „*kšaftuje při dobrým a zdravým rozumu*,“ jinak by poslední vůle nemohla nabýt platnosti. Svědkové pak došli k vrchnostenskému úřadu a nadiktovali poslední vůli tak, jak ji slyšeli.

## V.8. Právní náležitosti testamentu a vedení sporů o majetek

Sepsání testamentu bylo od středověku jednou z povinností každého dobrého křesťana; této povinnosti pak měl člověk dostát v rozkvětu svých sil a ne až v době nemoci nebo ve stáří. Lidé žijící na přelomu 18. a 19. století však svou poslední vůli sepisovali až na konci života. Vážným důvodem byla skutečnost, že se majetkové poměry během života měnily.<sup>199</sup> Dále si kšaftující chtěl ponechat delší dobu, aby zjistil, zda budoucí dědic, kterého si vybral, se k němu bude chovat dobře. Pokud někdo napsal kšaft, ale po nějaké době se z různých důvodů rozhodl změnit dědice, stačilo sepsat kšaft nový, který automaticky ten předchozí rušil. Častým důvodem změny závěti také bylo, že jedno z dětí testátora, tedy jeden z dědiců zemřel. Pokud po sobě zanechal děti, dědický podíl přecházel na ně, tak byla vnoučata testátora alespoň částečně zajištěna.

Aby nemohl být testament právně napaden, testátor připojil do své poslední vůle formuli, že při sepisování kšaftu byl „*při dobrým a zdravým rozumu*.“ Pokud někdo trpěl nějakou duševní nemocí, neměl právo sepisovat testament. Poslední vůle byla někdy zakončena formulí, že *manželka i „děti s tím*

---

<sup>199</sup> M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 47.

*spokojeni jsou.*“ Tím testátor předcházel možnému budoucímu právnímu napadení závěti ze strany nejbližších příbuzných.

Oproti testamentům jihočeských měšťanů žijících v 16. a 17. století,<sup>200</sup> nebyly k posledním pořízením jihočeských poddaných přidávány smlouvy řešící spory o majetek, jež vznikly a nebo které by teprve mohly vzniknout, mezi matkou a dětmi nebo mezi dětmi navzájem.

### **V.9. Absence kšaftu a odpory kšaftů**

Pokud někdo zemřel, aniž by sepsal svou poslední vůli, nebo ji sepsal, ale kšaft byl právně napaden a zrušen, majetek přecházel na nejbližší pokrevní příbuzné, tedy rovným dílem na děti nebo vnoučata. Pokud testátor neměl děti, majetek spadal na rodiče, sourozence a pak na další příbuzné.<sup>201</sup> V případě, že někdo zemřel bez zanechání závěti, mohlo dojít k různým sporům v rodině, především mezi dětmi o to, kdo bude hlavním dědicem a zůstane na hospodářství.

Právo sepsat svou poslední vůli měli jihočeští poddaní kdekoliv. Ať už to bylo doma na smrtelné posteli nebo u „*ouřadu*“, kam se dostavili spolu se svědky. Sepsat testament bylo právem poddaných, kteří jej hojně využívali a to především z důvodu vyhnutí se sporům, jež by nastaly po smrti hospodáře mezi manželkou a dětmi. Tím, že hospodář ve svém kšaftu rozdělil svůj majetek a určil hlavního dědice, dědice hospodářství, výrazně zasahoval do chodu domácnosti i po své smrti. Na panství Želeč a Mladá Vožice nedošlo ani k jednomu právnímu napadení testamentu.

---

<sup>200</sup> Srov. TAMTÉŽ, s. 52 – 55.

<sup>201</sup> TAMTÉŽ, s. 37.

## V.10. Rozbor testamentů

Testamenty venkovských poddaných, kteří přišli svou poslední vůli nadiktovat před „*vrchnostenskej ouřad*“, byly psány podle jednotného vzorce, měly téměř vždy stejnou formu. Forma testamentů byla jen zřídka narušena, neboť jejím dodržováním si chtěl testátor zajistit budoucí vyplnění závěti.<sup>202</sup> Pokud byl testament zaznamenáván u „*ouřadu*“, chyběla invokace a intitulace. Zápis začínal vždy jednotně a to slovy: „*Dne ... roku ... předstoupil před dominikální ouřad ..., zdejší poddaný ze vsi... a přede všemi učinil, by jemu dovoleno bylo, tuto jeho poslední vůli zaznamenati, kteroužtu takto přednesl.*“ Invokace a intitulace však nechyběly u kšaftů, které psal testátor vlastní rukou;<sup>203</sup> nejčastěji byla vzývána svatá Trojice. Vzývání jména božího je pro testamenty typické a odlišuje je od jiných právních dokumentů. Tímto způsobem si testátor zajistil platnost závěti jak na zemi, tak v nebi.<sup>204</sup> Promulgace chyběla a následovala intitulace, tedy jméno testátora. V případě, že psaly testament ženy, udaly svou příslušnost k manželovi; vdovy se identifikovaly k zemřelému muži.<sup>205</sup> Na panství Želeč a Mladá Vožice kšaftovaly pouze čtyři ženy. Poté byly vyjmenovány důvody, proč kšaftující závěť sepsal. Dále testátor vyjadřoval své smýšlení o Bohu, stáří, nemoci a smrti. Většinou to byly ustálené fráze, které však mohou svědčit o kolektivním smýšlení.<sup>206</sup> Někdy testátor vyjádřil i své přání o způsobu vykonání pohřbu a místě posledního uložení, popřípadě si přál, aby byly slouženy zádušní mše za jeho duši i duši manželky. Zbožné odkazy naznačují strach poddaných z trápení duše v očistci a snahu pomoci duši

---

<sup>202</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 93.

<sup>203</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), „*Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice svaté, Otce i Syna i Duchu svatého...*“, SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol.

<sup>204</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 94.

<sup>205</sup> TAMTÉŽ, s. 96; Kšaft Doroty Flíčkové (Soběslav), „*Kšaft Doroty Flíčkové, pozůstalý vdovy po nebožtíkovi Matějovi Flíčkově, podruhu ze Soběslavi, ...*“, VS Želeč, fol. 68.

<sup>206</sup> P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 97.

prostřednictvím těchto mší.<sup>207</sup> Dříve než začal rozdělovat svůj pozemský majetek, soustředil se kšaftující na osud duše, kterou přijal od Boha na křtu a kterou mu byl povinen po vyměřené době vrátit. Dále byl udán důvod, z něhož došlo k sepisování kšaftu. Ačkoliv včasné pořízení poslední vůle patřilo k povinnostem správného křesťana, většina poddaných ji sepisovala na smrtelné posteli nebo na konci života. Pokud byl testátor nemocný a nepočítal s tím, že se uzdraví, nezapomněl připsat, že jeho smrtelnou nemoc na něj seslal Bůh. Aby byl testament platný, musel být kšaftující zdravý po duševní stránce, což také do závěti nezapomněl připsat.<sup>208</sup> Dalším důvodem sepsání závěti pak byla sešlost věkem a zabránění rozepří. Když psal testátor svou závěť vlastní rukou, vypadal zápis takto: „*Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice svaté, Otce, Syna i Ducha svatého, já, Antonín Trnka, rychtář planskej, přemejšlející sobě krátkost života lidského a nejistotu hodiny smrti, při dobrým rozumu jsouce postavený, aby po mej smrti nepovstaly mezi dědicema žádný rozbroje a soudy, s tímto písmem mou poslední vůli prohlašuju a tento testament činim.*“<sup>209</sup>

Ve druhé části posledních vůlí pak předával kšaftující hospodářství a majetek, určil hlavního dědice gruntu a stanovil cenu gruntu, kterou byl nový majitel nucen vyplácet svým sourozencům, popřípadě i vdově. Testátor pečlivě vyjmenoval všechny své potomky a každému připsal to, co si měl odnést z otcovského domu. Takto zasahoval do dění na hospodářství a života dětí a vdovy i po své smrti. Pokud měl testátor syna, hospodářství odkázal jemu. Tomu se nestalo pouze ve dvou případech ze 158 závětí, v nichž dědila dcera, ačkoliv měl kšaftující i syna. Jedinkrát nastal kuriózní případ, že kšaftující přišel před „*ouřad*“ nadiktovat svou závěť znovu, neboť ve svém prvním testamentu zapomněl na jednoho syna.<sup>210</sup> Běžně vypadala praxe tak, že hlavní dědic vyplácel sourozencům jejich dědické podíly po dobu několika let a v případě, že v době

---

<sup>207</sup> TAMTÉŽ, s. 100.

<sup>208</sup> TAMTÉŽ, s. 102.

<sup>209</sup> Kšaft Antonína Trnky (22. dubna 1793, Planá), SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, Testamentenbuch, fol. 21 - 22.

<sup>210</sup> Kšaft Martina Hrušky, TAMTÉŽ, fol. 15.

pořizování testamentu se nacházeli svobodní sourozenci, musel jim nový hospodář „*svatbu vypraviti a svatební šaty dáti.*“ Protože většina poddaných kšaftovala na konci života, v době, kdy byly děti většinou plnoleté, nenacházíme mnoho závětí, které by obsahovaly ustanovení poručníků. Pokud se na gruntě nacházely neplnoleté děti, jako poručnice byla zvolena pozůstalá vdova; popřípadě k ní byli ustanoveni dva mužští poručníci. V závěru posledního pořizení se nacházela datace a podpis testátora spolu s podpisy svědků.

## VI. ZÁVĚR

Hlavním pramenem této práce se staly testamenty z panství Želeč a Mladá Vožice z let 1788 – 1814 dochované ve Statním oblastním archivu Třeboň, pracovišti Jindřichův Hradec.

Právo pořizovat kšaft si poddaní častokrát těžce vydobyli na svých vrchnostech. Tohoto práva pak hojně využívali. Sepisování poslední vůle patřilo i k povinnostem správného křesťana, ačkoliv na přelomu 18. a 19. století již ubývalo zbožných odkazů a majetek byl rozdělován ve prospěch dědiců.

Závěti se dochovaly v „*Knihách testamentů*“ a v „*Knihách posledního porřízení*.“ Poddaní je mohli sepsat vlastní rukou. V těchto posledních vůlích se poddaní zamýšleli nad životem, smrtí a vírou. Dále mohli testátoři přijít na vrchnostenský úřad, kde za přítomnosti dvou svědků závěť nadiktovali. Tato poslední porřízení mají jednotnou formu, neobsahují zmínky o Bohu; soustředí se čistě na uspořádání majetku. Jednotná forma závětí nebyla narušována především proto, aby v budoucnu nedošlo k právnímu napadení kšaftu z důvodu absence nějaké jeho části. Třetí možností, jak pořídit poslední vůli, bylo kšaftování doma na smrtelné posteli. To se sice vylučovalo s křesťanskou morálkou být připravený na smrt a mít sepsanou poslední vůli, ale těchto závětí se na přelomu 18. a 19. století vyskytuje mnoho. Testátor nadiktoval svou poslední vůli svědkům, sousedům nebo známým, a ti ji pak přišli na úřad přetlumočit. Svědectví bylo závažnou úlohou a svědkové stvrdili testament přísahou a podpisem.

Poslední vůle vzniklé na úřadě byly psány podle jednotného vzorce. Tato stereotypičnost je do značné části i odrazem každodenního života venkovana. Pokud byl kšaft napsaný vlastní rukou, v úvodu po vzývání Boha reflektoval testátor pozemský život a své náboženské cítění. Poslední porřízení obsahují i různé dílčí přípisy, jež umožňují poodhalit nitro jednotlivce, jeho chápání Boha, smrti, nemoci a stáří. Testamenty byly sepisovány převážně v době těžké nemoci nebo stáří, tedy v době, kdy člověk cítil, že bude brzy povolán ke svému



všemohoucímu Bohu. Smrt nebyla chápána jako konec, ale jako brána do života věčného. Někteří kšaftující odkazovali konkrétní částku peněz na sloužení mší za duši svou a duši manželky. Z těchto odkazů můžeme usuzovat, že ne všichni testátoři si byli jisti svým spasením. Přestože byla smrt vnímána jako brána do života věčného, poddaným se nechtělo opouštět rodinu a majetek. Testátoři se po celý život ve svém okolí setkávali se smrtí; umíralo se doma za přítomnosti blízkých. Aby po smrti hospodáře nepovstaly rozbroje a hádky v rodině, sepsal onen kšaft a v něm rozdělil majetek a určil hlavního dědice a dědické podíly. Hlavními dědici se stávaly děti, popřípadě děti a manželka. Ve prospěch nepřibuzných osob bylo kšaftováno především v případech, kdy testátor neměl potomky. Chtěl odměnit blízké, kteří o něj pečovali v době stáří či nemoci. V posledním pořizení byli vyjmenováni i dlužníci a věřitelé. Dluhy, jimiž byl grunt zatížen, totiž automaticky přecházely na nového hospodáře. Tomu mohlo ještě vedle zadluženého gruntu přitěžovat pravidelné vydávání výměnku starému hospodáři a jeho manželce. Pokud kšaftující odstoupil hospodářství dříve, vymínil si konkrétní výměnek, jež mu byl nový hospodář povinen každoročně odvádět. Ze způsobu vymíňování si stravy se můžeme domnívat, že vztahy mladého hospodáře a jeho nové rodiny ke starým výměnkářům nebyly vždy ideální. Testátoři si většinou přáli stravu při společném stole hospodáře s podmínkou, že pokud by jim u něj nechutnalo, chtěli každoroční naturální dávky obilí.

Na panství Želeč a Mladá Vožice se nevyskytly odpory kšaftů. Jedním z faktorů je i ten, že hlavní dědic byl určen již ve svém dětství a ostatní sourozenci měli několik let nato, aby se s touto realitou vyrovnali. Ve zkoumaných testamentech nebyl ani žádný případ úplného vydědění dítěte, ale došlo k sepisování druhých kšaftů. Tyto rušily testament předchozí. Důvodem pak byly rozepře mezi otcem a dědicem určeným v testamentu nebo neposlušnost hlavního dědice vůči otci. Výhodou kšaftu je, že nabývá platnosti až po smrti testátora. Ten může za svého života pořídít testamentů několik, přičemž platnosti nabývá závěť s nejpozdější datací.

Poslední vůle nám umožňují poodhalit hmotné vybavení venkovských gruntů. Grunty se dědily v přímé linii, z otce na syna, popřípadě zetě. Vedle nemovitého majetku zmiňovali testátoři i majetek movitý, nářadí a dobytek, jež se na statku vynacházel. Nářadí se většinou dědilo spolu s gruntem, jeho kupní cena byla vysoká, a tak se opravovalo a dědilo po několik generací. Někdy však otec nářadí rozdělil i mezi ostatní děti a ty si jej odnášely do svého nového domova. Potomci hospodáře byli vybyti i dobyt看em. Kšaftují určitel jeho cenu, kterou však mohl záměrně podhodnotit ve prospěch dědice. Dobytek mohl být také součástí výměnku; pokud tomu tak bylo, výrazně přispíval k lepšímu zajištění výměnkářů. Závěť jako pramen je pro zkoumání hmotné kultury pramenem nedostatečným, neboť kšaftující v posledním pořízení neuváděl svůj celý majetek. V závěti byl rozdělován jen majetek, jež měl pro testátora větší hodnotu.

Testamenty také vypovídají o vztazích v rodině. Dokládají důležité postavení ženy, kterou testátor určitel jako hospodyni na gruntě buď do její smrti, do zrostu dědice nebo mohla vdova hospodařit dle své vůle a pak grunt předat dědici ustanoveném v manželově kšaftu. Pokud po sobě zanechal kšaftující nezletilé děti, byla to právě vdova, kdo měl na starosti jejich vychování, popřípadě byli ještě určeni poručníci, kteří dohlíželi na výchovu dětí i zacházení s majetkem. Oproti šlechticnám či měšťankám však ženy na venkově téměř nekšaftovaly. Na panství Želeč a Mladá Vožice sepsaly poslední vůli pouze čtyři ženy.

Tato práce si kladla za cíl nastínit svět venkovských poddaných žijících na přelomu 18. a 19. století. Na základě studia testamentů byl podán obraz hmotného vybavení venkovských gruntů. Dále byly poodhaleny vztahy v rodině a postavení jednotlivých členů v ní. Pozornost byla věnována i kšaftovní praxi. Z dílčích přípisů v testamentech bylo zrekonstruováno vnímání Boha, smrti a stáří.

## VII. TABULKY

Tabulka 15

Účty kostela v Malšicích (Panství Želeč, 1790 – 1814) <sup>211</sup>

ROK	ALMUŽNY A OBĚTI/(zl.)	FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)		
		Od zvonění hran	Od příkrovu	Z pochovaného místa
1790	13.30	9.30	-	-
1791	11.15	8.48	-	-
1792	11.15	7.36	-	-
1793	11.15	7.15	-	-
1794	11.15	9.32	-	-
1795	9.00	20.30	-	-
1796	3.80	13.50	3.40	-
1797	6.17	10.18	6.00	-
1798	5.46	7.22	3.30	-
1799	6.25	11.00	5.15	4.30
1800	5.48	20.44	5.00	11.18
1801	6.11	12.17	8.12	7.31
1802	26.18	12.48	3.00	8.12
1803	15.22	14.6	3.12	9.14
1804	20.34	13.27	2.18	9.3
1805	191.18	12.18	2.18	9.21
1806	41.38	19.26	5.24	16.9
1807	238.26	31.12	8.36	26.15
1808	61.40	29.45	6.6	26.12
1809	61.40	17.6	4.18	14.15
1810	55.53	41.30	12.6	35.15
1811	64.38	11.12	2.44	9.15
1812	31.8	18.00	6.15	14.24
1813	32.12	5.6	18.26	29.30

<sup>211</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, OS Tábor 217, inv. č. 24, kniha č. 70.

Tabulka 16

Účty kostela v Janově (Panství Mladá Vožice, 1795 – 1813)<sup>212</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1795	3.27	1.18
1796	5.24	0.57
1797	2.30	2.32
1798	3.58	2.22
1799	2.54	1.17
1800	3.18	2.10
1801	4.49	2.41
1802	3.12	2.52
1803	3.24	2.25
1804	1.48	2.19
1805	2.3	1.40
1806	3.18	2.17
1807	2.44	1.13
1808	2.30	-
1809	1.36	-
1810	0.36	-
1811	8.40	-
1812	2.12	-
1813	3.15	-

---

<sup>212</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 461 /fond provizorně uspořádán/.

Tabulka 17

Účty kostela v Kamberku (Panství Mladá Vožice, 1788– 1813)<sup>213</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1788	3.45	0.30
1789	3.57	23.18
1790	10.48	33.5
1791	8.3	33.25
1792	6.9	31.33
1793	5.57	36.15
1794	6.24	29.23
1795	11.39	36.30
1796	10.57	34.28
1797	6.37	43.5
1798	6.6	43.42
1799	19.15	49.54
1800	14.5	20.8
1801	15.22	37.15
1802	11.15	36.29
1803	19.00	42.30
1804	7.37	49.00
1805	10.30	42.22
1806	40.58	20.37
1807	18.22	52.21
1808	22.43	53.8
1809	13.15	59.00
1810	28.33	61.44
1811	71.47	65.12
1812	15.29	29.8
1813	22.6	33.8

<sup>213</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 464 /fond provizorně uspořádán/.

Tabulka 18

Účty kostela v Nové Vsi (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1794)<sup>214</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1788	6.50	-
1789	7.48	-
1790	7.12	-
1791	5.00	12.25
1792	8.56	11.54
1793	8.2	39.34
1794	7.12	69.36

---

<sup>214</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č, 474 /fond provizorně uspořádán/.

Tabulka 19

Účty kostela v Nové Vsi (Panství Mladá Vožice, 1795 – 1813)<sup>215</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1795	11.34	10.30
1796	6.36	1.13
1797	6.13	1.15
1798	5.00	13.13
1799	11.11	12.19
1800	4.9	16.49
1801	24.39	33.6
1802	11.53	24.21
1803	18.59	45.57
1804	16.9	51.31
1805	18.6	52.4
1806	20.36	30.00
1807	18.12	22.15
1808	9.12	10.4
1809	5.30	2.20
1810	15.30	9.5
1811	22.25	22.25
1812	4.30	2.00
1813	1.30	0.30

---

<sup>215</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 475 /fond provizorně uspořádán/.

Tabulka 20

Účty kostela v Oldřichově (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1802)<sup>216</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1788	1.12	-
1789	1.58	-
1790	2.27	-
1791	1.30	6.6
1792	1.51	4.1
1793	2.40	8.46
1794	1.54	7.40
1795	2.27	2.58
1796	4.39	-
1797	3.39	-
1798	3.5	2.19
1799	5.13	5.38
1800	0.42	8.46
1801	7.12	5.21
1802	3.48	7.58

---

<sup>216</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 477 /fond provizorně uspořádán/.



Tabulka 21

Účty kostela v Šebířově (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)<sup>217</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1788	3.21	-
1789	4.44	15.49
1790	8.5	21.15
1791	6.11	22.13
1792	4.20	17.58
1793	3.46	20.19
1794	5.31	17.48
1795	13.48	15.10
1796	10.0	11.32
1797	6.15	17.11
1798	4.5	12.00
1799	5.0	28.31
1800	5.30	25.15
1801	11.50	19.50
1802	5.55	21.11
1803	10.4	20.48
1804	10.1	24.58
1805	19.00	26.32
1806	22.00	25.00
1807	22.00	35.52
1808	18.34	28.56
1809	26.00	42.00
1810	36.2	117.56
1811	59.9	49.00
1812	20.00	18.00
1813	31.00	22.19

<sup>217</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 480 /fond provizorně uspořádán/.

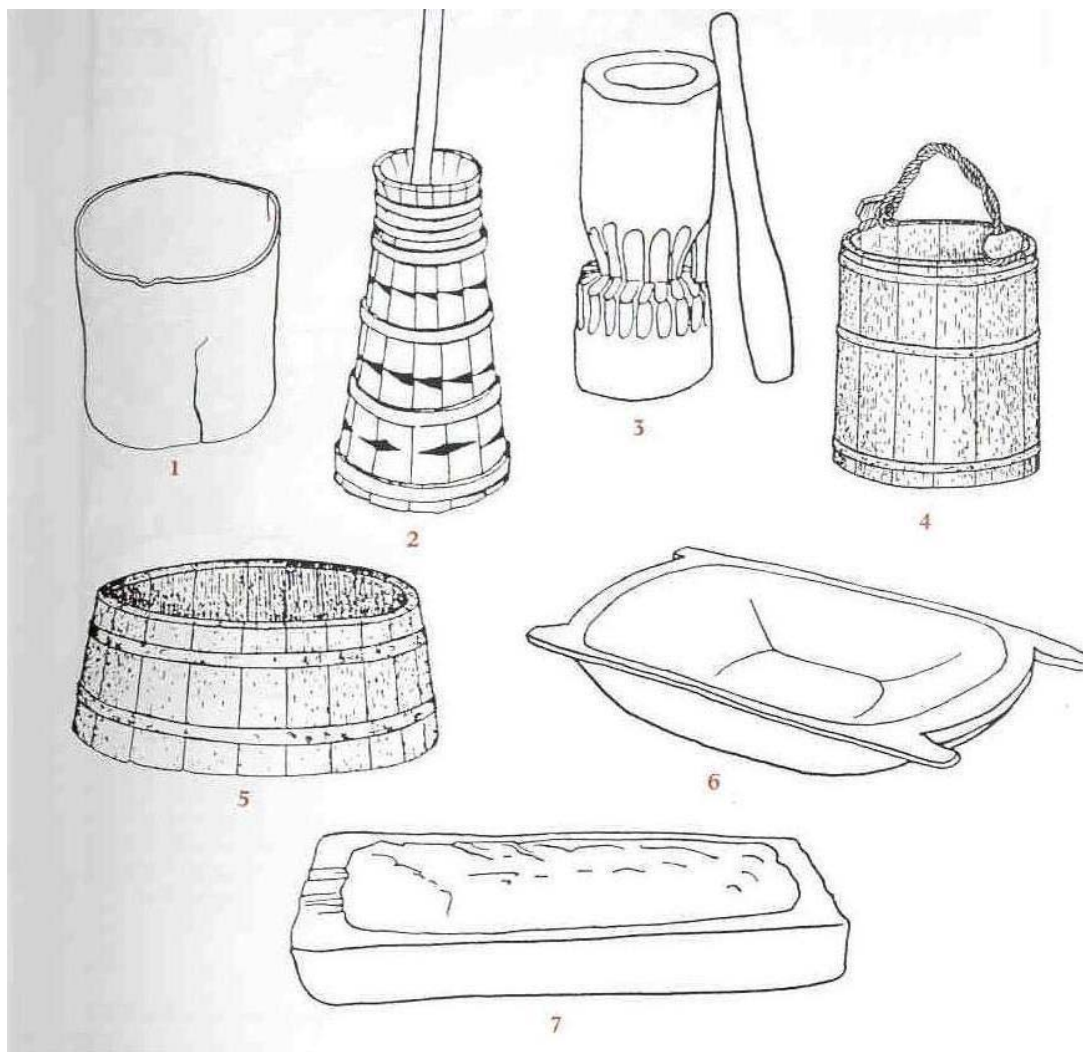
Tabulka 22

Účty kostela ve Vrchovišti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)<sup>218</sup>

<b>ROK</b>	<b>FUNERÁLNÍ PENÍZE/ (zl.)</b>	<b>RŮZNÉ PŘÍJMY/ (zl.)</b>
1788	3.00	-
1789	4.18	7.50
1790	3.36	8.00
1791	1.45	12.13
1792	2.33	11.00
1793	4.42	11.30
1794	2.00	11.30
1795	4.3	15.56
1796	2.42	1.11
1797	3.18	30.00
1798	3.30	17.30
1799	3.59	16.20
1800	2.30	2.00
1801	2.00	1.30
1802	2.12	3.56
1803	2.12	4.11
1804	1.45	10.50
1805	2.46	11.49
1806	3.26	6.6
1807	3.33	19.21
1808	3.27	9.5
1809	5.4	7.27
1810	14.7	4.49
1811	27.57	24.53
1812	4.3	10.5
1813	11.18	26.39

<sup>218</sup> SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 484 /fond provizorně uspořádán/.

## VIII. OBRAZOVÉ PŘÍLOHY



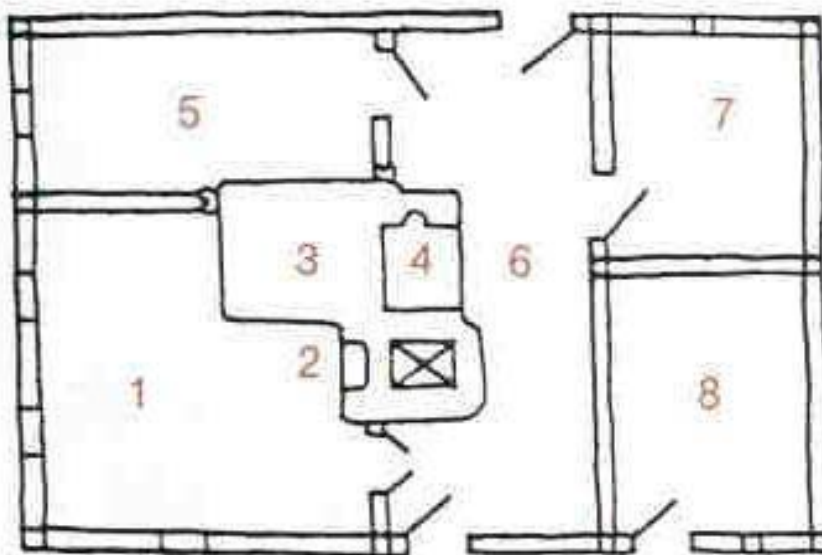
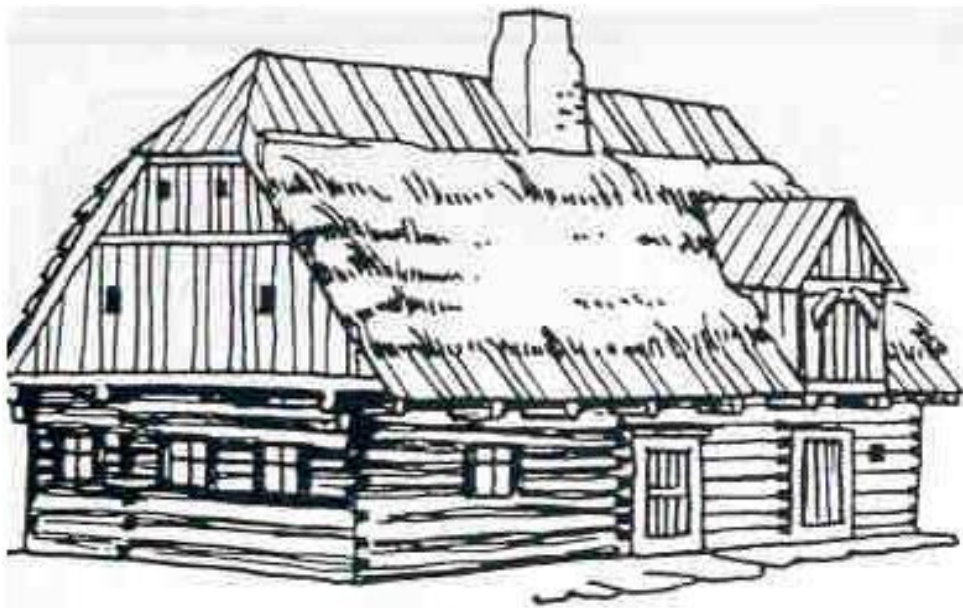
Dřevěné nádoby v domácnosti (16. - 18. století)

1- kadlub; 2 - máselnice; 3 - ruční stoupa; 4 - vědro; 5 - škopek;  
6 - necky; 7 - korýtko

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života  
od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 381./

Obr. 1

Dřevěné nádoby v domácnosti (16 – 18. století)



Členění domu (selská usedlost z Polabí z r. 1766)

1 - světnice; 2 - osvětlovací krbeček; 3 - pec; 4 - ohniště;  
 5 - výměnkářská světnička v přístěnku; 6 - síň; 7 - spízní  
 komora; 8 - špýcharová komora s patrem v podstřeší

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního  
 života od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 418./

Obr. 2

Členění domu (selská usedlost z Polabí z r. 1766)



Malované lahve na kořalku (prysky) z přelomu 18. a 19. století

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 445./

Obr. 3

Malované lahve na kořalku (prysky) z přelomu 18. a 19. století

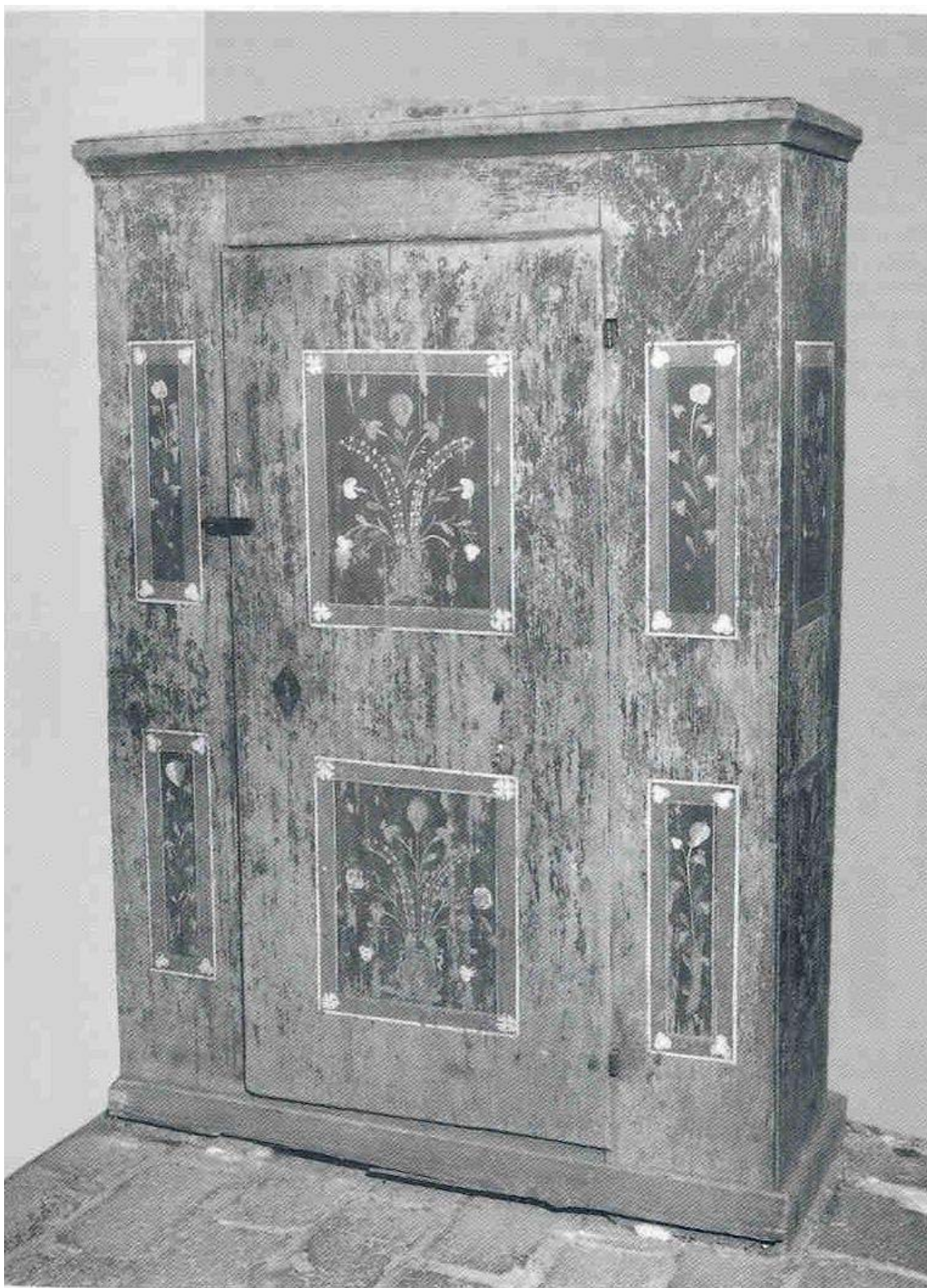


Malovaná tmavomodrá truhla z r. 1688

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 445./

Obr. 4

Malovaná tmavomodrá truhla z r. 1688

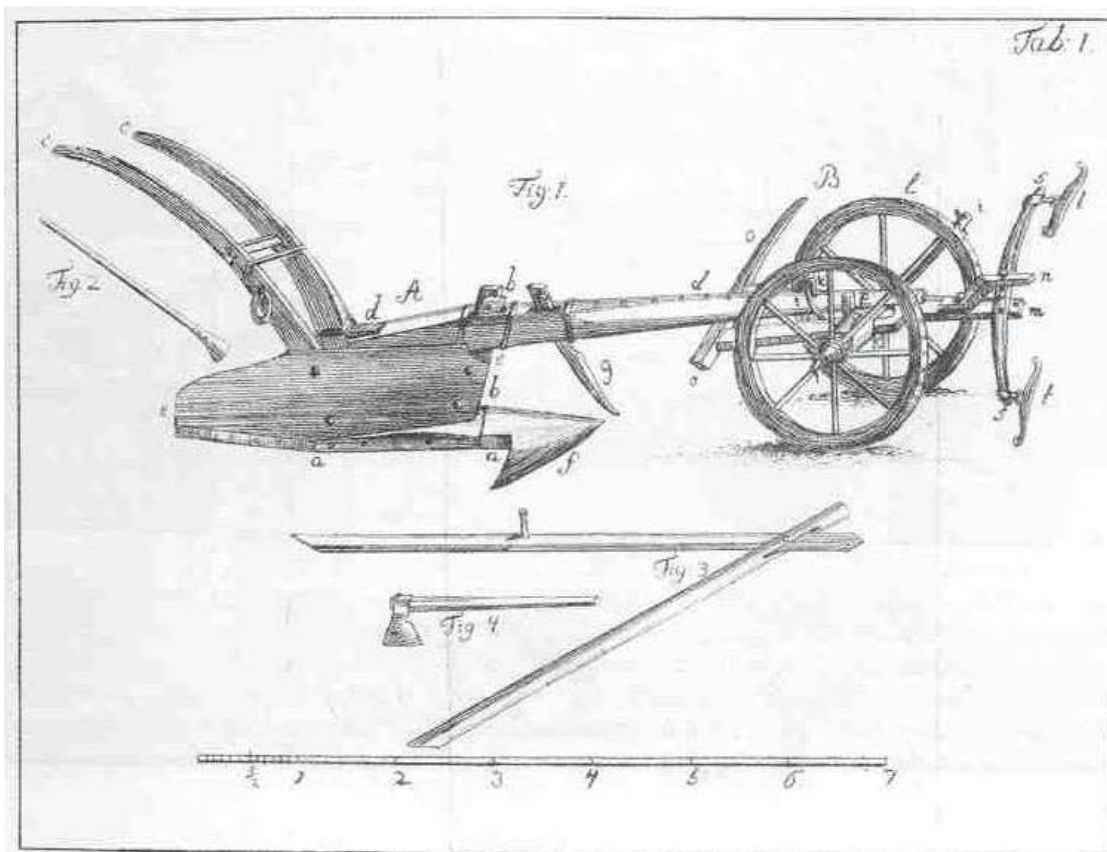


Zelená skříň z r. 1752

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 447./

Obr. 5

Zelená skříň z r. 1688



Oradlo z 18. století

/J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1, Praha 1995, s. 452./

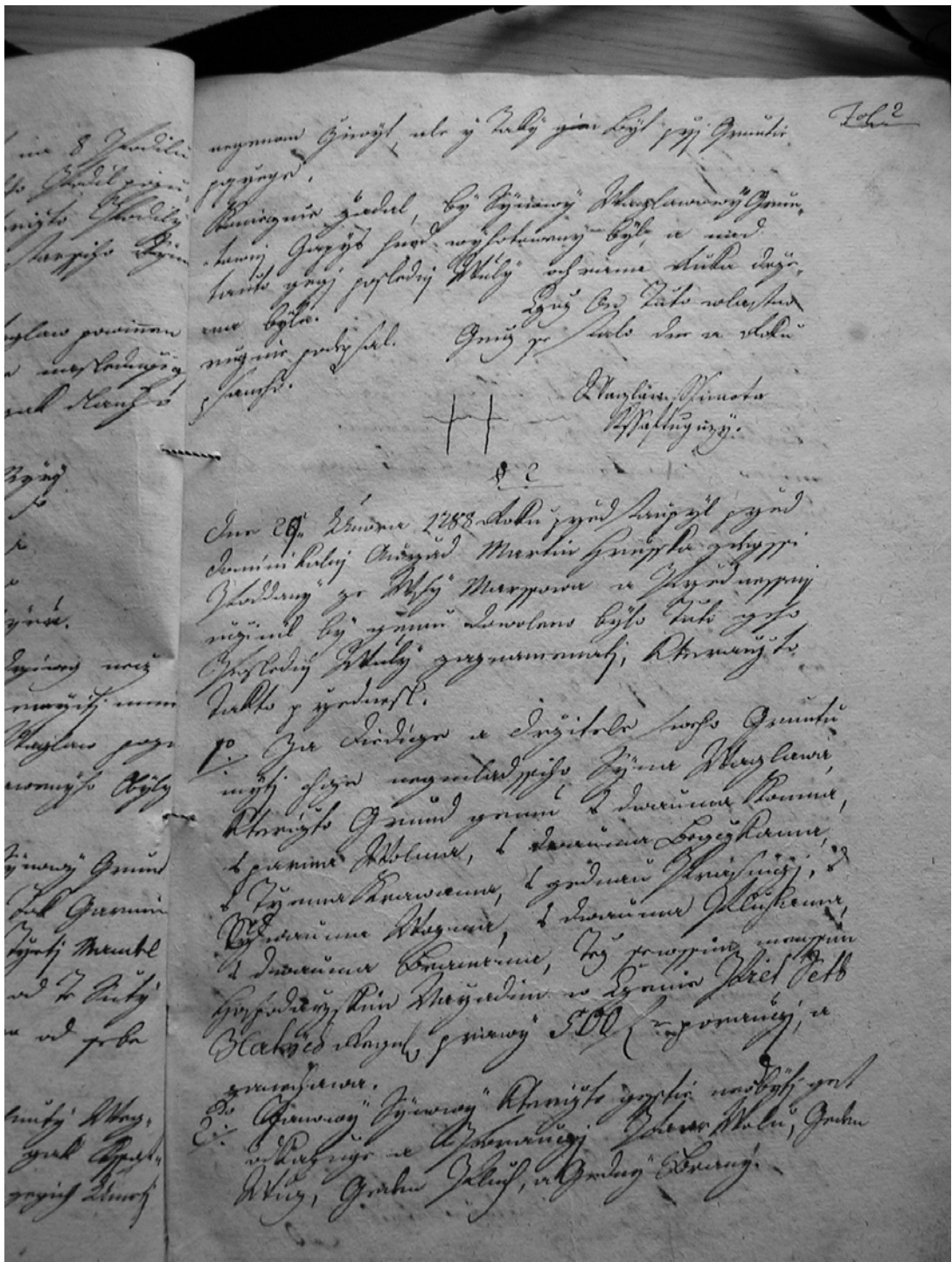
Obr. 6

Oradlo z 18. století



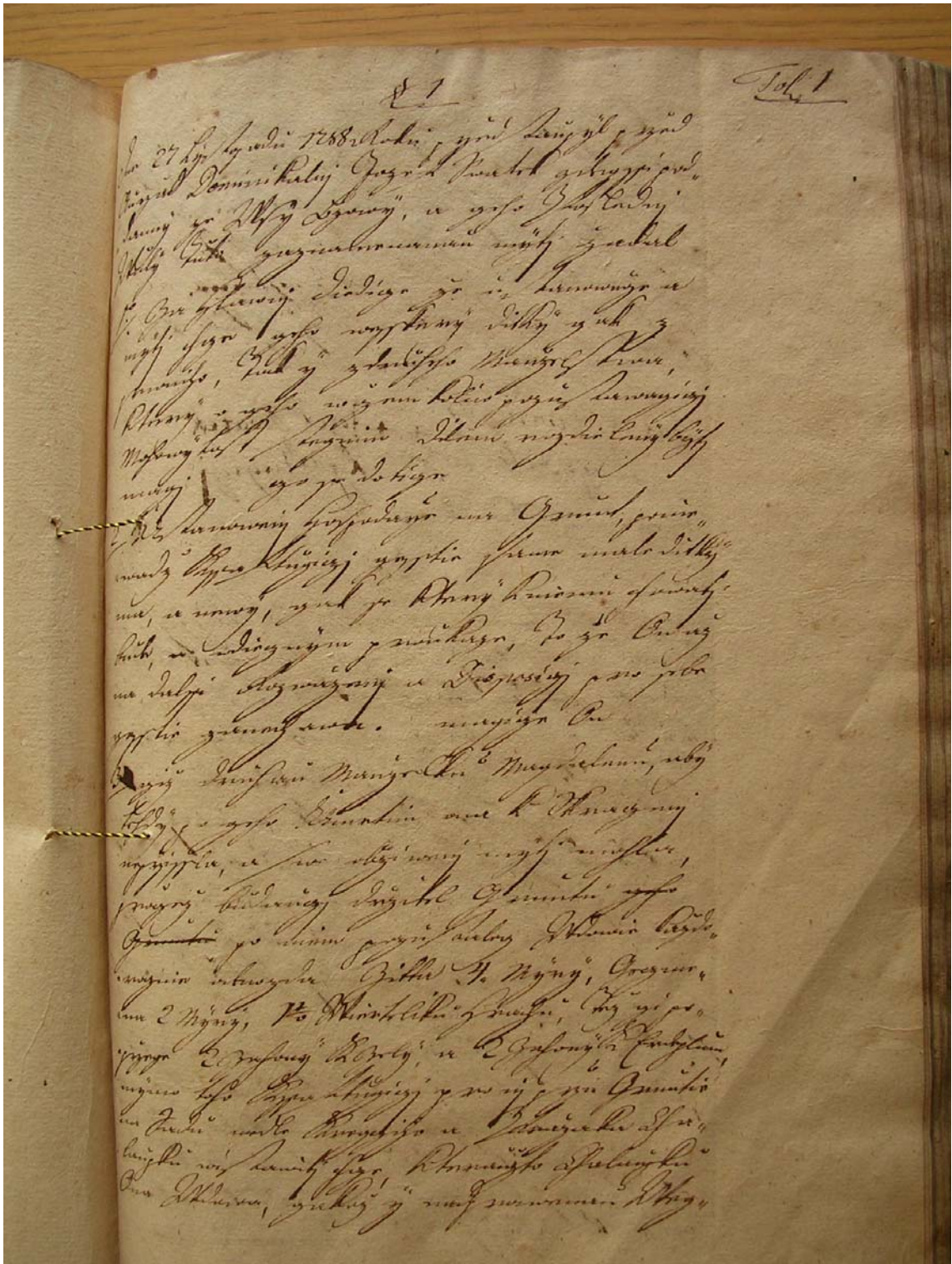






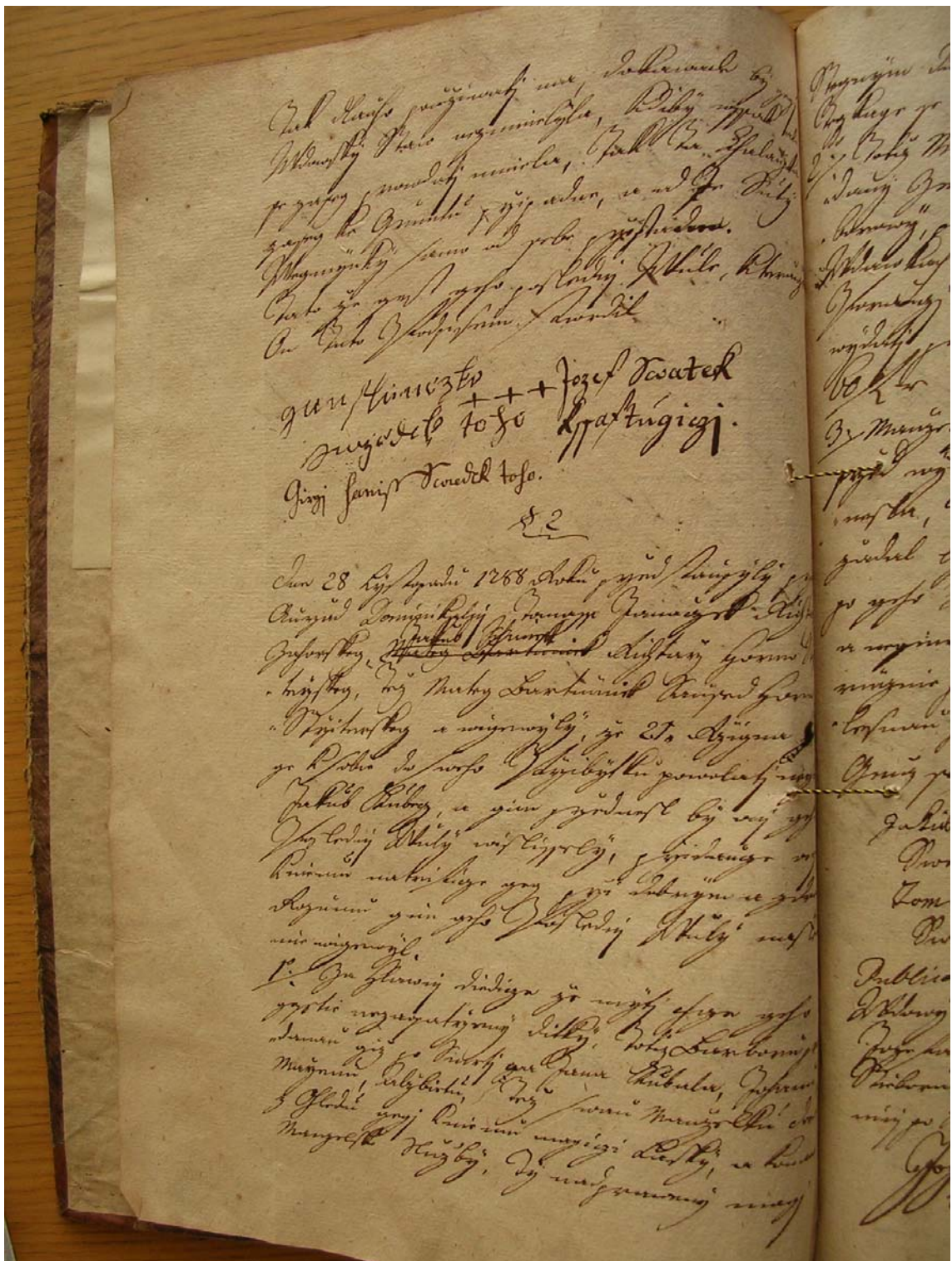
Obr. 9

Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 2.



Obr. 10

Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 1



Obr. 11

Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 2.

## **IX. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY**

### **IX.1. Prameny**

#### **IX.1.1. Nevydané prameny**

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice 81, Buch der letzwilligen Anordnungen.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, OS Tábor 217, Vs Želeč, inv. č. 24, Testamentenbuch.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 461.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 464 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 474 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 475 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 477 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 480 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Mladá Vožice, kniha č. 484 /fond provizorně uspořádán/.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Želeč, kniha č. 70.

### **IX.1.2. Vydané prameny**

JIREČKOVÉ, J. A. H. (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

KRÁL, P. (ed.), *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2).

## IX.2. Literatura

ARIÈS, P., *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

BĚLOHLÁVEK, M., *Staré míry, váhy a peníze*, 1984.

BŮŽEK, V., „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42.

BŮŽEK, V., *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, *Opera historica* 1, 1991, s. 43- 73.

BŮŽEK, V., *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, *JSH* 63, 1994, s. 23- 43.

BŮŽEK, V., *Linecké trhy a kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, in: *Česká města v 16- 18. století*, Praha 1991, s. 237- 244.

BŮŽEK, V., *Městské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*, in: *Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. Dr. Josefa Petráně*, Praha 1991, s. 301- 325.

BŮŽEK, V., *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, *JSH* 59, 1990, s. 65- 80.

BŮŽEK, V., *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách*, *Opera historica* 3, 1993, s. 287- 313.



- BŮŽEK, V., „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, V., *Renesanční domácnost soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova*, TA 3, 1991, s. 34- 51.
- BŮŽEK, V. – BŮŽKOVÁ, H. – STEJSKALOVÁ, J., *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, JSH 59, 1990, s. 113- 126.
- BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- DELUMEAU, J., *Strach na Západě ve 14.-18- století I-II*, Praha 1997-1999.
- DÜLMEN, R. van, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.
- DÜLMEN, R. van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16 – 18. století) I-III*, Praha 1999 - 2006.
- FIALOVÁ, L. - Horská, P. - Kučera, M . - Maur, E. - Musil, J., *Dějiny obyvatelstva v českých zemích*, Praha 1996.
- FRIDRICH, G., *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha – Litomyšl 1997.
- GENNEP, A. van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

- GUREVIČ, A., *Kategorie středověké kultury*, Praha 1972.
- GUREVIČ, A., *Nebe, peklo, svět*, Praha 1996.
- HLAVÁČEK, I., *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika*, in: Malý, K. (ed.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 279 – 288.
- HLAVÁČEK, I. - KAŠPAR, J. - NOVÝ, R., *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1997<sup>3</sup>.
- HOFFMANNOVÁ, P., *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et historica IV, Studia historica IV), s. 107-122.
- HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STLOUKAL, M., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M., *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- HRADILOVÁ, M., *Soběslavské kšafy z let 1455-1523*, TA 4, 1992, s. 47-103.
- HRDLIČKA, J., *Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči*, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských 12, 2000, s. 35 – 54.
- HRUBÁ, M., *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: táž (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et historica IV, Studia historica IV), s. 7-34.

- HRUBÁ, M., „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002 (= AUP, Philosophica et historica V, Studia historica – Monographia V).
- HRUBÝ, F., *Selské a panské inventáře v době předbělohorské I*, ČČH 33, 1927, s. 21 – 59.
- HYNKOVÁ, H., *Pozůstalostní inventáře z Orlických hor s ukázkami z Rychnova nad Kněžnou*, Český lid 54, 1967, s. 16- 30).
- KÁRNIKOVÁ, L., *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965.
- KLABOUC, J., *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KOTLÁN, A., *Cenová revoluce a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, FHB 11, 1987, s. 161 – 212.
- KOZÁKOVÁ, A., *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- KROFTA, K., *Dějiny selského stavu*, Praha 1949.
- Le GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991.
- Le GOFF, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999.
- Le GOFF, J., *Zrození očiště*, Praha 2003.
- Le GOFF, J. – SCHMITT J. – C., *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- MAUR, E., *Základy historické demografie*, Praha 1978.
- NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.

- NEUDERTOVÁ, M., *Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předělohorské době*, DP 13, 1996, s. 153-162.
- OHLER, N., *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001.
- PEŠEK, J., *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30-42.
- PEŠEK, J., *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.
- PETRÁŇ, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1 - 2*, Praha 1995 – 1997.
- PETRÁŇ, Z. – Radoměřský, P., *Encyklopedie české numismatiky*, Praha 1996.
- PROCHÁZKA, V., *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- RAK, P., *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, s. 3-106.
- RATAJOVÁ, J., *Pražské testamety (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-125.
- SCHMITT, J.-Claude, *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*, Praha 2002.
- SPÁČIL, B., *Česká měna. Od dávné minulosti k dnešku*, Praha 1973.

- STEJSKALOVÁ, J., *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74-80.
- ŠTAJNEROVÁ, M., *Litoměřické testamenty z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et historica IV, Studia historica IV), s. 87-106.
- TICHÁ, Z., *Česká poezie 17. a 18. století*, Praha 1974.
- VELKOVÁ, A., *Vývoj sociálních a demografických struktur české vesnice v 18. a 1. polovině 19. století*, disertační práce FF KU, Praha 2004.

## X. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

### X.1. Seznam tabulek

Tabulka 1: Uvedená hodnota majetku.....	21
Tabulka 2: Konkrétní hodnota majetku.....	22
Tabulka 3: Hlavní dědic .....	40
Tabulka 4: Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814).....	40
Tabulka 5: Hlavní dědic (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	41
Tabulka 6: Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 - 1813).....	42
Tabulka 7: Důvody závěti .....	53
Tabulka 8: Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	53
Tabulka 9: Důvod závěti (Panství Želeč, 1788 – 1814).....	54
Tabulka 10: Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813 a Želeč, 1788 – 1814).....	55
Tabulka 11: Změny závěti.....	71
Tabulka 12: Místo pořízení kšaftu (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813) .....	73
Tabulka 13: Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814).....	74
Tabulka 14: Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814 a Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	75
Tabulka 15: Účty kostela v Malšicích (Panství Želeč, 1790 – 1814) .....	91
Tabulka 16: Účty kostela v Janově (Panství Mladá Vožice, 1795 – 1813) .....	92
Tabulka 17: Účty kostela v Kamberku (Panství Mladá Vožice, 1788– 1813) ....	93
Tabulka 18: Účty kostela v Nové Vsi (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1794).....	94
Tabulka 19: Účty kostela v Nové Vsi (Panství Mladá Vožice, 1795 – 1813).....	95
Tabulka 20: Účty kostela v Oldřichově (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1802) ..	96
Tabulka 21: Účty kostela v Šebířově (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	97
Tabulka 22: Účty kostela ve Vrchovišti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813)..	98

## **X.2. Seznam grafů**

Graf 1: Hlavní dědic (Panství Želeč, 1788 – 1814) .....	41
Graf 2: Hlavní dědic (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	42
Graf 3: Hlavní dědic (Panství Želeč a Mladá Vožice) .....	43
Graf 4: Důvod závěti (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	54
Graf 5: Důvod závěti (Panství Želeč, 1788 – 1814).....	55
Graf 6: Důvod závěti (Panství Mladá Vožice a Želeč) .....	56
Graf 7: Místo pořízení kšaftu (Panství Mladá Vožice, 1788 – 1813).....	74
Graf 8: Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč, 1788 – 1814).....	75
Graf 9: Místo pořízení kšaftu (Panství Želeč a Mladá Vožice) .....	76

## **XI. SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH**

Obr. 1: Dřevěné nádoby v domácnosti (16 – 18. století).....	99
Obr. 2: Členění domu (selská usedlost z Polabí z r. 1766) .....	100
Obr. 3: Malované lahve na kořalku (prysky) z přelomu 18. a 19. století .....	101
Obr. 4: Malovaná tmavomodrá truhla z r. 1688.....	102
Obr. 5: Zelená skříň z r. 1688 .....	103
Obr. 6: Oradlo z 18. století.....	104
Obr. 7: Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 1. ....	105
Obr. 8: Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 2. ....	106
Obr. 9: Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 2. ....	107
Obr. 10: Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 1 .....	108
Obr. 11: Ukázka testamentu z r. 1788, fol. 2. ....	109



## XII. SEZNAM ZKRATEK

AUP	Acta Universitatis Purkynianae
č.	číslo
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Moravského muzea
DP	Diplomová práce
FF Uk	Filosofická fakulta Karlovy univerzity
fol.	folium
HÚ JU	Historický ústav Jihočeské univerzity
inv. č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
Obr.	obrázek
OH	Opera historica
OS	Okresní soud
PSH	Pražský sborník historický
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv
Tab.	Tabulka
Vs	Velkostatek
zl.	zlatý
z r.	z roku